

De Takkeling

Jaargang 20 (2012), nummer 1

Werkgroep Roofvogels Nederland

Werkgroep Roofvogels Nederland

De Takkeling is een uitgave van de stichting Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN). De WRN is een landelijke werkgroep die de belangen behartigt van de Nederlandse roofvogels. Naast activiteiten als het geven van voorlichting en het stimuleren van maatregelen voor een efficiënte roofvogelbescherming, voert de WRN gestandaardiseerd onderzoek uit naar de ecologie van de in ons land voorkomende soorten.

Bestuur

Voorzitter: Hanneke Sevink
Penningmeester: Sake de Vlas
Secretaris: Harry de Rooij
Leden: Willie Spieker, Jos Scholten, Erik Visser
Redactie: Rob Bijlsma

Drukwerk: !Pet, Hoogeveen

(Redactie)adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse, rob.bijlsma@planet.nl
Ledenadministratie: Sake de Vlas, Heiakkers 3, 9463 TN Eext
(email: ledenadministratie@werkgroeproofvogels.nl)
Opzegging lidmaatschap: vóór 31 december via email of schriftelijk naar Sake de Vlas
Telefoon (Hanneke Sevink): 035-5421019
Website: <http://www.werkgroeproofvogels.nl>
Winkel (Jos Scholten): (zie website voor prijzen)

U kunt onze activiteiten steunen door lid te worden van de WRN. U ontvangt dan drie maal per jaar de Takkeling (februari, juni en oktober). De minimale jaarlijkse bijdrage is Euro 12,-; meer is welkom.

U kunt lid worden door uw bijdrage over te maken op postgiro 76284 t.n.v. Werkgroep Roofvogels Nederland te Eext, o.v.v. "nieuw lid".

Foreign subscription is Euro 15,- per year (3 issues) to be paid in cash (please send to: Sake de Vlas, Heiakkers 3, 9463 TN Eext, The Netherlands).

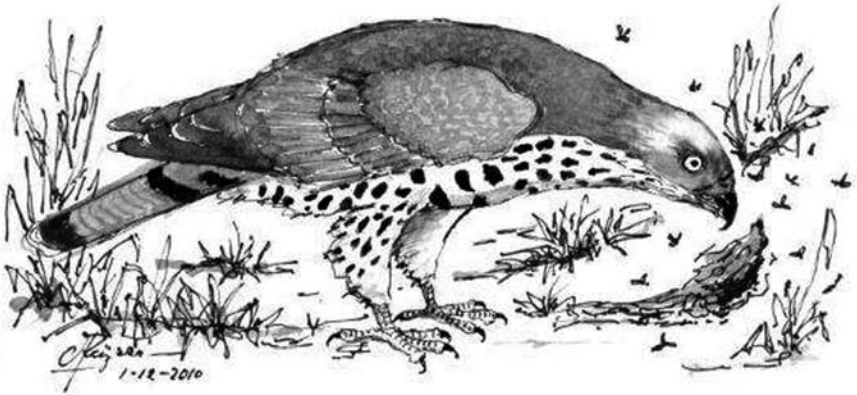
Tekening omslag door Ulco Glimmerveen (Middelleeuwse Torenvalk), www.ulco-art.nl

ISSN 1380 - 3735

De Takkeling

Jaargang 20 (2012), nummer 1

Werkgroep Roofvogels Nederland

Lunchende Wespindief (tekening: Kees Keijzer). *Foraging Honey-buzzard*.

Een nieuw seizoen staat voor de deur

Hanneke Sevink

Het is wat met de seizoenen tegenwoordig. Winter wilde het maar niet worden met een gemiddelde temperatuur van 6.4 graden Celsius in december, terwijl 3.7 normaal is voor die maand. De voorlente diende zich al in januari aan met bloeiende crocussen, hazelaars en speenkruid. Gelukkig lijkt het erop dat er begin februari toch nog een echte winter aankomt. Wij zijn natuurlijk vooral benieuwd wat voor effect het zal hebben op de rovers. Hoe vroeg zullen ze dit jaar hun eerste ei leggen? En hoeveel eieren? Krijgt de herfstopleving van muizen een vervolg in het voorjaar?

Het zal nog even duren voor het eerste jong uit zijn ei kruipt, maar wie zich goed wil voorbereiden op het seizoen kan het nodige vinden op onze site. Erik Visser is bezig met het uitbreiden ervan. Voor ringers, klimmers en anderen die nesten met inhoud controleren, staat onder het kopje 'Onderzoek' een serie aftiklijsten. Per soort staat precies beschreven wat er tijdens een ringsessie moet gebeuren, welke metingen in welke volgorde, hoe te seksen, hoe de jongen het beste gehanteerd kunnen worden, enzovoort. Een aanrader, ook voor de gevorderden.

Zoals in de vorige Takkeling vermeld, is protesteren bij bedrijven die een roofvogelshow inhuren een effectief middel gebleken. De bedrijven willen hun goede naam niet in gevaar brengen en zien vaak af van de show. Dook Vlucht heeft het initiatief genomen een landelijk netwerk op te bouwen om bedrijven makkelijker via emails onder druk te kunnen zetten. Iedereen kan hieraan meedoen. De inspanning is minimaal, maar het effect des te groter. Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden bij Dook (d.vlucht@quicknet.nl): voor informatie, zie 'Oproepen en mededelingen'.

Er is de laatste maanden veel te doen geweest omtrent de nieuwe wet Natuur. Organisaties betrokken bij de natuur konden hun reacties insturen. Wij kunnen de ambtenaren helaas niet bijbenen. De rechtzaak over de gedragscode Bosbeheer, die behoort bij de Flora- en faunawet, loopt nog. Vele uren bureauwerk in die zaak hebben tot nu toe alleen opgeleverd dat de nesten van Zwarte Kraaien jaarrond beschermd zijn. Dat wil zeggen, voor zo lang die wet nog in werking is. Alle andere argumenten tegen deze gedragscode zijn zonder duidelijke argumentatie van tafel geveegd. Zouden de reacties op de wet Natuur meer effect sorteren? We hopen het.

Het is al weer bijna zover: 25 februari, onze Landelijke Dag in Meppel! Op het programma onder meer gezenderde Blauwe Kiekendieven in winters Limburg, Ruigpootbuiszeds op de bal-chatri, vuilstorten, fotografen, trekgedrag van Zweedse roofvogels en roofvogels die roofvogels en uilen opeten. Allemaal tot ziens in Meppel (zie volgende pagina voor het programma), en voor nu: veel plezier met deze Takkeling.

Landelijke Roofvogeldag in Meppel, 25 februari 2012

Wat, alweer een Roofvogeldag? Jazeker, we gaan maar door en door. Deze keer op zaterdag 25 februari. De toegang is gratis. De locatie is als vanouds: Stadsschouwburg Ogterop, Zuideinde 70, op loopafstand van Station Meppel. Iedereen is van harte welkom!

Het programma ziet er als volgt uit:

- 9.30 Ontvangst met koffie, informatie en lunchbonnen bij de ingang
- 10.00 Welkomstwoord, door Hanneke Sevink
- 10.10 Meldpunt Roofvogelshows, door Dook Vlugt
- 10.20 Ruigpootbuiserds in de knip, vangsten in Friesland, door Peter Das
- 10.50 Gezenderde Blauwe Kiekendieven in winters Limburg, door Peter de Boer
- 11.20 Zenderonderzoek onthult het trekgedrag van Zweedse roofvogels, door Raymond Klaassen

- 12.00 Lunchpauze: gelegenheid tot eten, drinken, praten, nieuws uitwisselen, vragen stellen, stands bekijken (WRN, SOVON, het Vogeljaar, vogels en kunst, tweedehands boeken, nieuwe boeken, vogelgeluiden, afhalen nestkaarten, en meer).

- 13.30 Vogelfotografie in Nederland: gedogen of faciliteren, door Bart Siebelink en Edo van Uchelen (Centrum voor Natuurfotografie)
- 13.50 Weinig speelruimte voor Wespddieven bij aankomst in het broedgebied, door Willem van Manen
- 14.15 Roofvogelen op de vuilnisbelten van sultan Quaboos, door Martijn de Jonge
- 14.40 Korte pauze
- 15.30 Intra guild predation, of: roofvogels eten roofvogels en uilen, door Rob Bijlsma
- 16.00 Sluiting, gelegenheid tot napraten tot 16.30 uur.

Er kan op heel verschillende wijze naar roofvogels worden gekeken: bewonderend, genietend, als onderdeel van een compositie tijdens fotografie, wetenschappelijk (met vragen over het hoe en waarom van hun gedragingen), als een te vangen object (en hoe die te vangen)... Elk van die manieren vindt op deze roofvogeldag een vertegenwoordiger. We hopen na elk van de lezingen ruimte over te houden voor vragen. En anders zijn de lezinghouders uiteraard in de pauze aan hun jasje te trekken.

Oane Tol, een bevlogen man

Bouke Smid

Op 21 november 2011 overleed Oane Tol. Hij werd geboren op 11 augustus 1946, te Kootstertille. Veel liefhebbers van vogels kennen Oane of hebben hem wel gezien. Een klein mannetje met spierwit haar. Een mooie, herkenbare verschijning. Oane was een dierenliefhebber, hij had altijd al een grote interesse voor alles wat groeide en bloeide, maar hij werd op het gebied van de vogels pas actief rond zijn veertigste.

Oane kreeg zijn eigen ringvergunning in mei 2000. Voorheen zocht Oane samen met Sietse van der Meulen de nesten van Boomvalk, Buizerd, Havik, Sperwer, Torenvalk en Bruine Kiekendief op en lieten dan een 'ringer' komen om de jongen te voorzien van een ring. De beide heren kwamen namelijk niet in een boom.

Omdat ik toevalligerwijs 'klimmer' was bij Oane zijn ringexamen en wij maar acht km uit elkaar woonden, werd er al gauw afspraak gemaakt om samen eens het land in te gaan (mijn persoontje kon toen nog niet bevroeden dat we samen in een witte combo vol met stickers het noordoosten van Friesland zouden afstropen). Uit deze afspraak ontstond een hechte vriendschap die verder ging dan alleen vogelen.

Om u niet te vervelen met allerlei gegevens en statistieken ga ik u een belevenis vertellen waar we samen nog vaak hartelijk om moesten lachen. Het was begin juli 2008. We waren met twee gasten (broer en zus van 12 en 15 jaar) op weg naar het laatste buizerdnest van dat jaar. We gingen ervan uit dat we 3 jongen moesten ringen. Bij het nest aangekomen deed ik mijn klimgordel om terwijl we al twee jongen van ongeveer 20 dagen oud op de rand van de horst konden zien zitten. Voordat ik de klimijzers om kon doen, hoorde ik al een luid 'au' van één van de gasten. Ook Oane

kreeg een prik en zei dat ik maar gauw een sigaret moest opsteken om die vervelende steekvliegen te verjagen. Voordat ik de eerste prik kreeg, had Oane al drie steken te pakken en één van de gasten had inmiddels vijf steken geïncasseerd. In een reactie op mijn eerste steek sloeg ik met mijn arm in die richting waarbij er een wesp uit mijn mouw kwam rollen. In een mum van tijd zweefden er honderden wespen om ons heen (een sigaret hielp niet meer, dat was al snel duidelijk), en we hebben het toen maar op een lopen gezet. Oane had superpech want door zijn versleten knieën kon hij niet meer zo snel en hij kreeg dan ook de volle laag. Eenmaal bij de auto aangekomen, die een kilometer verderop stond, konden we de balans opmaken. Het meisje was één keer gestoken, haar broertje vijf keer, ikzelf drie keer en Oane was alleen al rondom zijn middel en buik twintig keer gestoken; verder was hij gestoken op armen, benen, rug en zijn oor. De jonge Buizerds hebben overigens nooit een ring gekregen.

Wel wil ik nog vermelden dat Oane in elf jaar tijd, als actief ringer, de volgende aantallen roofvogels van een ring heeft voorzien: 15 Bruine Kiekendieven, 63 Boomvalken, 104 Haviken, 142 Sperwers, 381 Buizerds en 462 Torenvalken. Dit zijn de aantallen die hij op onder zijn eigen naam heeft geringd. Daar zijn nog niet de aantallen bij opgeteld die hij op naam van een project heeft geringd, zoals bijvoorbeeld in het kader van de RAS-projecten voor Kievit, Scholekster en Oeverzwaluwen. Daarnaast hielp hij Staatsbosbeheer met de inventarisatie van zangvogels. En natuurlijk staat hij, nog steeds, op nummer 1 van de spotterslijst Friesland.

Maar, de vogels waren niet zijn enige hobby. Ook de machines die in de lucht vliegen, hadden zijn interesse. Vliegtuigspotten. Het vriendelijk verzoek aan ons om de nummers van de vliegende objecten te onthouden als we het konden zien. Hij heeft een hele verzameling aangelegd van modelvliegtuigjes. Allemaal ingepakt; die moesten ooit een eigen plekje in het huis krijgen. Deze hobby was wel beter voor de knieën, hij hoefde er niet voor door het struikgewas te strompelen.

SC Heerenveen. Nog een passie. Friese klompen, Friese trui, Fries sjaaltje, Fries petje, Friese handschoenen. En dan naar de thuiswedstrijden. Al jaren een seizoenskaart. En dan eindelijk, een paar weken voor zijn overlijden, een andere zitplaats, vlakbij de gebroeders Anker. Een te gekke plek. Jammer dat hij niet langer daarvan mag genieten.

Oane, bedankt!

Nirk Zijlmans: een stadsvogelaar in Amsterdam en wijde omtrek

De dood van Nirk Zijlmans (15 april 1951 - 10 januari 2012) heeft de kring van Amsterdamse vogelaars en natuurliefhebbers diep geraakt. Hij was een geliefd persoon, die ons jarenlang genereus liet delen in zijn natuurwaarnemingen. In de afgelopen vijftien jaar bouwde hij een grote naam op als een van de best geïnformeerde Amsterdamse natuurliefhebbers.

Nirks 'coming out' als vogelaar dateert – althans voor ons – van 1993. In augustus van dat jaar gaat hij op aanbeveling van zijn collega Ben Berndszen voor het eerst naar de Diemerzeedijk. Voordien maakte hij vooral tochten door Waterland. Zo lijkt het net of Nirk (dan al begin 40) een zeer late roeping tot vogelaar had. Maar volgens een autobiografisch, zeer lezenswaardig, artikel over hoe hij zijn vogelkennis opdeed, was hij al als 16-jarige scholier in de natuur geïnteresseerd, vooral in vogels. Het is dan 1967, het jaar van de Flower Power. Nirk werkte in die tijd met de vogeldeterminatiegids 'Zien is kennen', met platen van Rein Stuurman. Hij is dus goeddeels autodidact.

In 1971 komt hij te werken bij Athenaeum, de befaamde boekhandel in Amsterdam, waar hij 40 dienstjaren gaat halen. In die tijd leidt hij een veel socialer en stadser leven, en danst hij de flamenco met vriendin Joeri. Ik zag Nirk waarschijnlijk toen al regelmatig bij Athenaeum Nieuwscentrum, waar ik alle dagen mijn losse Volkskrant kocht, maar zonder te weten welke natuurliefhebber in hem school.

Nirk bij de wortelstomp van een omgevallen boom waarin eerder een IJsvogel broedde, Vijfhoek, 7 maart 2010 (Foto: Ed Veling). *Nirk showing breeding site of Kingfisher, Vijfhoek, 7 March 2010.*

Over zijn eerste 25 jaar in de natuur doet hij – heel bescheiden – verslag in zijn artikel ‘Ervaring’ uit 1995. Dat besluit hij als volgt: ‘Na ruim 25 jaar zou gezegd kunnen worden, dat ik een redelijke ervaring heb opgebouwd, maar desondanks nog veel te leren heb. Dat betekent dat ik nog een lange weg mag gaan. En dat stemt mij gelukkig.’

Half april 1994 volgt de ontmoeting met zijn vogelvriend Claudie Crommelin, als zij naar een groep Noordse Kwikstaarten staan te kijken op de Diemerzeedijk. In die begintijd schreef Nirk zijn waarnemingen nog niet op, maar Claudie wist hem ervan te overtuigen dat wel te gaan doen. Claudie heeft er dus voor gezorgd dat Nirk de enorme bron van natuurgegevens werd, waar diverse werkgroepen en instanties later hun voordeel mee konden doen. Nirk doet in het Amsterdamse circuit voor het eerst echt van zich spreken, wanneer hij op 23 mei 1994 een Hop waarneemt op de Diemerzeedijk. Van Martin Melchers hoorde ik dat de ons onbekende waarnemer bij Athenaeum werkte, dus ging ik die zomer voor het eerst op de expeditie-afdeling van Athenaeum bij Nirk navraag doen. Op mijn suggestie schreef Nirk vervolgens zijn eerste artikel, over de Diemerzeedijk, voor ons blad De Gierwaluw.

Nirk blijkt, bij herlezing, een begenadigd schrijver te zijn, die helaas maar zeven artikelen heeft geschreven. Zo geeft hij een nostalgisch beeld van een wandeling over de Diemerzeedijk, vóór de definitieve afsluiting ervan in 1998. Dat moet voor Nirk een behoorlijke tegenslag zijn geweest, want hij kon zijn favoriete gebied niet meer in. De gifbelt met 23 vaten arsenicum en radioactief afval moest worden ingepakt voordat IJburg kon verrijzen. Het betekende gelijk het eind van Nirks artikelenreeks. Een historisch stuk over een vroege Engelse vogelbeschermer bleef ongepubliceerd. Hij schakelde over op jaarverslagen met overzichten van bijzondere broedvogels rond Amsterdam. Overigens was Nirk niet enkel bezig met vogels, maar was hij ook geïnteresseerd in zoogdieren en vlinders, die hij fraai wist te fotograferen.

Nieuwsgierige Hermelijjn bij de Haven-Ballast, Diemen, 11 september 2010 (Foto: Nirk Zijlmans).
Curious Stoa near Diemen, 11 september 2010.

In de tweede helft van de jaren negentig begon Nirk steeds beter vogels te fotograferen. Zijn foto's deelde hij ruimhartig uit, mede als documentatie en bewijs van bijzondere waarnemingen. Vele daarvan zijn in De Takkeling verschenen. De stroom van foto's maakte in 1998 de aanleg van een archief met regionaal gemaakte vogelfoto's noodzakelijk. Nirk is dus medegrondlegger van het inmiddels aanzienlijke

fotoarchief van de Vogelwerkgroep Amsterdam. Diverse van zijn topfoto's bleven helaas ongepubliceerd, of verschenen hoogstens in zwart-wit.

Vooraf bepaalde broedvogels hadden Nirk's speciale interesse. Eind jaren negentig was er de opkomst van diverse roofvogelsoorten als broedvogel, die Nirk binnen de Ringweg in Amsterdam-Noord wist vast te stellen. De eerste broedende Sperwers en Haviken verschenen, zo ook Buizerds en Boomvalken. Vanaf 2003 brak de IJsvogel door in Amsterdam. Deze soort verving voor Nirk de Buidelmezen die ineens op hun retour waren. Zo werd Nirk voor ons een soort Franciscus van Assisi van Amsterdam-Noord, die aantoonde hoe rijk een stadswijk aan natuur kon zijn, met Havik en Bosuil tot in zijn tuin, en IJsvogels om de hoek.

Dit alles leidde er toe dat Nirk steeds meer ontdekt en serieus genomen werd door natuurbeleidsinstanties. De Stadsecologische dienst van de Gemeente, en die van Stadsdeel Amsterdam-Noord, maakten dankbaar gebruik van zijn gegevens en natuuradviezen. De Algemene Inspectie Dienst rukte uit als Nirk een bedreigde oeverwalwolkolonie meldde, of andere werkzaamheden midden in het broedseizoen, zoals een bulldozer die een buidelmee's nest tot tien meter was genaderd. De werkzaamheden werden dan op last van de AID stilgelegd. De boete moesten de aannemers overmaken op de rekening van Vogelbescherming Nederland.

Nirk's actieradius was groot. Zijn solofietstochten reikten tot in de uithoeken van de regio, van de uiterste grens van het Westelijk Havengebied tot aan de Krijgsman bij Muiden, en van de Noorder IJplas tot aan de Waterlandse Zeedijk bij Monnickendam. In die uitgestrekte regio vond hij afgelopen seizoen de nesten van 11 Bruine Kiekendieven (10 succesvol), 17 Haviken (13), 15 Sperwers (14), 35 Buizerds (32) en 7 Boomvalken (5). Op de nestkaarten werd onmiddellijk zichtbaar dat hij de plekken nauwgezet afstruinde en geregeld bezocht, overigens zonder de nestbomen te beklimmen. Alle observaties gebeurden van afstand. In groot detail tekende hij zijn waarnemingen op, vaak ondersteund met foto's.

En dan komt er plotseling een eind aan deze mooie jaren, waarin we met Nirk mochten meegenieten van vele bijzonderheden. Het is voor ons een moeilijk afscheid. We zijn Nirk grote dank verschuldigd: voor zijn bijzondere vondsten, zijn prachtige foto's, zijn reeksen goede gegevens en niet in de laatste plaats voor zijn inzet als vogelbeschermers en voor zijn vriendschap.

Publicaties van Nirk Zijlmans

1994. Diemerzeedijk (1993-1994). De Gierzwaluw 32(3).

1995. Ervaring. De Gierzwaluw 33(1).

1995. De Havik *Accipiter gentilis* in en om Amsterdam. De Takkeling 3(2): 36-39.

1995. De eerste vogelbeschermers. Typoscript over Charles Waterton (1782-1865). Archief VWGA.

1996. Een belevings op de Diemerzeedijk. Zoogdier 7(1): 11-13.

1996. De Grote Zaagbek, nieuw als broedvogel? De Gierzwaluw 34(4).

1998. Zestien jaar natuurontwikkeling voorbij. Een terugblik op het vogelen op de Diemerzeedijk. De Gierzwaluw 36(4).

2003-11. 177 AVN-berichten van Nirk Zijlmans. Amsterdams Vogel Net (AVN).

Adres: Ruud Vlek: ruudvlek@gmail.com

Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2011

Rob G. Bijlsma

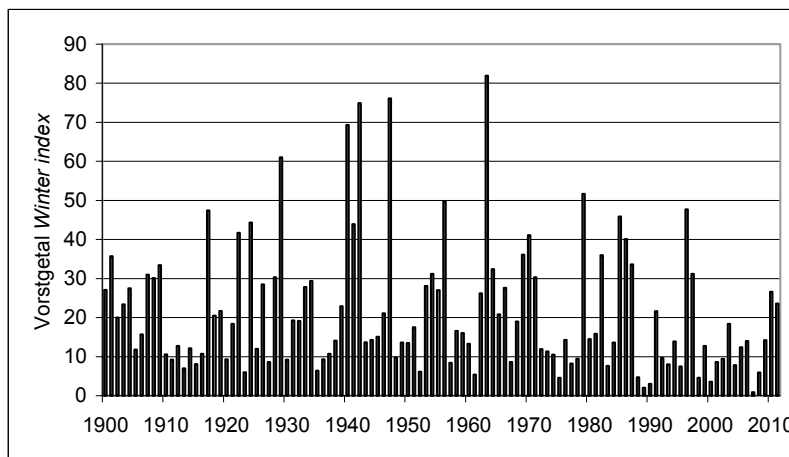
In onderstaand verslag, het zestiende opeenvolgende landelijke overzicht, staan de gegevens die zijn verzameld van broedende roofvogels in Nederland in 2011. Het aantal ingeleverde nestkaarten lijkt te stabiliseren rond de 3000.

Nederland als roofvogelland is zo slecht nog niet. Hoewel sommige soorten in de gevarenzone zitten, is het aantal rovertjes momenteel veel hoger dan in de afgelopen eeuwen het geval was. Wetgeving kan dus helpen, zo ook een leefomgeving die niet zwaar met gifstoffen is belast. De gezamenlijke activiteiten van roofvogelaars zijn cruciaal voor de monitoring van de stand van zaken in deze dynamische wereld.

Omstandigheden in 2011

Weer

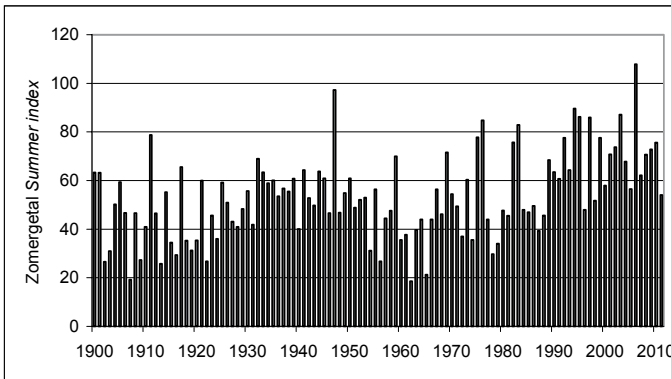
Net als vorige winter denken de meeste mensen dat de winter van 2010/11 streng was, of in ieder geval koud. Mis! Het vorstgetal kwam uit op 23.6, een 'normale' winter dus in de termen van IJnsen (1991) (Fig. 1). Zou het kunnen dat er een generatie roofvogelaars opgroeit die geen benul heeft van wat een strenge winter is? Of is de oudere generatie kort van memorie?

Figuur 1. Vorstgetal van IJnsen voor de winters van 1900-2011; zachte en normale winters hebben waarden van 28.4 of minder, koude en strenge winters hebben hogere waarden (gerekend over november-maart). *Winter index (based on temperatures in November-March) for 1900-2011; normal and mild winters have an index of 28.4 or less (based on temperatures in November-March).*

De zomer was, met een zomergetal van 54.1, normaal, een zomer zoals dat in de jaren zeventig en tachtig gebruikelijk was (toen zelfs nog wat koeler, met een enkele uitschieter), maar minder ‘mooi’ dan we de laatste decennia gewend waren (Fig. 2).

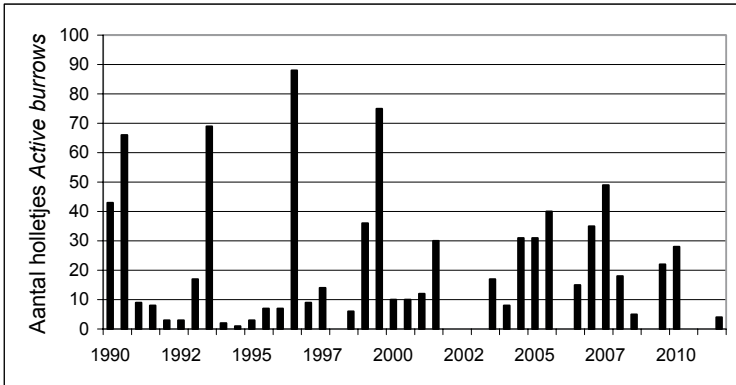
Januari was een vrij zachte wintermaand, wat na de zeer koude voorafgaande decembermaand als een opluchtig kwam voor wie niet van schaatsen houdt. *Februari* was zacht, aan de sombere kant en met een gemiddelde hoeveelheid neerslag (vooral in het zuidwesten van het land). *Maart* was uitzonderlijk droog, zeer zonnig en met een normale temperatuur. Het noorden van het land was aan de koude kant, maar in het zuiden was het juist zacht. Het was rustig weer. *April* was zeer zonnig, uitzonderlijk zacht (met 13 warme dagen) en zeer droog. *Mei* was vrij warm, gemiddeld over het land droog en zonnig. *Juni* was aan de warme kant, nat (vanaf 5 juni) en met een normale hoeveelheid zon. *Juli* was zeer nat, koel en somber. Gemiddeld over het land viel er 135 mm neerslag, tegen 73 mm normaal. *Augustus* vrij koel, somber en aan de natte kant. De meeste neerslag viel in het oosten van het land (bron: Maandoverzichten van het weer in Nederland, www.knmi.nl).

Figuur 2. Zomergetal van IJnsen voor de zomers van 1900-2011; zomers met waarden van 55.2 of minder zijn normaal of koel (gerekend over mei-september). *Summer index of IJnsen in 1900-2011; summers with an index of 55.2 or less are classified as normal or cool (based on temperatures in May-September).*

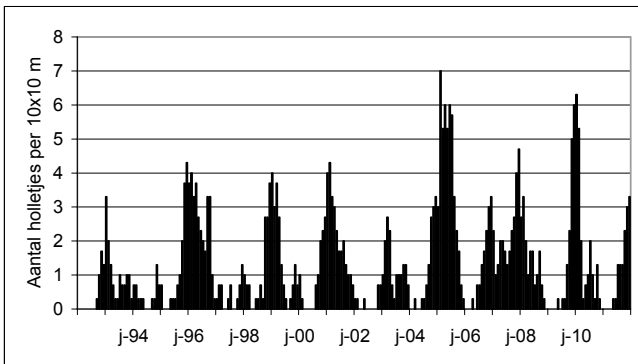
Voedselaanbod

De stand van de Veldmuis, het hoofdvoedsel van tal van roofvogels en uilen, moet in Nederland slecht noch goed zijn geweest, afgaande op de broedresultaten van de muizeneters. Toch liet mijn index van West-Drenthe een extreem lage stand zien (Figuur 3), zelfs met een nulstand in maart en maar iets aangetrokken in augustus (overigens is dat inmiddels, januari 2012, heel wat beter: overal gaatjes en loopgangen). Ongetwijfeld zijn er verschillen naar bodemsoort, waarbij de veengebieden in het algemeen een veel betere stand kennen dan de zandgronden. Meer tellingen, op meer plaatsen, dat is wat we nodig hebben!

Figuur 3. Veldmuisindex voor West-Drenthe, gebaseerd op telling van actieve hollen in 35 punten van 1x1 m op vier transecten in grasland in maart en augustus 1990-2011 (Rob Bijlsma). *Index for Common Vole in western Drenthe, based upon active burrows in 35 grassland plots of 1x1 m in March and August 1990-2011.*

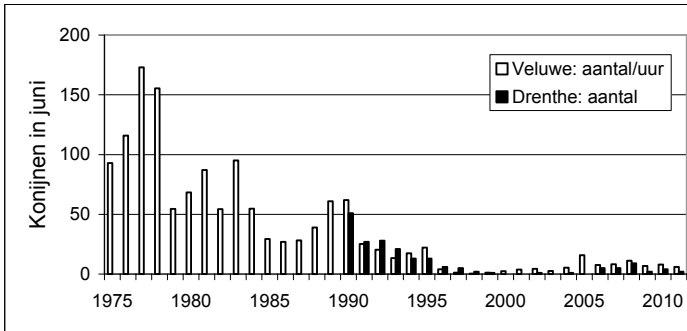
Bosmuizen waren schaars. Dat lag in de verwachting, want de herfst van 2010 was eentje zonder beukenootjes en met maar weinig eikels. Pas in najaar 2011 begon de stand aan te trekken, ongetwijfeld een reactie op de goede oogst van beukenootjes en eikels. Hoe dat gaat uitwerken op het broedseizoen van 2012 zullen we moeten afwachten.

Figuur 4. Bosmuisindex (gemiddeld aantal bewoonde hollen per 10x10 m), gebaseerd op 3 plots bij de Bokkenleegte in West-Drenthe, maandelijks voor augustus 1993 – december 2011 (Rob Bijlsma). *Index for Wood Mouse (average number of occupied burrows in three plots of 10x10 m each) in western Drenthe in 1993-2011.*

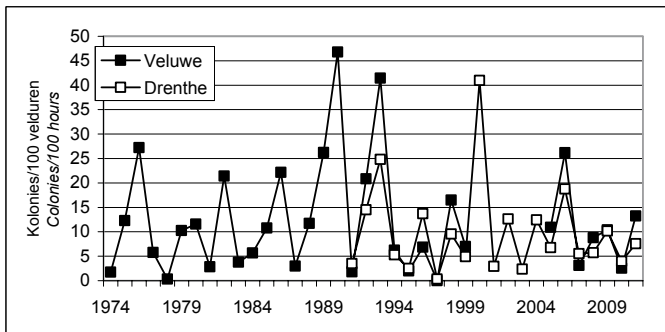
De stand van Konijn en Haas bleef treurigstemmend. Mijn konijntellingen op de ZW-Veluwe en in West-Drenthe gaven voor Konijn geen enkele indicatie op verbetering van de stand, integendeel (Figuur 5). Alleen in Noord-Brabant en Zeeland

werden vaker dan incidenteel Konijnen als prooi op buizerdnesten aangetroffen (Bijlage 6). En zelfs daar zijn het geen aantallen om over naar huis te schrijven. Hazen doen het ook slecht, al zal dat in de klei- en veengebieden misschien minder dramatisch zijn dan op de zandgronden.

Figuur 5. Aantal Konijnen op Planken Wambuis (Veluwe: aantal/uur in juni 1975-2011) en op een lijntransect van 3100 m op Berkenheugel (West-Drenthe, aantal in juni 1990-2011) (Rob Bijlsma). *Average number of Rabbits recorded on the Veluwe (N/hour in June 1975-2011) and on a line transect of 3100 m in Drenthe (N in June 1990-2011).*

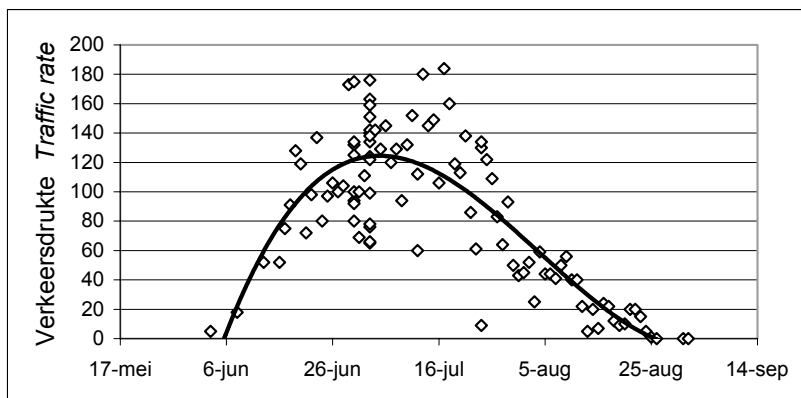
Na de winter van 2010/11 lag een verdere daling van de standvogels nauwelijks voor de hand; de winterzachte individuen zullen er in de voorafgaande winter uitgeweid zijn, zo ook het cohort onder de standvogels dat bij langdurige vorst en sneeuw op de broedplaats achterblijft en daar het loodje legt.

Figuur 6. Relatieve talrijkheid van sociale wespen (uitgedrukt als het gemiddelde aantal nesten gevonden per 100 velduren in mei-augustus) op de Veluwe (1974-2011) en in Drenthe (1991-2011) (Rob Bijlsma). *Mean number of nests of social wasps encountered per 100 hours of field-work on the Veluwe (1974-2011, May-August) and in Drenthe (1991-2011, May-August).*

De sociale wespen hadden een redelijk jaar (Figuur 6). De dichtheid was beter dan in 2010, zij het nog steeds niet hoog. Vooral de Gewone Wesp deed het goed, en de

Saksische lijkt in opkomst. Duitse wespen lijken daarentegen hun beste tijd te hebben gehad. De activiteitspiek viel net als in 2010 sterk gesynchroniseerd rond half juli en de meeste volken hadden het er half augustus op zitten; Figuur 7). Het verloop van de volken in de tijd was nagenoeg gelijk voor Gewone, Duitse en Saksische Wespen, wat opmerkelijk is. Gewoonlijk gaan Gewone Wespen veel langer door, en als de vroegere afloop een normaal verschijnsel wordt, zou dat slecht nieuws kunnen zijn voor Wespendienven. De piekaantallen in Breda, gebaseerd op meldingen bij de gemeente, vielen eind juni en begin juli (Raymond van Breemen), exact gelijk aan wat ik vond in de Drentse bossen.

Figuur 6. Gemiddelde verkeersdrukke (aantal in- en uitvliegende werksters per 5 minuten) bij één nest van Gewone Wesp *Vespula vulgaris* aan een huis in West-Drenthe in 2011 (Rob Bijlsma). De lijn geeft een derdegraads polynoom. Start, piek en afloop van dit nest zijn representatief voor Duitse, Gewone en Saksische Wespen in Drenthe in 2011, al kon de piek van de verkeersdrukke sterk per kolonie wisselen. *Mean traffic rate (number of arriving and departing workers per 5 minutes) at a typical nest of Vespula vulgaris in Drenthe in 2010. All colonies of German, Common and Saxon Wasps in Drenthe in 2011 showed the same timing of start, peak and decline, albeit with varying maximum traffic rates.*

Werkwijze

De werkwijze is gelijk gebleven (zie verslagen uit eerdere jaren; Bijlsma 1997). De spreiding van de nestkaarten laat enkele hiaten zijn, en wel de Waddeneilanden, grote delen van Groningen, de veenkoloniën, het rivierengebied, veenweidegebieden in Utrecht, Gelderse Vallei, Achterhoek (met uitzondering van Doesburg en omgeving) en Twente. Opmerkelijk genoeg wordt er binnen het bolwerk van de oude Werkgroep Roofvogels Noord- (en Oost-)Nederland alleen nog vanuit Friesland en Flevoland een substantiële bijdrage geleverd. Groningen, Drenthe en Achterhoek tellen nog maar weinig waarnemers, deels van de oude garde (Bijlage 1); gaat ook Limburg zich in dat rijtje scharen? Hier lijken vergrijzing, uitval van actieve roofvogelaars, en veranderingen van interesse hun sporen na te laten. Daar staat tegenover dat Friesland, Noordoostpolder, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant zeer

actieve groepen hebben die stevig aan de weg timmeren. Gelderland en Overijssel zitten daar tussenin, met plaatselijk nog steeds zeer actieve roofvogelgroepen naast enige leegloop van voorheen goed bezette gebieden. Overigens is de huidige steekproef nog steeds meer dan behoorlijk.

Soortbesprekingen

Wespendief *Pernis apivorus*

De start van de eileg kwam in 2011 op 24 mei uit, aan de vroege kant. De totale spreiding bedroeg iets meer dan drie weken (15 mei – 9 juni). Bedenk daarbij dat er maar drie van de 31 legfels in juni werden gestart. Dat betekent, in vergelijking met de voorafgaande decennia, een aanzienlijke vervroeging van de eileg, die vooral ná 1990 zijn beslag kreeg. Een voorlopige analyse van de vogels die met een datalogger werden uitgerust, laat zien dat aankomst op de broedplaats nauw gecorreleerd is met de start van de eileg: hoe vroeger de aankomst, hoe vroeger de eileg. Dat hoeft niet noodzakelijkerwijs te betekenen dat Wespendieven tegenwoordig ook eerder op de broedplaatsen verschijnen dan in het verleden. Sterker nog, daar hebben we geen aanwijzingen voor (al moet gezegd dat de Wespendief een lastige soort is om feneloglewaarnemingen aan te doen).

Er werden voornamelijk 2-legfels gevonden (1x 1, 18x 2, 1x 3), maar het drielegfel was een onverwachte verrassing die we al een tijdje niet meer hadden meegemaakt. Het betrof een legfel in Limburg, dat op 20 mei was gestart; helaas kwamen slechts twee van de drie eieren uit. Er was sowieso vrij wat uitval in de jongenfase, waardoor uiteindelijk gemiddeld maar 1.6 jongen per succesvol paar uitvlogen (Bijlage 3 en 4). In 6 van 57 nesten werden geen eieren gelegd, maar dat is ongetwijfeld onderschat omdat de meeste nesten zonder eileg überhaupt niet worden gevonden. Van de resterende 51 nesten mislukten er 13 (25%): daarvan gingen er zes in de eifase mis, tegen zeven in de jongenfase. Dat betekent voor deze langlevende soort met trage reproductie een behoorlijke uitval. Van de bekende mislukkingsoorzaken kwam predatie (4x jongen, 1x een ouder) het vaakst voor, met daarnaast 1x verlaten van een legfel (onbekende oorzaak), en 3x verstoring door mensen (2x werkzaamheden in het bos, ondanks melding van de nestplekken aan de verantwoordelijke eigenaren-uitvoerders, en 1x studenten, die het vertikten om rekening te houden met het nest, 'want de natuur is er net zo goed voor ons'). In Noord-Nederland (Drenthe en Friesland) mislukken de laatste jaren de meeste nesten, vooral door predatie (Drenthe) en boswerkzaamheden (Friesland). Niettemin blijft de stand hier stabiel, wat een gevolg kan zijn van de lange levensduur van Wespendieven, of toestroom van vogels van elders.

De nestplaatskeuze was zeer gevarieerd, al naar gelang de lokale situatie: 14x grove den, 4x Corsicaanse den, 8x douglas, 5x lariks, 4x fijnspar, 1x sitka, 1x zeeden, 5x berk, 4x eik, 3x zomereik, 2x beuk, en elk 1x Amerikaanse eik, els es en kastanje. De gemiddelde nesthoogte van 42 nesten was 14.8 m (SD=4.2, variatie van 4.5-25 m). Van 43 nesten waren er 32 zelf gebouwd, 8 van Buizerd, en 3 van Zwarte Kraai *Corvus corone*. Opmerkelijk is het hoge aandeel zelf gebouwde nesten, veelal nieuw gebouwd. Voor een soort die onder tijdsdruk staat, namelijk late aankomst en snel daarop al start van de

eileg, is dat een hele prestatie. Overigens zijn veel nieuwbouwtjes klein, en worden ze pas in de loop van de broedfase wat verder uitgebouwd met vers takmateriaal.

Tabel 1. Legbegin (26/5=26 mei, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Wespdiven in Nederland in 2011; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren. *Onset of laying (26/5=26 May), clutch size (full clutches only) and number of fledglings/successful pair of European Honey-buzzards in several provinces in The Netherlands in 2011 (mean, SD and number of pairs).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	x	SD	N	x	SD	N	x	SD	N
Friesland	26/5	4.2	3	2.0	0.0	4	1.7	0.5	3
Drenthe	25/5	2.7	4	2.0	0.0	3	1.0	0.0	2
Gelderland	22/5	8.2	6	2.0	0.0	5	1.8	0.3	7
Flevoland	-	-	-	-	-	-	1.0	-	1
Utrecht	20/5	0.5	2	-	-	-	2.0	0.0	2
Noord-Holland	26/5	0.5	2	-	-	-	1.0	0.0	2
Zuid-Holland	-	-	-	-	-	-	2.0	-	1
Noord-Brabant	23/5	5.7	11	2.0	0.0	6	1.7	0.4	14
Limburg	25/5	4.1	3	3.0	-	1	2.0	-	1

Slechts weinig mensen nemen de moeite de op het nest aangetroffen prooivesten goed te bestuderen. Zelf vond ik in Drenthe op drie nesten in totaal 6 raten van Duitse Wesp, 37 raten van Gewone Wesp, 1 raat van Rode Wesp *Vespula rufa*, 3x raatbrokjes van hommelen en drie bruine kikkers. Het materiaal van René Riem Vis en Christiaan de Vries uit Friesland moet ik nog uitwerken.

Zwarte Wouw *Milvus migrans*

In 2011 werden twee broedgevallen bekend, namelijk eentje op de vaste plek aan de Pietersplas ten zuiden van Maastricht (2 jongen op het nest, waarvan er vermoedelijk maar eentje uitvloog; Bakker 2011) en een andere in zuidelijk Noord-Brabant (2 jongen uitgevlogen; zie Wouters & de Veer, in deze Takkeling). Interessant dat deze soort tegenwoordig vrijwel jaarlijks in ons land broedt. Waar hebben we dat aan te danken?

Zeearend *Haliaeetus albicilla*

Het paar in de Oostvaardersplassen bracht twee jongen tot uitvliegen, die in Lauwersmeer was voor het eerst – met één jong – succesvol, terwijl het paar in de Randmeren, gezien de ringen bestaande uit een Deense en Duitse vogel, niet tot een heldere beslissing kon komen aangaande de nestplaats en dus het broedseizoen aan zich voorbij zag gaan zonder dat ze een ei konden leggen. Inmiddels is er in najaar 2011 een vierde paar begonnen met nestbouw in de Biesbosch. Het ligt in de bedoeling om binnenkort in Limosa met een overzichtsartikel te komen over de Zeearend als broedvogel in Nederland.

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*

Van de drie vaste bolwerken waarvan we normaliter nestkaarten ontvangen, ontbrak dit jaar alleen de Wieringermeer (maar toegezegd), zodat Friesland en Zeeland overblijven. Uit de Noordoostpolder kwamen ook wat nesten binnen, een interessante toevoeging. De andere bolwerken, zoals Groningen, de Waddeneilanden, Oostvaardersplassen en Zuid-Holland, zijn niet vertegenwoordigd (Tabel 2). In hoeverre de gegevens van Friesland en Zeeland representatief zijn voor het hele land, is onbekend. De gegevens van Zeeland lijken erop te wijzen dat daar deels andere zaken spelen dan elders in het land (Castelijns *et al.* 2010). Eerlijk gezegd had ik een kleine hoop dat ‘het Jaar van de Bruine Kiekendief’ iets op dat front zou opleveren, maar nee, doodse stilte. Inmiddels is een nieuw jaar aangebroken, en kan er opnieuw achter een andere soort worden aangehijgd.

Tabel 2. Legbegin (24/4=24 april, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Bruine Kiekendieven in Nederland in 2011; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (24/4=24 April, etc), clutch size (completed clutches only) and number of fledglings/successful pair of Marsh Harriers in The Netherlands in 2011 (mean, standard deviation and number of pairs).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Friesland	24/4	9.1	23	4.2	1.0	16	3.1	1.2	25
Flevoland	22/4	4.8	6	4.0	-	1	3.8	0.7	7
Noord-Holland	-	-	-	-	-	-	4.0	1.4	2
Zuid-Holland	20/4	3.5	2	5.0	-	1	2.0	0.0	2
Zeeland	4/5	14.2	28	4.5	0.8	24	3.4	1.0	39

Het begin van de eileg viel gemiddeld op 28 april, één van de laatste jaren ooit sinds 1996 (Bijlage 2). De slechte stand van Veldmuis zal daar ongetwijfeld een rol in hebben gespeeld, al waren er aanwijzingen dat Friesland op dit punt – althans plaatselijk – een uitzondering vormde (daar ook beduidend vroeger van start dan in Zeeland; Tabel 3). De totale eilegperiode omvatte ruim twee maanden, maar feitelijk anderhalve maand. Er was een uitbijter in Zeeland met een start van de eileg op 20 juni, ruim drie weken na het op een na laatst gestarte legsel (en dat was ook al tien dagen later dan de op twee na laatste). De drie jongen van het superlate Zeeland-broedsel zijn naar een asiel gebracht (overigens geen goed idee), omdat het nest in een graanveld lag waar de betreffende boer geen beschermingsmaatregelen toestond. De geslachtsverhouding op de nesten bij overlevende jongen was in het voordeel van de vrouwen, iets dat zelden voorkomt (Tabel 3); dat kan betekenen dat er selectieve sterfte onder de mannetjes heeft plaatsgevonden. Onder de mislukkingsoorzaken werden menselijke ingrepen vooral in Friesland genoteerd: 7x eieren vernield of uitgehaald en 1x opzettelijke verstoring. Natuurlijke mislukkingsoorzaken waren desertie in eifase (1x), eipredatie (11x), jongenpredatie (1x) en legerende vegetatie na zwaar weer, waardoor het nest onbereikbaar werd voor de oudervogels (1x).

Tabel 3. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Bruine Kiekendieven (alle overlevende jongen op nest gemeten, gewogen en gesekest ten tijde van het ringen) in Nederland in 1997-2011. *Secondary sex ratio of nestling Marsh Harriers (ringing age in nests where all surviving young were measured, weighed and sexed) in The Netherlands in 1997-2011.*

Jaar <i>Year</i>	Man <i>Male</i>	Vrouw <i>Female</i>	Totaal <i>Total</i>	% man <i>% male</i>	Aantal nesten <i>Number of nests</i>
1997	211	189	400	52.8	119
1998	203	162	365	55.6	108
1999	220	168	388	56.7	118
2000	186	187	373	49.9	120
2001	158	142	300	52.7	86
2002	174	151	325	53.5	104
2003	48	74	122	39.3	42
2004	124	125	249	49.8	74
2005	74	82	156	47.4	50
2006	155	109	264	58.7	92
2007	129	111	240	53.8	73
2008	90	87	174	51.7	55
2009	141	101	242	58.3	81
2010	117	110	227	51.5	69
2011	78	86	164	47.6	52
Totaal <i>Total</i>	2108	1884	3992	52.8	1243

Op drie plaatsen in het land werden prooiresten en braakballen verzameld bij nesten, telkens in de jongenfase. In Midden-Friesland vond Lydia Barkema 1 tureluur en 3 hazen op nesten; daar voegde ze zelf een scholekster aan toe die ze als verkeersslachtoffer had gevonden. Romke Kleefstra en kompanen vonden elders in Midden-Friesland 4 eendenpullen, 1 Wulp, 2 Kokmeeuwen, 7 Spreeuwen, 2 Hazen en 1 vis. In Zeeland ging het om 8 Hazen, 1 Konijn, 5 hazen/konijnen, 1 Mol, 2 woelmuizen, 2 muizen, 3 Fazanten, 1 Waterhoen, 1 Houtduif en 1 vogel.

Juvenile Bruine Kiekendief boven de Gouwzee, 28 augustus 2010 (Foto: Nirk Zijlmans). *Juvenile Marsh Harrier at the Gouwzee, 28 August 2010.*

Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*

De Blauwe Kiekendief stevent – althans op de Wadden – af op een verdwijning. In 2011 resteerden er nog 8 op Texel, 1 op Vlieland, 3 op Terschelling, 0 op Ameland (voor het derde jaar op rij) en 2 op Schiermonnikoog. Een dalende lijn die er behoorlijk onverbiddelijk uitziet. Dat er op het vasteland van Groningen vijf broedpogingen in landbouwgewassen werden geconstateerd, waarvan twee succesvol (2 en 4 jonge uitvliegend; mededeling Ben Koks), moeten we dan maar aangrijpen als een blijde boodschap die misschien – heel misschien – kan leiden tot enig herstel. In Frankrijk is al geruime tijd bewezen dat Blauwe Kiekendieven het in boerenland aardig kunnen uitzingen. Voor de broedbiologische gegevens kan worden verwezen naar Bijlages 2-4.

Grauwe Kiekendief *Circus pygargus*

In 2001 werden in Nederland 63 legfels gevonden (Drenthe 1, Groningen 49, Friesland 3, Flevoland 9 en Overijssel 1). Samen brachten die rond de 90 jongen tot uitvliegen. Tweederde van de nesten kreeg bescherming (38 kooien, 3 met stroomhek). Van de vogels met vleugelmerk werden 29 verschillende afgelezen, van de gekleurde vijf (Post 2011). Het broedgeval in Overijssel was het eerste sinds tenminste 70 jaar (Koks & Poffers 2011).

Havik *Accipiter gentilis*

De Haviken lieten zich in 2011 de kop niet gek maken door een half wintertje, en begonnen gemiddeld op 3 april met de eileg (variatie van 16 maart tot en met 16 mei). Stugge jongens, die Haviken, die zich hooguit bij lage maarttemperaturen een beetje van de wijs laten brengen door enkele dagen later dan normaal met de eileg te beginnen. Alleen in Overijssel en Zuid-Holland gingen de paren gemiddeld in maart van start, maar de steekproeven waren hier erg klein. Overal elders werd gemiddeld in april met de eileg begonnen, ook in voorheen ‘vroeg’ bolwerken als Het Gooi en Noord-Brabant (Tabel 4). Dat lijkt een beetje de trend van de laatste jaren, een interessant verschijnsel dat mogelijk verband houdt met de algehele malaise onder Haviken (voedselschaarste), een fenomeen dat nu kennelijk overal doordringt. Of dat een blijvend verschijnsel zal blijken te zijn, moeten we afwachten.

De gemiddelde legselgrootte voor alle paren kwam uit op 3.3 eieren (Bijlage 3). Van de drie paren met een 5-legsel wist er geen enkele alle vijf jongen tot uitvliegen te krijgen (maar zie onderstaande foto, gemaakt bij een nest waar wel vijf jongen werden geringd; na het uitvliegen werden er niet meer dan vier bedelend gehoord, maar het is vrijwel onmogelijk om dan vast te stellen hoeveel jongen er daadwerkelijk rond het nest hangen). Minder dan de helft van de legfels (43%) bevatte 4 eieren. De jongenproductie kwam gemiddeld op 2.6 jongen per succesvol paar uit. Slechts 46 van de 86 paren met een 4-legsel wisten 4 jongen groot te krijgen, ofwel 53% (Bijlage 4). Dat betekent dat bijna de helft van de 4-legfels uiteindelijk één of meer jongen kwijt raakt (of dat eieren niet uitkomen). Het is voor Haviken kennelijk niet zo makkelijk meer om alle jongen groot te krijgen (zie ook hierboven: start van de eileg).

Tabel 4. Legbegin (7/4=7 april, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Haviken in Nederland in 2011; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal nesten waarover berekend. *Onset of laying (7/4=7 April, etc), clutch size (completed clutches) and number of fledglings/successful pair of Goshawks in The Netherlands in 2011 (in each case mean, standard deviation and number of nests used in the calculation).*

Regio <i>Region</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	7/4	-	1	-	-	-	1.8	0.4	5
Friesland	3/4	7.3	42	3.2	0.8	32	2.7	0.9	54
Drenthe	6/4	6.6	30	3.1	0.9	33	2.3	0.8	32
Overijssel	30/3	7.5	4	3.1	1.0	9	2.3	1.1	14
Gelderland	2/4	5.3	10	3.5	0.8	8	3.1	1.0	15
Veluwe	2/4	5.8	8	3.5	0.8	8	3.4	0.8	10
Achterhoek	2/4	6.4	2	-	-	-	2.6	1.1	5
Flevoland	3/4	3.3	9	3.3	0.8	10	2.6	0.9	22
Noordoostpolder	2/4	2.4	8	3.3	0.9	9	2.6	1.0	20
Oostelijk Flevoland	11/4	-	1	3.0	0	1	3.0	-	1
Zuidelijk Flevoland	-	-	-	-	-	-	3.0	-	1
Utrecht	5/4	11.0	11	3.1	0.6	9	2.9	0.6	10
Noord-Holland	3/4	6.9	31	3.4	0.6	24	2.6	0.8	38
Het Gooi	1/4	7.1	20	3.5	0.7	13	2.4	0.9	20
Duinen	5/4	6.2	12	3.3	0.6	11	2.9	0.6	14
Zaanstreek	-	-	-	-	-	-	3.0	-	1
Amsterdam e.o.	-	-	-	-	-	-	2.7	0.6	3
Zuid-Holland	31/3	3.2	4	-	-	-	2.2	0.8	5
Zeeland	2/4	5.7	6	3.5	0.5	10	2.8	0.7	9
Noord-Brabant	2/4	8.6	64	3.3	0.7	67	2.7	0.9	113
Limburg	5/4	3.1	9	3.0	-	1	2.6	0.5	10

Onder 31 op leeftijd gebracht broedende mannetjes was er één in jeugdkleed (3.2%); onder 78 vrouwtjes waren dat er 5 (6.4%). Leeftijden bijhouden is belangrijk, omdat de kans groot is dat bij verdere afname van haviken – vooral in bosgebieden – de samenstelling van de broedpopulatie zal veranderen. Vooralsnog lijken die veranderingen vooral lokaal door te werken in het legbegin en de jongenproductie, maar blijven juveniele broedvogels schaars.

De bekende oorzaken van mislukking waren deels menselijke opzet (7x, zie Bijlsma & van Tulden 2012), deels natuurlijk (10x). Eieren werden 3x vernield en 4 nesten werden opzettelijk verstoord. Natuurlijke oorzaken van mislukking waren desertie van een legsel (3x), jongenpredatie (2x), stormschade aan het nest (2x), sterfte van een ouder (1x) en overname door een Nijlgans *Alopochen aegyptiacus* (2x).

De geslachtsverhouding onder jongen op compleet gesekste nesten was opnieuw in het voordeel van de mannetjes: 55.0% op 212 nesten (Tabel 5). Dat is gelijk aan het gemiddelde van 4140 nesten over de afgelopen jaren. Er is opmerkelijk weinig variatie in het mannenoverschot van jaar op jaar.

Foto. Vier mannetjes (leeftijd van 14-24 dagen op basis van vleugellengte) en een vrouwtje (25 dagen) op één havikennest, Heerhugowaard, 3 juni 2011 (Foto: Antoine de Reus). Van dit nest is niet zeker of alle vijf jongen daadwerkelijk zijn uitgevlogen. *Goshawk brood with five chicks (4 males, 1 female) in the western Netherlands, 3 June 2011; whether all five fledged, is not certain.*

Tabel 5. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Haviken (alle jongen op nest gemeten, gewogen en gesekst ten tijde van het ringen) in Nederland in 1996-2011. *Secondary sex ratio of nestling Northern Goshawks (ringing age in nests where all surviving young were measured, weighed and sexed) in The Netherlands in 1996-2011.*

Jaar Year	Man Male	Vrouw Female	Totaal Total	% man % male	Aantal nesten Number of nests
1996	286	237	523	54.7	199
1997	493	379	872	56.5	335
1998	456	371	827	55.1	307
1999	445	432	877	50.7	310
2000	500	372	872	57.3	325
2001	490	404	894	54.8	323
2002	392	290	682	57.5	263
2003	286	250	536	53.4	211
2004	425	354	779	54.6	277
2005	410	313	723	56.7	255
2006	333	242	575	57.9	223
2007	391	325	716	54.6	262
2008	319	271	590	54.1	224
2009	310	254	564	55.0	221
2010	267	219	486	54.9	193
2011	303	248	551	55.0	212
Totaal Total	6106	4961	11.067	55.2	4140

De prooijist bevatte overwegend vogels (62 soorten, 95.7% van 1174 prooien); zoogdieren werden weinig aangetroffen (4 soorten, 4.3%) (Bijlage 5). Belangrijke prooigroepen waren duiven (39.0%, vooral Post- en Houtduif), kraaiachtigen (19.6%), lijsters (10.1%) en Spreeuwen (4.3%). Spechten (6.4%), roofvogels en uilen (4.2%), Konijn (3.3%), eenden (2.5%), weidevogels (2.2%) waren in veel mindere mate belangrijk als prooi.

Onder de Postduiven, exclusief die uit de duinen van Noord-Holland, zaten 38 Nederlandse, 5 Duitse, 3 Belgische, 2 Deense, 1 Franse en 1 Poolse ring(en). De leeftijden waren als volgt (naar geboortjaar): 32x 2011, 10x 2010, 4x 2009, 2x 2007, 1x 2006 en 1x 2005. Eerstejaarsvogels maakten daarmee 64.0% van het totaal uit. In de meeste studies van havikenvoedsel bestaat een meerderheid van de geslagen Postduiven in de zomer uit jonge duiven (Vlugt 2010).

Sperwer *Accipiter nisus*

Sperwers gingen in 2011 gemiddeld – net als in het voorafgaande jaar - op 30 april van start met de eileg, de eerste op 15 april en de laatste op 23 mei (Bijlage 2). Het aandeel april-starters lag met 62% ver boven de helft. Binnen Nederland was de variatie in legbegin gering (Tabel 6). De kleine steekproeven maken een vergelijking lastig, en geven te denken. Kennelijk hebben roofvogelaars in toenemende mate moeite nesten van Sperwers te vinden, tenzij de alternatieve verklaring – ze stoppen er minder moeite in – steek houdt. Ik denk echter het eerste, want in tal van bosgebieden beginnen Sperwers schaars te worden. Daar komt bij dat veel bossperswers vroegtijdig mislukken, waardoor allerlei basale broedbiologische parameters onbekend blijven. Een kenmerkend geval betreft de serie van 14 nesten die William Verpoort in Noord-Limburg opspoorde: daarvan resulteerde er maar eentje in uitvliegende jongen. Hetzelfde maak ik mee op de Veluwe en in Drenthe. De stand is dan ook behoorlijk gekelderde in die regio's. In de verstedelijkte omgeving is dat een heel ander verhaal. Om maar iets te noemen: van de 15 Sperwers die Nirk Zijlmans in Amsterdam en omgeving vond, mislukte er maar eentje, precies het tegenovergestelde van wat de bosvogelaars in hun terreinen vinden.

De gemiddelde legselgrootte kwam uit op 5.0 eieren (Bijlage 3, inclusief een klein aantal vervolg- en nalegels), het aantal jongen per succesvol paar was 4.0 (Bijlage 4). Er werden geen nesten gevonden waarvan 7 jongen uitvlogen, hoewel op twee nesten een 7-legsel werd gevonden. Deze cijfers lijken niet te wijzen op een probleem bij de reproductie, afgezien van hoge predatiecijfers. Voedselaanbod is dan ook geen probleem, want hoewel de stand van kleine zangvogels aan schommelingen onderhevig is, zijn er geen aanwijzingen dat die structureel daalt (geheel anders dan zichtbaar in de grotere prooi-soorten op de zandgronden). Of er ook iets aan de hand is met de kwaliteit van het voedsel, weten we niet met zekerheid, maar valt niet uit te sluiten.

De grote risico's die Sperwers in bossen lopen, worden zichtbaar in de vermelde sterfteoorzaken: desertie (2x), eipredatie (4x, waarvan 1x door Gaai), jongenpredatie (13x), stormschade (3x) en predatie van een ouder (1x). De predatie is hierin sterk ondervertegenwoordigd. Eenmaal kwamen er mensen aan te pas: nestvernietiging door woningbouw.

Tabel 6. Legbegin (2/5=2 mei, etc), legselgrootte (voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Sperwers in Nederland in 2011. *Onset of laying (2/5=2 May, etc), clutch size (completed clutches) and fledglings/successful pair of Sparrowhawks in The Netherlands in 2011.*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	-	-	-	-	-	-	4.2	0.5	4
Friesland	2/5	7.0	21	4.7	0.8	12	4.1	0.9	28
Drenthe	7/5	9.9	2	5.1	0.7	7	4.5	0.7	2
Overijssel	28/4	2.1	2	4.8	0.4	5	3.4	1.1	11
Achterhoek	4/5	-	1	-	-	-	3.0	-	1
Flevoland	28/4	1.6	8	-	-	-	4.3	1.3	7
Noordoostpolder	28/4	1.9	7	5.8	0.4	6	4.0	1.3	6
Zuidelijk Flevoland	28/4	-	1	6.0	-	1	6.0	-	1
Utrecht	27/4	8.1	9	5.5	1.3	4	4.1	1.7	10
Noord-Holland	1/5	8.3	14	4.9	1.0	12	3.6	1.1	18
Het Gooi	1/5	10.9	9	4.9	1.2	9	3.6	1.6	9
Duinen	2/5	1.7	5	5.0	0.0	3	4.2	0.8	5
Zaanstreek	-	-	-	-	-	-	3.0	-	1
Amsterdam e.o.	-	-	-	-	-	-	3.0	1.0	3
Zuid-Holland	2/5	0	1	-	-	-	4.0	1.0	3
Zeeland	30/4	6.0	9	5.0	0.7	5	4.3	1.0	9
Noord-Brabant	27/4	3.0	9	5.0	0.8	10	4.3	1.0	18

Jonge Sperwer in de buurt van zijn nest op de begraafplaats Rust en Vreugd (Amsterdam, 16 juli 2010), ongeveer tien dagen na het uitvliegen (Foto: Nirk Zijlmans). Stadssperwers zijn succesvoller als broedvogel dan bossperwers (maar we weten helaas niets over de rekrutering). *Juvenile Sparrowhawk about ten days after fledging, near its nest in Amsterdam, 10 July 2010. At present, city slickers are much more successful breeding birds than Sparrowhawks inhabiting woodland.*

Zeslegsel van Sperwer in Grove Den in Boswachterij Smilde, 2 juni 2011 (Foto: Rob Bijlsma). Van dit legsel kwamen vijf van de zes eieren uit, maar de jongen werden al op levensdag 3-5 gepredeerd. Op deze locatie wordt jaarlijks gebroed (door telkens andere vrouwtjes), maar de laatste jongen vlogen hier in 2006 uit; sindsdien zijn alle pogingen vroegtijdig mislukt door predatie. *Sparrowhawk clutch in the Forestry of Smilde, 2 June 2011. The chicks were depredated at an age of 3-5 days old. The last successful breeding attempt here was in 2006; since then, all attempts (of different females) have failed because of depredation.*

Tabel 7. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Sperwers (alle jongen op nest gesekst ten tijde van ringen) in Nederland in 1996-2011. *Secondary sex ratio of nestling Sparrowhawks (ringing age in nests where all young were sexed) in The Netherlands in 1996-2011.*

Jaar <i>Year</i>	Man <i>Male</i>	Vrouw <i>Female</i>	Totaal <i>Total</i>	% man <i>% male</i>	Aantal nesten <i>Number of nests</i>
1996	357	350	707	50.5	174
1997	450	446	896	50.2	245
1998	640	637	1277	50.1	325
1999	445	432	877	50.7	310
2000	502	496	998	50.3	256
2001	477	465	942	50.6	242
2002	497	426	923	53.8	234
2003	334	356	690	48.4	180
2004	345	315	660	52.3	167
2005	333	340	673	49.5	161
2006	309	218	527	58.4	150
2007	382	391	773	49.4	190
2008	289	280	569	50.8	143
2009	232	221	453	51.2	112
2010	191	153	344	55.5	88
2011	140	132	272	51.5	64
Totaal <i>Total</i>	5923	5658	11.581	51.1	3041

De geslachtsverhouding op 64 volledig gesekste nesten was krap in het voordeel van de mannen (51.5% op 272 jongen), dicht bij de fifty-fifty verhouding die we normaliter bij Sperwers op nesten aantreffen (Tabel 7).

Buizerd *Buteo buteo*

Het eerste ei werd op 19 maart gelegd, maar gemiddeld begonnen ze op 6 april met de eileg; 22% van de paren startte in maart (Bijlage 2), wat inmiddels een normaal cijfer is geworden. De laatste paren, die ná 21 april, hebben hoogstwaarschijnlijk op nalegels of vervolglegels betrekking. In vrijwel het hele land werd gemiddeld tussen 5 en 7 april gestart, alleen Noord-Holland was wat later (Tabel 8).

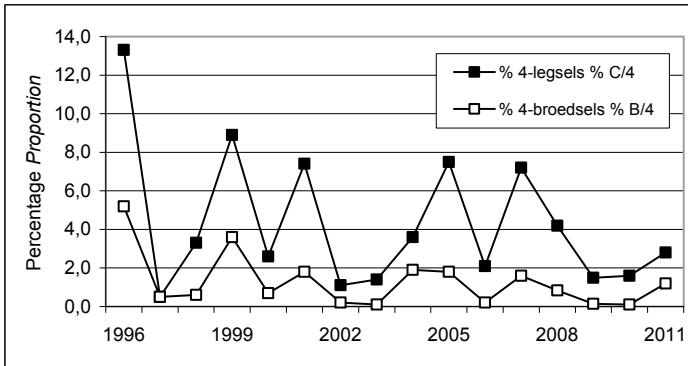
De gemiddelde legselgrootte kwam uit op 2.5 eieren (Bijlage 3). Het aantal 4-legsels was echter aan de kleine kant (12x op 404 legsel), maar er waren elf broedsels met 4 jongen (Bijlage 4, zie ook Figuur 7). Het lijkt erop alsof er na 1999 geen heftige pieken meer in de cyclus van de Veldmuis zijn opgetreden. Lokaal zijn zulke uitbarstingen nog wel gemeld (vooral in de laagveenweides van Friesland, en volgend op braaklegging van boerenland), maar als landelijk fenomeen is de driejarige cyclus gedempt en in pastei gevallen. Buizerds zijn goede volgers van de muizen-cyclus, en het aandeel broedsels met vier jongen – niet alleen een teken dat er veel eieren zijn gelegd, maar ook dat alle jongen succesvol uitvliegen – is over de jaren structureel gedaald. Er zijn kleine pieken zichtbaar (2001, 2004, 2005, 2007, 2011), maar die halen het niet bij die in 1999 (en daarvoor bijvoorbeeld: 1996, 1993, 1990, 1989). Opmerkelijk hierbij is dat het aandeel van 4-legsels nog redelijk op niveau is gebleven; kennelijk

is het tegenwoordig lastiger om vier jongen groot te krijgen. Het zou interessant zijn deze ontwikkeling te splitsen naar regio: vermoedelijk is het verschijnsel op de zandgronden het meest uitgesproken, en het minst in de veenweidegebieden. De teloorgang van de Veldmuis als plaagsoort kan daarmee ruimtelijk en in de tijd in kaart worden gebracht.

Tabel 8. Legbegin (7/4=7 april, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Buizerds in Nederland in 2011; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (7/4=7 April, etc), clutch size (completed clutches) and number of fledglings/successful pair of Common Buzzards in The Netherlands in 2011 (in each case mean, standard deviation and number of pairs used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	-	-	-	-	-	-	1.5	0.5	15
Friesland	7/4	7.7	215	2.5	0.6	141	2.0	0.7	279
Drenthe	4/4	7.0	68	2.4	0.6	75	1.8	0.8	77
Overijssel	6/4	7.2	12	2.6	0.6	26	1.8	0.6	61
Gelderland	6/4	6.0	13	2.2	0.6	10	1.7	0.6	19
Veluwe	5/4	5.5	6	2.1	0.6	8	1.7	0.8	6
Achterhoek	7/4	7.1	7	2.5	0.7	2	1.8	0.6	12
Betuwe	-	-	-	-	-	-	2.0	-	1
Flevoland	7/4	6.2	65	2.6	0.6	77	2.0	0.7	134
Noordoostpolder	8/4	6.7	31	2.6	0.5	39	2.0	0.7	74
Oostelijk Flevoland	9/4	5.7	3	2.2	0.5	4	2.0	1.0	3
Zuidelijk Flevoland	5/4	5.8	31	2.6	0.6	32	2.1	0.7	57
Utrecht	5/4	6.5	20	2.6	0.5	9	2.0	0.7	21
Noord-Holland	10/4	6.3	37	2.4	0.5	21	1.9	0.6	66
Het Gooi	9/4	7.9	12	2.4	0.5	5	1.6	0.5	12
Duinen	10/4	5.8	25	2.4	0.5	16	2.1	0.7	25
Zaanstreek	11/4	-	1	-	-	-	1.9	0.6	10
Amsterdam	-	-	-	-	-	-	1.9	0.7	16
Zuid-Holland	6/4	5.9	29	-	-	-	2.1	0.8	43
Zeeland	4/4	6.8	84	2.5	0.7	39	2.2	0.8	86
Noord-Brabant	2/4	5.7	32	2.4	0.6	31	2.0	0.8	88
Limburg	-	-	-	2.0	-	1	1.4	0.5	5

De landelijke variatie in jongental op de nesten was aan de kleine kant (Tabel 8), en ook in regio's waar de legselgrootte relatief groot was, kwamen uiteindelijk maar rond de twee jongen per nest groot. Dat cijfer is overigens betrekkelijk, omdat hierin niet de paren zijn verdisconteerd die mislukten, of die in het geheel geen eieren legden. Voor het berekenen van een reproductiecijfer zijn dat belangrijke paren, die het verschil maken tussen een 'goed' en 'slecht' jaar. Het geeft aan dat nacontroles belangrijk zijn, al was het maar om er zeker van te zijn dat de eerder vastgestelde aantallen jongen op de nesten ook daadwerkelijk op de wiken zijn gegaan.

Figuur 7. Procentuele aandeel van legsels met 4 eieren (berekend over 269-576 legsels per jaar) en broedsels met 4 jongen (idem: 728-1142 broedsels per jaar) in buizerdnesten in Nederland tussen 1996 en 2011. *Proportion of Buzzard clutches (269-576/year) and broods (728-1142/year) with respectively 4 eggs and 4 young in The Netherlands in 1996-2011, peaks being indicative of vole years.*

De prooijisten bewijzen dat Buizerds veelzijdige jagers zijn die bij gebrek aan hun hoofdvoedsel, veldmuizen, een breed scala van andere prooi-soorten bejagen. Vogels vooral, in 2011 vertegenwoordigd met 53 soorten en 43.5% van het totale aantal gevonden prooien, maar ook zoogdieren (in totaal 19 soorten inclusief Veldmuis, goed voor 53.2% van het aantal prooien) en amfibieën, reptielen en vissen (44 in getal, 3.3% van het totaal) (Bijlage 6). In dit licht bezien is de opmars van de Buizerd als broedvogel in Nederland niet zo vreemd. Als generalist heb je meer armslag dan als specialist. Niettemin, de terugloop in de frequentie van broedsels met 4 jongen geeft te denken: is dat een tijdelijk fenomeen, of een voorbode van mindere tijden voor Buizerds (en in het voetspoor van landschappelijke veranderingen?). Alle reden om nesten te blijven volgen, bij voorkeur overal in het land. En om bij nestcontroles aan te tekenen wat er als prooi op ligt. Hier doet zich wel de moeilijkheid voor dat de timing van het nestbezoek cruciaal is of en wat je op het nest aantreft. Zo is het ontbreken van Veldmuizen in de lijsten van Gelderland, Overijssel, Utrecht en Noord-Brabant voor meer dan één uitleg vatbaar: te kleine steekproef, alleen nesten beklommen in de latere jongenfase (wanneer muizen zelden lang op het nest blijven liggen maar direct worden opgeslokt), daadwerkelijk een veldmuisarmer omgeving, scheve vertegenwoordiging van buizerdnesten (alleen in bossen, bijvoorbeeld, waar Veldmuizen minder voorkomen)... Dat er in Drenthe en Friesland meer Veldmuizen worden gemeld, is ongetwijfeld óók een gevolg van het feit dat de nestcontroleurs daar veelvuldig in de vroege jongenfase bij de nesten klimmen. Hoe dan ook, blij prooien noteren, en waag er eens een klimmetje in de vroege jongenfase aan!

Op 206 nesten werden alle jongen geseukt (Tabel 9). Dat leverde een hoog mannenoverschot op. Dat kan meerdere dingen betekenen: (a) onze manier van seksen deugt niet, of niet helemaal, (b) seksen is moeilijker in voedselarme jaren, omdat vrouwelijke vogels relatief lage gewichten en kleinere structuurmaten zullen hebben

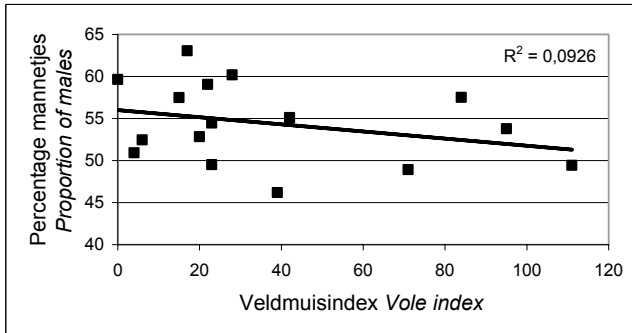
(en dus binnen de mannencategorie komen te vallen), of (c) het is overeenkomstig de werkelijkheid en heeft een biologische betekenis (in voedselarme jaren worden meer – energetisch gezien – goedkope mannen geproduceerd; Figuur 8). Omgekeerd zou je ook kunnen redeneren dat de grotere vrouwen op nesten met een gemengde geslachtsverhouding onder de nestjongen in voedselarme jaren in het voordeel zijn, want zwaarder en dus kansrijker bij de voedselverdeling (en in dat geval zou je meer vrouwen verwachten).

Tabel 9. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Buizerds (alle jongen op nest gesekest ten tijde van ringen) in Nederland in 1996-2011. *Secondary sex ratio of nestling Common Buzzards (ringing age in nests in which all chicks were sexed) in The Netherlands in 1996-2011; the high male proportion in 2003 is presumably an artifact of sexing problems with under-weight females (hence not possible to sex reliably based on morphometrics only), resulting in overrepresentation of males.*

Jaar Year	Man Male	Vrouw Female	Totaal Total	% man % male	Aantal nesten Number of nests
1996	64	55	119	53.8	52
1997	152	155	307	49.5	172
1998	298	270	568	52.5	285
1999	346	354	700	49.4	312
2000	251	224	475	52.8	270
2001	291	237	528	55.1	259
2002	210	142	352	59.6	198
2003	145	85	230	63.0	138
2004	188	219	407	46.2	206
2005	293	306	599	48.9	288
2006	188	139	327	57.5	209
2007	283	209	492	57.5	240
2008	214	179	393	54.4	188
2009	111	77	188	59.0	117
2010	127	84	211	60.2	139
2011	193	186	379	50.9	206
Totaal Total	3354	2921	6275	53.4	3279

Omdat buizerdmannetjes wat kleiner zijn dan buizerdvrouwtjes, ligt het in de lijn van de verwachting dat ze – energetisch gezien – iets minder kostbaar zijn om op te voeren. Dat opent mooie vergezichten op allerlei strategieën die Buizerds tot hun beschikking staan om te anticiperen op voedselschaarste of –overvloed. Maken ze minder vrouwelijke eieren (dure vrouwen opvoeden ten tijde van schaarste is geen goed idee), leggen ze minder eieren (jazeker, dat doen ze), gaan vrouwelijke jongen sneller dood bij schaarste dan mannetjes, omdat ze meer energie nodig hebben, of zijn vrouwtjes juist in het voordeel omdat ze sterker zijn dan hun mannelijke nestgenoten en daarom in staat om ze weg te concurreren? Of omgekeerd, is er selectieve sterfte onder mannen omdat hun vrouwelijke nestgenoten groter en

sterker zijn en in de strijd om voedsel aan het langste eind trekken? Figuur 8 wekt de suggestie dat het aandeel mannetjes in nesten gemiddeld afneemt met toenemend veldmuizenaanbod, maar de correlatie is zwak. Het is dan ook een samengestelde figuur, gebaseerd op een lokale veldmuizenindex (West-Drenthe) en een landelijke geslachtsverhouding, dus waarschijnlijk niet bijster veelzeggend. Hoe dan ook, de variatie in de geslachtsverhouding zoals wij die op de nesten aantreffen, is zonder twijfel geen willekeurige. Daar zit meer achter.

Figuur 8. Geslachtsverhouding (% mannetjes) op buizerdnesten in Nederland (zie Tabel 9), uitgezet tegen de veldmuisindex voor West-Drenthe (1996-2011, op basis van Figuur 3). Zie ook de tekst. *Sex ratio (% male) in nests of Buzzards in The Netherlands (see Table 9 for basic data), in relation to the vole index for western Drenthe (see Fig. 3).*

Menselijke verstoring was een belangrijke bron van mislukking: 59x op een totaal van 115 nesten waarvan de oorzaak van mislukking bekend werd (51.3%). Hierbij zijn niet de deels vernielde legfels en broedsels inbegrepen die alsnog succesvol waren. Ook de tientallen nesten waarbij verstoring werd vermoed (vooral Friesland, waar soms lokaal geen enkel nest jongen opleverde), zijn hier buiten beschouwing gelaten. Friesland steekt met kop en schouders boven de nestvernielers uit, met 86% van de menselijke verstoringen van buizerdnesten die in Nederland werden gemeld. Natuurlijke oorzaken van mislukking waren desertie (6x), eipredatie (10x), jongenpredatie (14x), slecht weer (10x), dood van een ouder (1x) en overname door Nijlzanzen (5x).

Visarend *Pandion haliaetus*

Er kwamen geen berichten binnen van territoriale Visarenden.

Torenvalk *Falco tinnunculus*

De broedresultaten van Torenvalken waren in 2011 iets beter dan in het voorafgaande jaar (Tabel 10, Bijlage 2-4). Gemiddeld werd op 30 april met de eileg gestart, behoorlijk aan de vroege kant (Bijlage 2). De variatie binnen Nederland in legbegin, legselgrootte en broedselgrootte was gering, een aanwijzing dat de voedselomstandigheden over een groter gebied gelijk waren. Zoals gebruikelijk was de totale preiding in legbegin groot, namelijk van 23 maart tot 19 juni (Bijlage 2). Torenvalken zijn nog net geen Kerkuilen

Tyto alba, welke laatste in staat zijn meer dan één broedsel per jaar te produceren als de omstandigheden gunstig zijn (veel Veldmuizen).

Tabel 10. Legbegin (20/4 = 20 april, etc), legselgrootte (voltallige legfels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Torenvalken in Nederland in 2011; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal nesten waarover berekend. *Onset of laying (20/4 = 20 April, etc), clutch size (completed clutches) and number of fledglings/successful pair of Kestrels in The Netherlands in 2011 (resp. mean, standard deviation and number of nests used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>			
	Gem.	SD		N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
Groningen	20/4	9.6	10	4.6	1.1	5	4.4	1.4	14	
Friesland	20/4	13.3	124	5.2	1.0	114	4.6	1.4	160	
Drenthe	16/4	13.4	19	5.2	0.8	24	4.8	1.2	19	
Overijssel	24/4	12.7	28	5.2	0.9	30	4.7	1.1	31	
Achterhoek	18/4	12.5	24	5.3	0.8	20	5.0	1.1	29	
Noordoostpolder	24/4	11.3	15	5.2	0.6	24	4.4	1.0	26	
Utrecht	18/4	10.9	7	5.5	0.6	4	3.4	1.1	7	
Noord-Holland	22/4	13.3	36	5.2	0.8	33	4.4	1.4	42	
Het Gooi	17/4	10.2	9	5.7	0.8	6	4.0	1.6	12	
Duinen	-	-	-	4.3	1.2	3	4.0	1.0	3	
Zaanstreek	20/4	11.8	16	5.4	0.8	14	4.8	1.6	17	
Niedorp	28/4	16.9	11	4.9	0.3	10	4.4	1.0	10	
Zuid-Holland	27/4	18.6	14	5.3	0.6	14	3.8	1.8	15	
Zeeland	19/4	9.2	58	5.1	0.7	55	4.3	0.9	80	
Noord-Brabant	26/4	18.0	17	4.9	0.9	22	4.4	1.2	33	
Limburg	17/4	11.0	17	4.8	1.2	11	4.1	1.3	28	

De beide legfels in juni (op 1 en 19 juni) werden beide getypeerd als na- of vervolglegsel, maar dat zal voor merendeel van de mei-legfels evenzeer hebben gegolden. De tien 7-legfels gingen gemiddeld op 14 april van start (variatie 28 maart – 5 mei), het enige 8-legsel op 1 april. Dat is behoorlijk wat vlotter dan de Torenvalken in Nederland als gemiddelde laten zien.

Verreweg de meeste broedsels werden in nestkasten vastgesteld: op 483 broedsels in 2011 zaten er 467 in nestkasten (96.7%). Daarnaast waren oude nesten van Zwarte Kraai (10x) en nissen of holtes in een gebouw gebruikt (6x). Uiteraard is dat geen representatieve uitsnede van het nestgebruik door Torenvalken.

Onder 40 mislukkingen met bekende oorzaak waren maar liefst 12 gevallen van verstoring door mensen, de meeste in Friesland waar een klein deel van de bevolking zich het recht heeft aangemeten te bepalen welke dieren zijn toegestaan, en welke niet. De overige verliezen kwamen op conto van verlaten van het legsel (10x), eipredatie (7x), jongenpredatie (7x), ouderpredatie (3x) en slecht weer (1x).

Onder de prooien en prooiresten in nestkasten zaten weer veel vogels, verdeeld over maar liefst 20 soorten, en goed voor 35% van het totale aantal van 171 prooien. Vogels laten meer resten achter dan muizen, dus allicht dat hun aandeel overdreven in de

eetlijsten vertegenwoordigd is. Maar onbelangrijk zijn ze daarmee niet, zeker niet als alternatief bij schaarste aan muizen. Veldmuizen zijn verreweg de belangrijkste prooi-soort (59% van alle prooien, inclusief woelmuizen en ‘muizen’).

Boomvalk *Falco subbuteo*

Uit weinig gebieden in Nederland worden tegenwoordig meer dan een handvol Boomvalken op nestkaart doorgegeven. Toegegeven: Boomvalken zoeken en controleren valt deels tijdens de vakantie, en dus een gereede kans voor Boomvalken om de aandacht van vogelaars te ontlopen. Maar dat is niet het hele verhaal. Ze nemen ook af, èn ze worden stiller. Probeer dan nog maar eens een nest te vinden (Tabel 12). Van 23 paren viel het legbegin in 2011 gemiddeld op 9 juni, met een spreiding van 4-19 juni (Bijlage 2). Eigenlijk ongelofelijk dat een lange-afstandstrekker die toch niet echt laat aankomt, pas begin juni met de eileg begint. Zou het iets te maken hebben met het aanbod van libellen in de nazomer, een voedselbron die vooral voor de uitgevlogen en zelfstandig wordende jongen van belang is? De meeste van deze paren kwamen uit Friesland, Utrecht, Het Gooi en Nederland bezuiden de Grote Rivieren (Tabel 16, Bijlage 1). Er werden alleen 2- en 3-legsels gevonden (gemiddeld 2.6, op 7 legsels). De gemiddelde broedselgrootte kwam uit op 2.4 (Bijlage 4), waaronder één 4-broedsel. Regionale variatie kon wederom niet worden bekeken bij gebrek aan materiaal (Tabel 12).

Tabel 12. Legbegin (9/6=9 juni, etc), legselgrootte (uitsluitend voltallige legsels) en aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar van Boomvalken in Nederland in 2011; resp. gemiddelde, standaardafwijking en aantal paren waarover berekend. *Onset of laying (9/6=9 June, etc), clutch size (completed clutches only) and number of fledglings per successful pair of Hobbies in The Netherlands in 2011 (mean, standard deviation and number of pairs used in the calculation).*

Provincie <i>Province</i>	Legbegin <i>Onset of laying</i>			Legselgrootte <i>Clutch size</i>			Aantal uitgevlogen jongen <i>Number of fledglings</i>		
	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N	Gem.	SD	N
	Friesland	9/6	3.1	6	2.5	0.7	2	2.6	0.5
Overijssel	-	-	-	3.0	0.0	2	-	-	-
Gelderland	-	-	-	-	-	-	3.0	0.0	3
Utrecht	9/6	8.7	3	2.5	0.7	2	2.7	0.6	3
Flevoland	-	-	-	-	-	-	1.0	-	1
Noord-Holland	7/6	3.0	3	-	-	-	2.5	0.5	10
Zuid-Holland	-	-	-	-	-	-	1.8	0.8	5
Zeeland	-	-	-	-	-	-	1.7	0.6	3
Noord-Brabant	8/6	4.6	7	2.7	0.6	3	2.4	0.6	13
Limburg	-	-	-	-	-	-	2.4	0.9	5

Van 85 nesten werd door de waarnemer aangegeven dat er eileg had plaatsgevonden; in 63 daarvan kwamen één of meer jongen tot uitvliegen (64%). Dat is een behoorlijk hoge uitval. In twee gevallen mislukte een nest als gevolg predatie van de jongen. Een andere mislukking kwam op rekening van het doorschieten van het nest, in Friesland.

Op 3 nesten werden alle jongen op geslacht gebracht (op basis van maten, gewichten, geluid): 3 mannen en 5 vrouwen (Tabel 13), te weinig om veel waarde aan te hechten. Opvallend echter dat er in de meeste jaren een vrouwenoverschot werd vastgesteld; dat wijst toch op een vast patroon.

Tabel 13. Secundaire geslachtsverhouding onder nestjonge Boomvalken (ten tijde van ringen, alleen indien alle op dat moment aanwezige jongen konden worden gesekest op basis van maten, gewichten en/of geluid) in Nederland in 1996-2011. *Secondary sex ratio of nestling Hobbies (ringing age in nests where all young were sexed based on body mass, measurements and/or pitch of calls) in The Netherlands in 1996-2011.*

Jaar <i>Year</i>	Man <i>Male</i>	Vrouw <i>Female</i>	Totaal <i>Total</i>	% man <i>% male</i>	Aantal nesten <i>Number of nests</i>
1996	4	9	13	30.8	6
1997	16	14	30	53.3	12
1998	22	25	47	46.8	17
1999	15	10	25	60.0	11
2000	26	26	52	50.0	22
2001	21	25	46	45.6	18
2002	16	14	30	53.3	14
2003	16	23	39	41.0	17
2004	9	14	23	39.1	10
2005	11	15	26	42.3	12
2006	3	7	10	30.0	4
2007	14	19	33	42.4	14
2008	6	9	15	40.0	5
2009	10	6	16	62.5	6
2010	3	3	6	50.0	4
2011	3	5	8	37.5	3
Totaal <i>Total</i>	195	224	419	46.5	175

De in gebruik genomen nesten waren in grote meerderheid gebouwd door Zwarte Kraai (57x), daarnaast door Buizerd (3x). Van 73 nesten was de nestplaats bekend: hoogspanningsmast (24x), schoorsteen (1x), populier (17x), eik (7x), grove den (7x), douglas (6x), zomereik (3x), els (2x), loofboom (2x), es (1x), fijnspar (1x), meidoorn (1x), wilg (1x) en zwarte den (1x). Het aantal mastbroeders lag met 32.9% rond de 30% die we de laatste jaren gewend zijn. De nesthoogte van boomnesten was gemiddeld 16.8 m (SD=5.8, spreiding 4-26 m, N=46). De nesten in masten zitten meestal boven de 20 m, maar die op de hoogste traverses worden veelal doorgegeven zonder hoogte.

Als prooien werden voor Noord-Holland 2 Gierzwaluwen *Apus apus* doorgegeven, voor Limburg 4 Boerenzwaluwen *Hirundo rustica*, 2 Huiszwaluwen *Delichon urbica*, 5 Gierzwaluwen, 1 Witte Kwikstaart *Motacilla alba*, 1 Pimpelmees *Parus caeruleus* en 1 Huismus *Passer domesticus*. Dat is bij elkaar geen al te grote steekproef, maar het vinden van prooien van Boomvalken is dan ok minder makkelijk dan bij Sperwer of Havik.

Boomvalk op zitpost nabij nest in hoogspanningsmast, Broekerveer in Waterland-Oost, 16 juli 2010 (Foto: Nirk Zijlmans). Dit is wel een heel andere leefomgeving dan vroeger gebruikelijk was (dennenbos en heidevelden)! *Adult Hobby near its nest in an electricity pylon in the western Netherlands, 16 July 2010, a breeding habitat very different from what Hobbies used to prefer in the 1970s and 1980s (pine forest mixed with heathland).*

Slechtvalk *Falco peregrinus*

Een overzicht van de Nederlandse Slechtvalken ontbreekt, maar volgens Peter van Geneijgen van de Werkgroep Slechtvalk zouden er in 2011 naar schatting 100-125 paren in Nederland hebben gebroed (zie ook elders in deze Takkeling, voor een broedgeval in een boom). Slechtvalken broeden steeds vaker op kraaiennesten in hoogspanningsmasten, waar ze niet altijd worden ontdekt. Zelfs het eerste broedgeval van Drenthe, op de inmiddels ingestorte zendmast van Hoogersmilde, werd bij toeval ontdekt (van Dijk 2011). Of zegt dat laatste iets over de dichtheid van vogelaars in deze provincie? In 2011 werd ook het eerste broedgeval in een boomnest gemeld sinds de jaren zeventig (van Geneijgen 2012).

Van 13 paren, bijna uitsluitend afkomstig uit West-Nederland, varieerde het legbegin van 3 maart tot en met 18 april, gemiddeld begonnen ze op 19 maart. Wat je noemt vroege starters! Legsels met 3 of 4 eieren zijn de regel, maar het jongental in het nest vertoonde een variatie van 1 tot 4 (gemiddeld 2.2). Onder de 30 gesekste jongen zaten maar 9 mannetjes (30%, op 13 nesten).

Medewerkers

Hieronder staan per provincie de medewerkers vermeld zoals aangegeven op de nestkaarten of apart opgegeven door coördinatoren. Goede kans dat ik mensen ben vergeten, waarvoor excuses. Veel waarnemers vullen naast de gebruikelijke informatie nog van alles in op de nestkaarten, zoals rare gebeurtenissen, bijzonder waarnemingen

of emotionele uitingen. Zo vond Romke Kleefstra in een buizerdnest bij Peansterdyk een actief nest van een Ringmus. Medebewoners in roofvogelnesten zijn vrij gebruikelijk, maar worden niet altijd als zodanig herkend of opgeschreven.

Groningen: Jorna Arisz, Martijn Bakker, Gerard Boersma, J. Dijkstra, Pieter de Haan, Ben Koks, Henk Oosterhuis, Simone van der Sijs, Jan Smit, Erik Visser.

Friesland: Anneke Alberda, H.G. Bakker, Ria Bakker, Sjoerd Bakker, Lydia Barkema, Valentijn van Bergen, J. Beuckens, Henk Bijlsma, Rob G. Bijlsma, Florian Bijmold, V.W. Bitgum, Appie Bles, Cor de Boer, Henk de Boer, Peter de Boer, J. Bootsma, Harry Bosma, E.W.F. Brandenburg, Albert-Jan Brink, Minneke van der Burch, Anja Cervenel, Sipke Dam, J. Deinum, Herman Dijkman, R. Dragtstra, Wiebe Elsinga, Ricus Engelmoer, Rik van Galen, Thijs van Galen, Anneriek van Gasteren, Jannes de Grijs, Jaap en Simone Heida, Arend v.d. Heide, Hiltje Hilwerda, H. Hoen, W. Hoen, Tjepke van der Honing, Julia Hope, Jeffrey Huizenga, Gerrit Jellema, Gerrit Jellema Jzn., Ultsje Jellema, Freerk Jelsma, Fokke Sytze de Jong, Johan de Jong, Nick de Jong, Theo de Jong, Jan Kleefstra, Romke Kleefstra, Jochum Kole, Jochem Kooistra, Ruurd Koopmans, Ronald Kuindersma, C.F. Kuipers, H. Landstra, Laura Leijten, Liesbeth Lockhorst-van Overeem, Willem Louwsma, Mark Manchester, A. v.d. Meer, G. v.d. Meer, Ingeborg Meutgeert, Janco Mulder, Jeltsje Mulder, Ties Niehof, Michel Pol, Tim Popma, Willem van der Reep, René Riem Vis, Imko Riemersma, Rino Rietveld, Oene Roelsma, Sido Rondaan, Jaring Roosma, Alexander Rozema, Piet Schutten, Wiesje Spijkstra-Scholten, Gerrit Spoelstra, Jan Stelma, Diederik Terlaak Poot, Barend Storm, Oane Tol, Romke van der Veen, Sip Veenstra, Durk Venema, Anne Visser, Christiaan de Vries, Douwe de Vries, Cees van der Wal, Harm van der Wal, Gjal't Walstra, Hendrik Waringa, Henk Waterlander, Ype v.d. Werf, Carl Zuhorn.

Drenthe: Rob G. Bijlsma, Arend van Dijk, J.A. Ettema, G.S. Habers, Willem van Manen, B. Mekkes, Aaldrik Pot, Maria Quist, Jannes Santing, Ibo Sterken, Toni Sterken, Sake de Vlas.

Overijssel: Annemiek van Baren, Florian Bijmold, L. Blaauw, E. Blanke, Ronald Boerkamp, J. Boldewijn, Han Bouman, Henri Bouwmeester, Sjaak Bruggeman, J.H.M. Dellink, Symen Deuzeman, Jan van Dijk, K. Harink, J. Hoeve, Ronny Hulleger, J. Huls, Eef Jansen, Kees van Kleef, Chris Klok, Jan Kodden, Hein Kogelman, J.B. van der Kolk, Klaas Koobs, Henk Kuiper, Jan Leenhouts, Kars Leenhouts, Ron Leenhouts, Jan Leferink, Jeanne-Marie Leferink, Annemiek Leusink, Anton Meenink, Ben Nijeboer, P. Olde Dubbelink, Jeroen Overmars, Erik Renssen, Ton Schoorlemmer, A. Stevens, Frits Teunissen, Gerrit Visscher, Klaas Visscher, J. Vrijlink, Bé van der Wal, Harrie van Wijk, Martijn Wijnberg, B. Witte.

Gelderland: Fred Balduk, Wim van Barneveld jr., Rob G. Bijlsma, Otto Bonte, Symen Deuzeman, Jan van Diermen, Peter van Geneijgen, Hans Jansen, G. Kolenbrander, Willem van Manen, Anton Meenink, Gerritjan van Nie, Rob Papendorp, Han ten Seldam, Frans Stam, Wim Steenge, Bert Verboog.

Flevoland: Harco Bergman, Florian Bijmold, Niko Groen, Sjoerd Haantjes, Willem van Manen, Jacques van der Ploeg, Danique van der Ploeg, Remco van der Ploeg, René v.d. Ploeg, Frank de Roder, Leo Smits, J. de Vries, Egbert van Wijhe, Peter van Zwol.

Utrecht: Matthijs Bakker, Wim van Barneveld jr., Ronald Beskens, Arwin den Boer, Serge Borsov, Rien Broeckman, Daan Buitenhuis, Lex van Canstein, Ton van den Dorpe, B.J.A. Fakkeldij, Pascal Gijsen, Helen Goote, Dick de Graaf, Ton Grollé, Jutta Gruber, Margriet Hartman, Renjer Hartog, M. van Hierden, Marc van Houten, Rinus Jansen, Hugh Jansman, Dick Jonkers, Martine van der Kaa, Han Keuning, Hans de Koningh, Fons Langenkamp, Lenny Langerveld, Frank van der Meer, Jerry Mulderij, Leen de Niet, Jan Roodhart, Harry de Rooij, Hanneke Schreurs, Veronica Selleger, Hanneke Sevink, Ties Smulders, Piet Spoorenberg, Hans de Vos Burchart, Rein Zwaan.

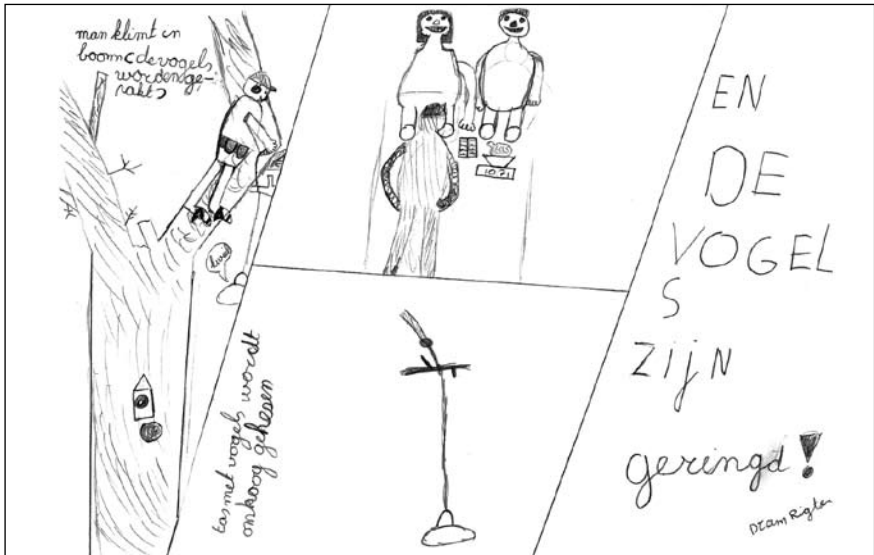
Noord-Holland: Mark van Bakel, Rien van de Beek, Harry Beentjes, R.J. Beentjes, Eelco v.d. Berg, Ronald Beskens, Peter de Boer, Jan Boersma, Daan Buitenhuis, J. van der Burgt, Jan Castricum, Gerald Corbett, André Dekker, Arjen Dekker, Klaas Dekkers, Lieuwe Dijkse, Kees Duin, mevr. Galesloot, R. Gans, Pascal Gijsen, Glenn van Ginkel, Helen Goote, Dick de Graaf, Ab Grobbe, Marco de Haas, Jelle Harder, Hélène Heckman, Henk Heida, Nico van den Hoed, Piet Hollenberg, Arie van den Hout, Ed van Houten, Huub Hunecker, Peter Huybrechts, M. Jansen, Rinus Jansen, Jabob Jes, Paul de Jong, Dick Jonkers, Kees Keijzer, Kees Klaij, Leon Kelder, Ronald Kes, Wobbe Kijlstra, Kees Klaij, Harry de Klein, Rob Koeman, Ruud Kok, Pieter Korstanje, Laetitia Kramp, Fons Langenkamp, Henk van der Leest, Henk Levering, mevr. Manders, Peter Mol, Marco Noort, Juul Ohlrichs, Jaap Olbers, Carina Oosterhuis, Klaas Pelgrim, familie Plasmeijer, Giel v.d. Pluijm, Antoine de Reus, Harry de Rooij, Jan Schaank, Sander Schagen, Dick Schermer, Jan Schermer, Henk Schoonenberg, Nico Schouten, Anja Schuitema, Peter-Jan Senteur, Hanneke Sevink, Gerrit Stam, Maarten Stoepker, Jan Stok, Jelles Timmer, Marga Valk, A. v.d. Veer, Esther v.d. Veer, Jaap Visser, Dook Vlugt, C.J.J. Vogelzang, M. Vonk, Hans de Vos Burchart, Jos Vroege, Jaap Walta, Jeroen Walta, Ben van Wees, Jan Weenink, Ben van Wees, Han Westendorp, Erik Westerman, Nirk Zijlmans.

Zuid-Holland: Guido Aijkens, Marit Arendsen, André de Baerdemaeker (BSR), Peter de Barse, Paul Benen (Alticom), Han Benard, Martin Benard, Jordan Blaauw, Karen Bosma, Rob Burgmans, Niel Camping (Essent), Ilse van Cooten, Sander Elzerman, Peter van Geneijgen, Frank van Gessele, Anton Giljan (CHM), Ad Groeneveld, Michel Hitzlerd, Dick van Houwelingen, Gert Huyzers, Arno Izaaks, Geert de Jong, Herman de Jongh, Guido Keijl, Pleun Klein, Jacqueline Kok, Menno Korbij, Arjan Leeuwenburgh, Arjan Leeuwenburgh, Arie v.d. Linden, Leen v.d. Linden, Els Marijs, Martin Mollet, Gerard Nelemans, Jacques van der Neut, Henn MacDaniel, Jan Plaisier, Ruud Polderman, Eduard Reuver (NM), Teun Schoemaker, Cees Slui, Jan Uljee, Ronald in 't Veld (SBB), Ingrid Verbiest, Arie Verhoef, Janus Verkerk, Mariska v.d. Vlugt, Vogelklas Karel Schot, Wim van Yperen, Leen de Zeeuw, Remco Zielstra.

Zeeland: Leo Apon, Floor Arts, Harold Baert, Kees Bareman, Mark Bartels, Bianca Bassant, Claudia Bassant, Dirk Becuwe, Wim Beeke, René Beijersbergen, Luc Bekaert, Angelique Belfroid, Frans Benschop Krook, Lucas Beremans, Roger Blaakman, Hans de Bleijker, Hans Blok, Peter Boelée, Peter-Paul Boermans, Leandra Boodt, Jos Boot, Roely Bos, Jo Bouwmeester, Ellie van Boxsel, Cees van Bremen, P. Breure, Bert van den Broekhoven, Carlos Buis, Marc Buisel, Jenny Buisse-Roegiers, Huub Bun, Piet Du Burck, Johan Calle, Luciën Calle, Pepijn Calle, George Calon, Marcel Capello, Henk Castelijns, Jeroen Castelijns, Marlies Castelijns, Wannes Castelijns, Didier Cavelier, Sjak de Cock, Gerard van Daele, Rosita van Daele, Eric Dekker, Ab Delzenne, H. Derksen, Pieter D'Haluin, Ellen Dieleman, Mark Dieleman, Carin van Driel, Jaap Drijfhout, Adri Duijnhouwer en familie, Ploon Duijnhouwer, Carlo Emelaar, Gijs van den Ende, This Fiejen, Dirk Fluijt, Martin Fousert, Rienk Geene, Peter van Geneijgen, Marc Goedbloed, Peter Goedbloed, Jeroen Goudzwaard, Frank Govaert, Arjen van de Griek, Dick Gunst, Huub ter Haar, Stefan Hageman, Winant Halfwerk, André Hannewijk, P. Hanse, Ingrid den Hartog, Peter Heetesonne, George van der Hel, Johan Helleman, Cock & Elly van Heukelen, Kas Hoek, Mark Hoekstein, Ko van Hoeve, Rinus van 't Hof, Anita Hugense, Chiel Jacobusse, Bram Jansen, Jan Janssens, Kjell Janssens, Marc Jeurissen, Leen de Jonge, Robert Jan Jonkvorst, Roger Joos, Adri Jousse, Martine van der Kaa, Walter Van Kerkhoven, Toon Ketelaars, Leonard Ketting, Toon Ketelaars, Piet de Keuning, Peter de Kleine, Ab Klaassen, Bert Kleijn, Wim van der Klooster, Marcel Klootwijk, Marco Knipping, Ko Koekoek, Joop Kolijn, Johnny Kools, Bram Korteknie, Matthias Koster, Kees de Kraker, Bram Korteknie, Kees Kuijper, Theo de Kuijper, Wim Lansman, Cees Lavooy, Karel Leeftink, Marijke Lieman, Frits Lijbaart, Sander Lilipaly, N. van de Linde, Merien van Loo, René van Loo, Cees Luijsterburg, Thomas Luijten, Ad Maas, Peter Maas, Bas van der Maas, Jean Maebe, Wilfried Mahu, Eddy Matthijs, Katarzyna Mazur, Peter Meininger, Ies Meulmeester, W. Meyer, Alex de Meijer, Joop Millenaar, Edward Minnaar, Ilona Minnaar, Koos Minnaar, Hans Molenaar, Catharina Mulder, Linde Neels, Edward Neve, A. Nieuwenhuijze, Henk Nijskens, Rinus de Noyer, Marvel Oele, A. Osinga, Tonny Outermans, Josef van Overmeeren, Jan Pauwels, Barry Pel, Luud Persijn, Reggy van Poecke, Ad Polderman, Jan Polderman, Jaap Poortvliet, W. Post, Hans Potters, Sven Prins, Frank van de Putte, Izaak Quist, Perry Quist, Rob Raïke, H. Ravesteijn, R. Ravesteijn, Jos de Regt, Dick Reijnhout, Han Reinhoudt, Rob Remijnse, Rob Remmerts, Marco Renes, Kees Rijk, Mart Rijk, Peter Roelse, Thomas Roovers, Gerald Rozemeijer, W. Schalkx, Joop Scheijbeler, Fred Schenk, Jaap Schilperoort, Niels de Schipper, Kees Schreven, Benoît Segaert, Rinus Sinke, Cobie van de Slikke en familie, Andries van der Sloot, Maarten Sluiter, Karina Smallegange, Alex de Smet, Walter De Smet, Rudy Smet, Peter de Smidt, Bert Smulders, Ardy Snoep, Rini Snoep, Cor Sol, Toon Sparreboom, Erik Speksnijder, Marian Sponselee, Rob Sponselee, Corné Stam, Arie Sterk, Rob Strucker, Marianne Taucchio, Sander Terlouw, Stephan Thiers, Nico Tijssen, Nico Tijssen, Dilia Timmers, Franklin Tombeur, Jos Trampler, Leo Tromper, Paul van Tuil, Stan Van Dievoet, Willy Vangeel, Walter Van Kerkhoven, Jaap van de Velde, Frits van Velzen, Lennart Verheuveld, Willy Vink, John van Vliet, Jasper Vonck, Herman van de Voorde, Paul Voorhaar, Matthijs de Vries, Bram Vroegindewij, Luc de Waal, Arjo Wagenaar, Jaco Walhout, Amanda Weeda, Chris Weeda, Petrus van 't Westeinde, Izak Weststrate, Adrie van de Wiel, Alex Wieland, Wim Wisse, Pim Wolf, Jan Wolfs, Mark Zevenbergen, Awi de Zwart, R. Zwart.

Noord-Brabant: Marcel Boerenkamp, Tijn Beckers, Jan van Bokhoven, Arie Brands, Cor van Bree, Raymond van Breemen, Mart van den Broek, R. Broeksteeg, P. Buijtels, Sandra v.d. Burgt, J. Cremers, Leo Daanen, Hans Donkers, G. van Eemsbergen, Gertrude v.d. Elzen, W. Grommert, Huub Hendriks, Henk van der Kant, Cor Karsemakers, J. van Kessel, Bert Kleijn, Kees Kraneveld, Jos van der Laak, Ard Lagrouw, Jan van Liempt, M. van Loo, Johan Maas, Henny Manders, Roland van der Molen, Theo van de Mortel, A. Muskens, John Opdam, Paul Paulussen, Hans Potters, Jan Roijendijk, Berry Setton, Grad Smets, J. van Son, Jaap v.d. Spek, J.P.G. van de Tillaart, Ton van den Tillart, Henk van Tuil, Theo Veldpaus, John Vereijken, Pieter van der Voort, M. Vorstenbosch, Tiny van Vroenhoven, Harry van Vugt, VWG Maasheggen, Wiebe en Maria Witteveen, Douwe Witteveen, Jo van Zanten.

Limburg: Henk Beckers, G. Bogers, Ger van de Bool, Thijs Bruneberg, Hub Bos, Wim Corten, L. Cupers, Lei Curvers, Hub Duizings, Paul Erkens, Kaspar Hallmann, Herman Hendricks, Ger Hensgens, Jo Hermans, Wim Kemperink, Johan van de Kieboom, Jos Kusters, Jos van der Laak, Rob van der Laak, Wilma van der Laak, Huub Leblanc, T.M.A. Lommen, P.J.H. Maeghs, P. Maessen, Rob Maessen, Bob Meuwissen, Paul Moonen, Piet Moonen, Gerard Müskens, Bennie Musters, Boena van Noorden, Frank Peters, Hans Phijl, Hans Schutte, Peter Stijnen, J.H. Toonen, Marcel Verbaal, Rosy Verbaal, John Vereijken, Jan Vossen, VWG IVN Eys, Joost Wijmands, Douwe Witteveen, Wiebe Witteveen.

Roofvogels ringen, gezien door de ogen van de 13-jarige Bram Rigger. Ringing raptor chicks, as recorded by 13-year old Bram Rigger.

Summary

Bijlsma R.G. 2012. Trends and breeding performance of raptors in The Netherlands in 2010. De Takkeling 20: 10-45.

A total of 3102 nest record cards of raptors were submitted in 2011 (Appendix 1, handed in up to and including 15 January 2012), covering 12 species. The preceding winter was normal (frost index of 23.6 on a scale of 1-100). The summer was normal (summer index 54.1), with high spring temperatures but much wetter and cooler from 5 June onwards). Vole (*Microtus arvalis* and *Myodes glareolus*) and mice (*Apodemus sylvaticus*) abundance was rather low throughout the country, with small local variations. Rodent numbers only started to improve in autumn. Indices of Rabbit *Oryctolagus cuniculus* and Hare *Lepus europaeus* were again low, and bird numbers probably more or less stable. Social wasps were present in medium numbers with colonial activities peaking in early July and late July and early August (German and Common Wasp *Vespula germanica* and *V. vulgaris*, Saxon Wasp *Dolichovespula saxonica*).

Honey-buzzard *Pernis apivorus*: onset of laying averaged 24 May (range 15 May-9 June), with a single peak in late May. Clutch size was 1x 1, 18x 2 egg and 1x 3 egg(s). Mean brood size was 13x 1 and 24x 2 chick(s). Of 57 nests recorded, eggs were laid in 51 nests, of which 13 failed (6x egg stage, 7x chick stage). Most causes of failure involved predation. The high proportion of single-chick nests is proof of problems in the latter stage of the breeding cycle, associated with adverse weather, perhaps in parallel with declining wasp numbers.

Black Kite *Milvus migrans*: for the third year in succession a nesting attempt took place in the southern Netherlands (Limburg) where a single chick was successfully raised (out of two chicks). Another pair successfully raised two chicks elsewhere in the southern Netherlands.

White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla*: the pair in the Oostvaardersplassen raised two chicks, the sixth successive breeding attempt here. The pair in Lauwersmeer raised a single chick, the first successful attempt here after last year's failure. The third pair, in the lake district of the central Netherlands, failed to lay. In the winter of 2011/12 a fourth pair started nest-building in the Biesbosch (southern Netherlands).

Marsh Harrier *Circus aeruginosus*: mean onset of laying was 28 April (range 10 April-20 June, the latter three weeks later than the last but one nest; Appendix 2, Table 3). Clutch size averaged 4.4 (SD=0.8, N=47; Appendix 3), mean number of fledglings/successful pair 3.3 (SD=1.0 N=78, Appendix 4). All surviving nestlings in 52 nests were sexed: 78 males and 86 females. Over the years 1996-2011, a biased secondary sex ratio has been prevalent (Table 4: 52.8% males in 1243 nests with 3992 nestlings). Illegal nest destruction occurred in the province of Friesland. Food remains found on nests showed a diverse diet, with voles, rabbits and hares, and a variety of (fledglings of) birds.

Hen Harrier *Circus cyaneus*: the population is in steady decline. The former haunts on the Wadden Sea Islands are nearing extinction, with only 8 pairs left on Texel, 1 on Vlieland, 3 on Terschelling, 0 on Ameland and 2 on Schiermonnikoog. Five pairs settled in farmland in the province of Groningen, of which two were successful (6 chicks raised, with the help of nest protection; nests located in luzerne and cereals).

Montagu's Harrier *Circus pygargus*: in 2011, the Dutch population amounted to 63 pairs, distributed across the provinces of Groningen (49), Flevoland (9), Friesland (3), Drenthe (1) and Overijssel (1, the first one since at least 70 years). Some 90 chicks fledged.

Goshawk *Accipiter gentilis*: mean start of laying was 3 April (44% of 217 clutches started in March; range 16 March-16 May, Appendix 2), clutch size averaged 3.3 eggs (SD=0.8, N=207, range 1-5, including 3 C/5; Appendix 3), brood size (at fledging) 2.6 (Appendix 4, SD=0.9, N=322, range 1-4). Secondary sex ratio on 212 nests was in favour of males (55.0%), which is in line with the mean for 1996-2011 (55.2% male in 4140 nests with 11,067 nestlings). Among identified causes of nest failure, illegal human activities were important (7 out of 17). Food remains found on and near nests showed a preponderance of pigeons (mostly Racing Pigeon *Columba livia* and Woodpigeon *C. palumbus*; 39.0% of 1174 prey remains; Appendix 5). Among age-identified Racing Pigeons, first-year birds were most often recorded (64% of 50 rings found on nests and in pellets). Other important prey groups (in numbers) were: corvids including Jay *Garrulus glandarius* (19.6%), thrushes (10.1%), Starling *Sturnus vulgaris* (4.3%), Rabbit *Oryctolagus cuniculus* (4.3%) and raptors and owls (4.2%).

Sparrowhawk *Accipiter nisus*: mean onset of laying was 30 April (range 15 April-23 May, N=76; Appendix 2); the proportion of pairs starting in April was 62%. Clutch size averaged 5.0 (SD=0.8, N=62, Appendix 3), the number of fledglings per successful pair 4.0 (SD=1.1, N=111). Of two nests with 7 eggs, none raised 7 chicks (Appendix

4). The secondary sex ratio was in favour of males (140 males, 132 females, 64 nests). The long-term sex ratio was 51.1% male (1996=2011: 11,581 chicks on 3041 nests). Among nest failures, predation was most often recorded (in one study site in Limburg, for example, only one nest out of 14 succeeded in fledging its chicks).

Buzzard *Buteo buteo*: average start of egg laying was calculated at 6 April (range 19 March-4 May, N=533; Appendix 2). Mean clutch size was 2.5 (SD=0.6, N=404, with twelve C/4), mean brood size of successful pairs was 2.0 (SD=0.7, N=894; Appendix 4). The secondary sex ratio in 139 nests was slightly male-biased: 193 males, 186 females. Sex ratio (% males) declined with increasing vole numbers (based on 1996-2011). Food choice was varied, with 53 bird species (43.5% of all prey items), 19 mammal species (53.2% of all prey items, Moles *Talpa europaea*, Rabbits, Hares and Common Voles most important), and a scattering of snakes, lizards, frogs, toads and fish (Appendix 6, N=1317). Out of 115 identified causes of failure, 59 could be attributed to deliberate human intervention (mostly in the province of Friesland).

Osprey *Pandion haliaetus*: nesting attempts were not recorded.

Eurasian Kestrel *Falco tinnunculus*: onset of laying averaged 20 April (range 23 March-20 June, N=369; Appendix 2). Mean clutch size was 5.2 (N=356; Appendix 3), mean number of fledglings/successful nest 4.5 (N=485, Appendix 4). Regional variations in reproductive output were small, reflecting medium vole densities across The Netherlands. Out of 483 registered breeding sites, 467 were in nest boxes, the rest mainly in nests of Carrion Crows. Causes of failure were mostly natural, i.e. 28 out of 40 (especially predation). Of prey remains found in nestboxes, birds consisting of 20 species covered 35% of 171 prey species, the rest were mainly small mammals.

Hobby *Falco subbuteo*: Mean start of laying was 9 June (range 4-19 June, N=23; Appendix 2). Mean clutch size was 2.67 (N=7; Appendix 3), mean number of fledglings/successful nest 2.4 (N=52 Appendix 4). Secondary sex ratio in 1996-2011 was 46.5% males (sexes identified by body mass and vocalisations, 419 chicks on 175 nests). In 2011, the proportion of pairs nesting on crow's nests in electricity pylons was 32.9% (N=73 nests).

Peregrine Falcon *Falco peregrinus*: the number of breeding pairs was estimated at 100-125, an increase from the 90 pairs breeding in 2010. Lay date averaged 19 March (range 3 March-18 April). Clutches were C/3 (N=2) and C/4 (N=4), brood size was on average 2.2 (range 1-4, N=22). Of 30 nestlings sexed in 13 nests, nine were male. For the first time since the 1970s, a tree-nesting Peregrine was detected (raising one chick, with the help of raptorhiles).

Literatuur

- Bakker A. 2011. Derde jaar op rij succesvol broedende Zwarte Wouw in Limburg. Limburgse Vogels 21: 102.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G. 1998-2011. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 1997-2005. De Takkeling 6: 4-53, 7: 6-51, 8: 6-51, 9: 12-52, 10: 7-48, 11: 6-54, 12: 7-55, 13: 9-56, 14: 6-53, 15: 7-38, 16: 8-55, 17: 7-50, 18: 5-33, 19: 6-51.

- Bijlsma R.G. & de Vries C. 1997. Broedresultaten en trends van roofvogels in Nederland in 1996. *De Takkeling* 5(1): 7-42.
- Bijlsma R.G. & van Tulden P.W. 2012. Vervolging van roofvogels in Nederland in 2011. *De Takkeling* 20: 46-52.
- Castelijns H., Van Kerkhove W. & Poortvliet J. 2010. Trends bij de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* als broedvogel in Zeeuws-Vlaanderen. *De Takkeling* 18: 61-82.
- Dijk A.J. van 2011. Eindelijk broedende Slechtvalk *Falco peregrinus* in Drenthe in 2011. *Drentse Vogels* 25: 20-25.
- Geneijgen P. van 2012. Eerste broedsel in een boom van Slechtvalken *Falco peregrinus* in Nederland in het post-DDT tijdperk. *De Takkeling* 20: 76-84.
- Koks B. & Poffers J. 2011. Geslaagd broedgeval Grauwe Kiekendief in Overijssel in 2010. *Vogels in Overijssel* 10: 3-11.
- Postma M. 2011. Grauwe kiekendieven 2011 in vogelvlucht. Nieuwsbrief Werkgroep Grauwe Kiekendief 5(6): 7.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse (rob.bijlsma@planet.nl).

Bijlage 1. Verwerkte nestkaarten per soort per provincie in 2011 (binnen tot en met 15 januari 2012). *Number of nestcards submitted by province and species in 2011, with totals for 1996-2010.*

Provincie	FR	GR	DR	OV	GL	FL	UT	NH	ZH	ZL	NB	LB	Som
Wespendief <i>Papi</i>	9	-	5	-	10	2	2	3	1	-	20	6	58
Zwarte Wouw <i>Mmig</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Zeearend <i>Halb</i>	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	3
Bruine Kiek <i>Caer</i>	46	3	-	-	-	9	-	11	5	114	5	-	193
Blauwe Kiek <i>Ccya</i>	6	5	-	1	-	-	-	8	-	-	-	-	20
Grauwe Kiek <i>Cpyg</i>	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Havik <i>Agen</i>	72	8	38	29	19	27	18	53	5	16	162	17	464
Sperwer <i>Anis</i>	39	15	10	23	14	19	15	35	14	31	44	14	273
Buizerd <i>Bbut</i>	412	29	109	82	41	174	31	98	66	176	133	13	1364
Torenvalk <i>Ftin</i>	197	16	29	44	34	32	9	49	18	105	41	35	609
Boomvalk <i>Fsub</i>	14	-	1	4	2	2	11	15	5	12	19	5	90
Slechtvalk <i>Fper</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	16	7	-	-	24
Totaal 2011	797	76	193	184	120	267	86	272	130	461	425	91	3102
Totaal 2010	639	20	172	129	112	173	95	307	111	438	330	182	2708
Totaal 2009	610	37	241	225	192	207	77	291	100	352	399	181	2912
Totaal 2008	826	33	256	319	199	171	111	285	142	408	386	138	3274
Totaal 2007	899	103	304	340	248	190	119	310	105	516	387	383	3904
Totaal 2006	785	157	268	322	245	221	86	246	72	403	344	312	3461
Totaal 2005	995	138	364	329	257	282	137	370	101	324	386	359	4042
Totaal 2004	760	62	344	445	290	276	69	289	128	228	484	274	3649
Totaal 2003	735	54	300	292	289	292	118	344	93	226	464	299	3506
Totaal 2002	854	86	441	326	353	283	97	322	37	311	610	372	4092
Totaal 2001	939	129	533	361	297	282	84	344	58	296	647	392	4362
Totaal 2000	1043	232	544	333	365	307	60	247	114	293	429	382	4349
Totaal 1999	1023	196	596	427	363	304	36	293	132	171	392	283	4216
Totaal 1998	714	232	571	286	473	246	27	157	94	126	396	246	3568
Totaal 1997	578	201	489	263	182	142	14	154	21	96	222	209	2571
Totaal 1996	655	209	518	155	195	212	11	76	27	73	117	138	2386

Bijlage 2. Legbegin van roofvogels in Nederland in 2011, inclusief vervolg- en nalegels, per 5-daagse periodes (zie ook Bijlsma & de Vries 1997, Bijlsma 1998-2011). *Onset of laying (5-day periods) of raptors in The Netherlands in 2011, including repeat layings) (see also Bijlsma & de Vries 1997, Bijlsma 1998-2011).*

Dag Day	Maand Month	Slech Fper	Havi Agen	Buiz Bbut	Tova Ftin	BrKi Caer	Sper Anis	BLKi Ccyn	GrKi Cpyg	Wesp Papi	Boom Fsub
2-6	III	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7-11	III	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12-16	III	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17-21	III	3	3	3	-	-	-	-	-	-	-
22-26	III	2	35	21	1	-	-	-	-	-	-
27-31	III	-	47	93	15	-	-	-	-	-	-
1-5	IV	1	63	132	24	-	-	-	-	-	-
6-10	IV	-	38	93	40	1	-	-	-	-	-
11-15	IV	-	16	36	58	6	1	-	-	-	-
16-20	IV	1	11	8	62	10	1	-	-	-	-
21-25	IV	-	1	7	53	16	16	-	-	-	-
26-30	IV	-	2	2	48	8	29	3	1	-	-
1-5	V	-	-	-	27	5	16	-	-	-	-
6-10	V	-	1	-	13	4	7	-	-	-	-
11-15	V	-	-	-	9	5	5	-	-	1	-
16-20	V	-	-	-	11	3	-	-	-	10	-
21-25	V	-	-	-	3	-	1	-	-	8	-
26-30	V	-	-	-	3	1	-	-	-	9	-
31-4	V/VI	-	-	-	1	-	-	1	-	2	7
5-9	VI	-	-	-	-	-	-	-	-	1	9
10-14	VI	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
15-19	VI	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
20-24	VI	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Gemiddeld <i>Mean</i>		19/3	3/4	7/4	20/4	28/4	30/4	6/5	26/5	24/5	8/6
Standaarddeviatie <i>SD</i>		12.0	7.8	7.3	13.0	12.4	6.6	14.3	-	5.7	4.1
Aantal paren <i>Pairs</i>		13	217	533	369	60	76	4	1	31	23
Eerste legsel <i>First start</i>		2/3	16/3	23/3	23/3	10/4	15/4	26/4	-	15/5	4/6
Laatste legsel <i>Last start</i>		18/4	16/5	4/5	19/6	20/6	23/5	31/5	-	19/6	19/6
Gemiddeld <i>Mean 2010</i>		12.III	4.IV	6.IV	24.IV	26.IV	30.IV	31.V	-	28.IV	10.VI
Gemiddeld <i>Mean 2009</i>		-	2.IV	8.IV	2.V	24.IV	1.V	29.IV	-	23.V	3.VI
Gemiddeld <i>Mean 2008</i>		23.III	30/III	5.IV	21/IV	22.IV	30/IV	30.IV	-	23.V	6.VI
Gemiddeld <i>Mean 2007</i>		21.III	30.III	3.IV	16.IV	27.IV	30.IV	27.IV	1.V	26.V	8.VI
Gemiddeld <i>Mean 2006</i>		27.III	4.IV	10.IV	22.IV	24.IV	3.V	5.V	28.IV	27.V	14.VI
Gemiddeld <i>Mean 2005</i>		22.III	2.IV	6.IV	20.IV	21.IV	30.IV	1.V	21.V	25.V	9.VI
Gemiddeld <i>Mean 2004</i>		18.III	2.IV	6.IV	18.IV	22.IV	2.V	2.V	-	29.V	8.VI
Gemiddeld <i>Mean 2003</i>		14.III	2.IV	8.IV	25.IV	28.IV	29.IV	1.V	25.V	31.V	9.VI
Gemiddeld <i>Mean 2002</i>		13.III	1.IV	7.IV	23.IV	27.IV	2.V	30.IV	21.V	27.V	10.VI
Gemiddeld <i>Mean 2001</i>		10.III	31.III	4.IV	22.IV	27.IV	1.V	1.V	22.V	28.V	10.VI
Gemiddeld <i>Mean 2000</i>		10.III	2.IV	5.IV	23.IV	25.IV	30.IV	3.V	20.V	22.V	12.VI
Gemiddeld <i>Mean 1999</i>		15.III	1.IV	4.IV	23.IV	25.IV	29.IV	4.V	20.V	24.V	9.VI
Gemiddeld <i>Mean 1998</i>		2.IV	4.IV	6.IV	26.IV	27.IV	1.V	2.V	20.V	27.V	11.VI
Gemiddeld <i>Mean 1997</i>		21.III	3.IV	6.IV	29.IV	6.V	1.V	29.IV	24.V	27.V	12.VI
Gemiddeld <i>Mean 1996</i>		11.III	6.IV	4.IV	27.IV	22.IV	28.IV	12.V	27.V	29.V	10.VI

Bijlage 3. Legselgrootte (voltallige legfels) van roofvogels in Nederland in 2011, met gemiddelden over 1996-2010. *Clutch size (full clutches only) of raptors in The Netherlands in 2011, with means for 1996-2010.*

Legselgrootte <i>Clutch size</i>	Wesp <i>Papi</i>	BrKi <i>Caer</i>	BIKi <i>Ccy</i>	GrKi <i>Cpyg</i>	Havi <i>Agen</i>	Sper <i>Anis</i>	Buiz <i>Bbut</i>	Tore <i>Ftin</i>	Boom <i>Fsub</i>	Slec <i>Fper</i>
1	1	-	-	-	8	-	15	-	-	-
2	18	-	-	-	21	-	194	2	3	-
3	1	8	-	-	89	2	207	14	4	2
4	-	15	-	-	86	12	12	40	-	4
5	-	21	-	-	3	31	-	174	-	-
6	-	3	-	-	-	15	-	115	-	-
7	-	-	-	-	-	2	-	10	-	-
8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gemiddeld Mean	2.0	4.4	-	-	3.3	5.0	2.5	5.2	2.6	3.7
Standaardafwijking SD	0.3	0.8	-	-	0.8	0.8	0.6	0.9	0.5	0.5
Aantal nesten Nests	20	47	-	-	207	62	404	356	7	6
Gemiddeld Mean 2010	1.9	4.6	4.0	-	3.3	4.8	2.3	5.1	2.7	3.3
Gemiddeld Mean 2009	2.0	4.7	4.0	-	3.2	4.8	2.2	4.7	2.8	3.0
Gemiddeld Mean 2008	2.0	4.6	4.4	-	3.3	4.8	2.6	5.2	2.6	3.0
Gemiddeld Mean 2007	2.0	4.8	4.5	3.9	3.3	5.0	2.6	5.5	3.1	3.6
Gemiddeld Mean 2006	2.0	4.7	4.4	5.0	3.3	4.7	2.3	4.8	2.9	3.5
Gemiddeld Mean 2005	1.9	4.6	4.3	3.5	3.5	4.9	2.7	5.1	2.9	3.3
Gemiddeld Mean 2004	1.9	4.5	4.7	-	3.3	4.9	2.5	5.5	3.0	3.3
Gemiddeld Mean 2003	1.8	4.4	3.9	3.6	3.3	4.8	2.3	4.8	2.9	3.8
Gemiddeld Mean 2002	2.0	4.6	4.1	3.5	3.2	4.8	2.3	5.1	2.8	3.8
Gemiddeld Mean 2001	1.9	4.8	4.9	3.5	3.6	4.7	2.6	4.8	2.9	3.7
Gemiddeld Mean 2000	2.0	4.7	4.0	3.6	3.4	4.8	2.5	5.2	2.8	3.7
Gemiddeld Mean 1999	2.0	4.8	4.4	3.7	3.5	4.8	2.7	5.1	2.8	3.2
Gemiddeld Mean 1998	2.0	4.9	3.8	3.9	3.2	4.7	2.5	5.2	2.8	3.3
Gemiddeld Mean 1997	1.9	4.8	3.3	3.6	3.1	4.5	2.2	4.8	2.8	4.0
Gemiddeld Mean 1996	2.0	4.7	3.8	3.3	3.5	4.8	2.8	5.3	2.9	-

Bijlage 4. Aantal uitgevlogen jongen van roofvogels in Nederland in 2011, met gemiddelden voor 1996-2010. *Number of fledglings per successful pair (mostly similar to number of ringed nestlings) of raptors in The Netherlands in 2011, with means for 1996-2010.*

Aantal jongen <i>Number of fledglings</i>	Wesp <i>Papi</i>	BrKi <i>Caer</i>	BIKi <i>Ccy</i>	GrKi <i>Cpyg</i>	Havi <i>Agen</i>	Sper <i>Anis</i>	Buiz <i>Bbut</i>	Tore <i>Ftin</i>	Boom <i>Fsub</i>	Slec <i>Fper</i>
1	13	2	-	-	42	3	254	14	5	7
2	24	16	-	-	77	7	435	30	22	2
3	-	29	2	2	157	22	194	55	24	4
4	-	20	2	-	46	38	11	105	1	3
5	-	10	-	-	-	34	-	184	-	-
6	-	1	-	-	-	7	-	89	-	-
7	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-
8	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Gemiddeld Mean	1.6	3.3	3.5	3.0	2.6	4.0	2.0	4.5	2.4	2.2
Standaardafwijking SD	0.5	1.0	0.5	0.0	0.9	1.1	0.7	1.3	0.7	1.2
Aantal nesten Nests	37	78	4	2	322	111	894	485	52	16
Gemiddeld Mean 2010	1.5	3.4	4.0	-	2.5	3.8	1.8	4.5	2.3	2.1
Gemiddeld Mean 2009	1.7	3.0	2.6	-	2.5	3.8	1.7	3.9	2.4	2.6
Gemiddeld Mean 2008	1.7	3.2	3.2	-	2.6	4.0	2.1	4.3	2.3	2.8
Gemiddeld Mean 2007	1.7	3.3	2.2	2.7	2.7	4.1	2.1	4.8	2.2	2.6
Gemiddeld Mean 2006	1.8	2.9	3.4	2.2	2.6	3.8	1.7	4.1	2.3	2.5
Gemiddeld Mean 2005	1.8	3.2	2.8	2.4	2.8	4.0	2.0	4.3	2.3	2.4
Gemiddeld Mean 2004	1.6	3.0	2.4	2.9	2.8	4.0	2.0	4.7	2.3	2.9
Gemiddeld Mean 2003	1.7	3.1	2.5	2.6	2.5	3.8	1.7	4.0	2.3	3.0
Gemiddeld Mean 2002	1.7	3.2	2.6	2.2	2.6	4.0	1.9	4.2	2.2	3.3
Gemiddeld Mean 2001	1.5	3.5	3.4	2.6	2.8	3.9	2.2	4.3	2.4	3.7
Gemiddeld Mean 2000	1.8	3.2	2.4	2.6	2.7	3.9	1.9	4.3	2.3	3.7
Gemiddeld Mean 1999	1.9	3.3	2.4	3.0	2.9	4.0	2.3	4.3	2.4	2.8
Gemiddeld Mean 1998	1.6	3.4	2.8	2.6	2.7	3.9	2.1	4.1	2.4	1.8
Gemiddeld Mean 1997	1.4	3.4	3.2	2.2	2.6	3.6	1.9	4.0	2.4	3.0
Gemiddeld Mean 1996	1.8	3.3	2.4	2.6	2.8	4.0	2.3	4.6	2.5	2.5

Bijlage 5. Prooien en prooiresten op/nabij nesten van Haviken in zomer 2011, verdeeld naar provincie. *Provincial distribution of prey items and prey remains found on and near nests of Northern Goshawks in the summer of 2011.*

Provincie <i>Province</i>	DR	FR	GE	GR	LI	NB	NH	OV	UT	FL	ZE	ZH	Som
Provinciecode <i>Provincial code</i>	4	5	6	7	8	9	14	15	16	17	18	19	Sum
Blauwe Reiger <i>Ardea cinerea</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Rotgans <i>Branta bernicla</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Bergeend <i>Tadorna tadorna</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	1	7	-	5	-	4	-	-	-	-	4	-	21
Wintertaling <i>A. crecca</i>	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Krakeend <i>A. strepera</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Smient <i>A. penelope</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Eend spec. <i>Anas</i> sp.	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	2	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	5
Sperwer <i>A. nisus</i>	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	4	5	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	11
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	5	2	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	9
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Patrijs <i>Perdix perdix</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	2	1	-	-	-	2	-	-	-	-	5	1	11
Kip <i>Gallus gallus</i>	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Waterhoen <i>Gallinula chloropus</i>	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	-	3
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	2	-	5
Scholekster <i>Haematopus ostralegus</i>	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	-	1	-	1	-	5	-	1	-	1	1	-	10
Goudplevier <i>Pluvialis apricaria</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3	-	4
Zilverplevier <i>P. squatarola</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Wulp <i>Numenius arquata</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Grutto <i>Limosa limosa</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Tureluur <i>Tringa totanus</i>	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	5
Watersnip <i>Gallinago gallinago</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2
Houtsnip <i>Scolopax rusticola</i>	3	2	1	1	-	3	3	-	-	-	2	-	15
Bonte Strandloper <i>Calidris alpina</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	4
Stormmeeuw <i>L. canus</i>	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Holenduif <i>Columba oenas</i>	-	-	4	-	2	2	1	-	-	1	-	1	11
Postduif <i>C. livia</i>	28	18	31	21	23	66	45	5	3	3	11	-	254
Houtduif <i>C. palumbus</i>	19	6	11	9	23	61	18	1	-	4	12	1	165
Duif spec. <i>Columba</i> spec.	1	-	-	-	-	1	1	1	-	-	6	-	10
Turkse Tortel <i>S. decaocto</i>	-	3	3	-	2	1	7	-	1	-	1	-	18
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	-	2	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	4
Bosuil <i>Strix aluco</i>	6	-	-	-	-	4	2	-	-	-	-	-	12
Ransuil <i>Asio otus</i>	1	-	-	-	2	1	1	-	-	1	-	-	5
Groene Specht <i>Picus viridis</i>	1	-	1	-	1	4	-	-	-	-	1	-	7
Grote Bonte Specht <i>D. major</i>	14	5	11	-	2	17	8	1	2	1	3	1	65
Zwarte Specht <i>Dryocopus martius</i>	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Roodborst <i>Erithacus rubecula</i>	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Merel <i>Turdus merula</i>	18	11	10	3	2	9	12	-	2	1	2	-	70

Provincie <i>Province</i>	DR	FR	GE	GR	LI	NB	NH	OV	UT	FL	Ze	ZH	Som
Provinciecode <i>Provincial code</i>	4	5	6	7	8	9	14	15	16	17	18	19	Sum
Kramsvogel <i>T. pilaris</i>	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Koperwiek <i>T. iliacus</i>	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Zanglijster <i>T. philomelos</i>	8	12	4	-	1	2	1	-	1	1	1	-	31
Grote Lijster <i>T. viscivorus</i>	4	2	5	-	-	2	-	-	-	-	-	-	13
Zwartkop <i>Sylvia atricapilla</i>	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2
Koolmees <i>Parus major</i>	-	3	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	7
Pimpelmees <i>P. caeruleus</i>	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	2
Zwarte Mees <i>P. ater</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Gaai <i>Garrulus glandarius</i>	39	6	17	3	6	27	3	3	-	-	2	-	106
Ekster <i>Pica pica</i>	2	1	4	3	3	5	3	-	1	-	6	3	31
Kauw <i>Corvus monedula</i>	1	1	3	-	3	8	5	-	1	-	3	-	25
Roek <i>C. frugilegus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Zwarte Kraai <i>C. corone</i>	5	8	3	6	9	23	2	-	3	7	1	-	67
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	12	7	9	5	1	12	5	-	-	-	-	-	51
Ringmus <i>Passer montanus</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Vink <i>Fringilla coelebs</i>	-	6	2	-	-	4	-	-	-	-	-	-	12
Sijs <i>Carduelis spinus</i>	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Appelvink <i>Cocc. coccothraustes</i>	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3
Valkparkiet <i>Nymphicus hollandicus</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kanarie <i>Serinus canarius</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Mol <i>Talpa europaea</i>	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	2
Haas <i>Lepus europaeus</i>	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	3	-	5
Konijn <i>Oryctolagus cuniculus</i>	1	-	6	-	2	17	10	-	1	-	2	-	39
Eekhoorn <i>Sciurus vulgaris</i>	1	-	1	-	-	2	1	-	-	-	-	-	5
Totaal <i>Total</i>	187	127	134	69	84	297	134	13	14	16	91	8	1174

HANS DEC.'09.

Boomvalk, getekend door Hans Govers. *Hobby portrait by Hans Govers.*

Bijlage 6. Prooien en prooiresten op nesten van Buizerds in de zomer van 2011, gerangschikt naar provincie. *Provincial distribution of prey items and prey remains found on nests of Common Buzzards in the summer of 2011.*

Provincie <i>Province</i>	DR	FR	GE	GR	LI	NB	NH	OV	UT	FL	ZE	ZH	Totaal
Provinciecode <i>Provincial code</i>	4	5	6	7	8	9	14	15	16	17	18	19	Total
Grauwe Gans <i>Anser anser</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Wilde Eend <i>Anas platyrhynchos</i>	3	7	-	5	-	6	-	-	1	2	6	5	35
Krakeend <i>A. strepera</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Eend spec. <i>Anas spec.</i>	-	17	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	19
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Fazant <i>Phasianus colchicus</i>	2	1	-	-	-	2	-	-	-	-	32	6	43
Patrijs <i>Perdix perdix</i>	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	3
Kwartel <i>Coturnix coturnix</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Kip <i>Gallus gallus</i>	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Waterhoen <i>Gallinula chloropus</i>	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	16
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	-	2	-	1	-	-	-	-	1	-	2	1	7
Scholekster <i>Haematopus ostralegus</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Kievit <i>Vanellus vanellus</i>	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	1	1	5
Grutto <i>Limosa limosa</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Houtsnip <i>Scolopax rusticola</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Kokmeeuw <i>Larus ridibundus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Meeuw <i>Larus sp.</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Postduif <i>Columba livia</i>	-	7	3	3	-	9	1	-	1	1	5	2	32
Holenduif <i>C. oenas</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Houtduif <i>C. palumbus</i>	-	2	-	-	-	32	-	4	1	1	2	1	43
Duif spec. <i>Columba spec.</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	13	-	16
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Ransuil <i>Asio otus</i>	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Bosuif <i>Strix aluco</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Groene Specht <i>Picus viridis</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	6	-	7
Grote Bonte Specht <i>D. major</i>	3	8	5	2	-	8	-	1	-	2	2	-	31
Boerenzwaluw <i>Hirundo rustica</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Veldleeuwerik <i>Alauda arvensis</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	5
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Boompieper <i>A. trivialis</i>	3	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Roodborst <i>Erithacus rubecula</i>	1	2	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	4
Roodborsttapuit <i>Saxicola torquata</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Gekr. Roodstaart <i>Ph. phoenicurus</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Merel <i>Turdus merula</i>	6	7	3	2	-	6	-	1	-	3	2	1	31
Kramsvogel <i>T. pilaris</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Zanglijster <i>T. philomelos</i>	9	8	-	-	-	1	-	2	-	2	-	1	23
Grote Lijster <i>T. viscivorus</i>	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Lijster <i>Turdus sp.</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Tuinfluiters <i>Sylvia borin</i>	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Zwartkop <i>S. atricapilla</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Koolmees <i>Parus major</i>	3	10	-	-	-	2	1	-	-	-	3	-	19
Pimpelmees <i>P. caeruleus</i>	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Zwarte Mees <i>P. ater</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Provincie <i>Province</i>	DR	FR	GE	GR	LI	NB	NH	OV	UT	FL	ZE	ZH	Totaal
Provinciecode <i>Provincial code</i>	4	5	6	7	8	9	14	15	16	17	18	19	Total
Gaai <i>Garrulus glandarius</i>	2	9	8	-	-	9	1	-	1	4	1	-	35
Ekster <i>Pica pica</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	8	2	12
Kauw <i>Corvus monedula</i>	-	1	-	-	-	2	-	-	1	-	-	2	6
Zwarte Kraai <i>C. corone</i>	1	5	1	4	-	14	-	2	-	2	4	1	34
Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	7	38	1	1	-	11	1	-	1	2	2	2	66
Huismus <i>Passer domesticus</i>	-	3	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	5
Ringmus <i>P. montanus</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	2
Vink <i>Fringilla coelebs</i>	3	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	7
Kneu <i>Carduelis cannabina</i>	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Goudvink <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Geelgors <i>Emberiza citrinella</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Rietgors <i>E. schoeniclus</i>	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Zangvogel sp. <i>Passeriformes</i> sp.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	2	8
Egel <i>Erinaceus europaeus</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	4
Mol <i>Talpa europaea</i>	25	96	-	2	-	6	-	8	2	14	10	5	168
Bosspitsmuis <i>Sorex araneus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
Dwergspitsmuis <i>S. minutus</i>	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Huisspitsmuis <i>Crocidura russula</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Spitsmuis <i>Sorex</i> sp.	-	2	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	4
Konijn <i>Oryctolagus cuniculus</i>	-	7	7	-	-	30	3	-	10	-	62	4	123
Haas <i>Lepus europaeus</i>	6	32	-	1	-	-	-	3	-	5	25	15	76
Haas/Konijn <i>Lagomorph</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	10
Woelmuis spec. <i>Microtus</i> spec.	-	4	-	-	-	-	-	1	-	-	5	-	10
Veldmuis <i>M. arvalis</i>	40	112	-	2	-	-	-	-	-	19	4	2	184
Aardmuis <i>M. agrestis</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	6
Rosse Woelmuis <i>Myodes glareolus</i>	5	4	1	-	-	-	-	-	-	6	1	-	17
Muskusrat <i>Ondatra zibethicus</i>	-	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Woelrat <i>Arvicola terrestris</i>	2	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21
Rat spec. <i>Rattus/Arvicola</i>	1	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Muis spec. <i>Apodemus/Microtus</i>	1	3	-	-	-	2	3	2	-	-	20	-	32
Bosmuis <i>Apodemus sylvaticus</i>	-	6	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	9
Dwergmuis <i>Micromys minutus</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Bruine Rat <i>Rattus norvegicus</i>	1	6	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	10
Zwarte Rat <i>R. rattus</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Hermelijn <i>Mustela erminea</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Huiskat <i>Felis domesticus</i>	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Ree <i>Capreolus capreolus</i>	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Adder <i>Vipera berus</i>	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Ringslang <i>Natrix natrix</i>	3	1	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	6
Hazelworm <i>Anguis fragilis</i>	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Pad <i>Bufo bufo</i>	4	3	-	-	-	1	-	-	-	-	2	2	12
Groene Kikker <i>Rana esculenta</i>	5	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Bruine Kikker <i>R. temporaria</i>	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Heikikker <i>R. arvalis</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kikker <i>Rana</i> sp.	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	5
Zeelt <i>Tinca tinca</i>	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Vis sp. <i>Fish</i> sp.	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Totaal <i>Total</i>	152	491	35	32	0	160	10	25	29	63	254	66	1317

Vervolging van roofvogels in Nederland in 2011

Rob G. Bijlsma & Peter W. van Tulden

In dit overzicht zijn door mensen veroorzaakte sterfte en vervolging van roofvogels verwerkt, zoals doorgegeven aan Algemene Inspectie Dienst (AID), Politie en Centraal Veterinair Instituut (CVI, Lelystad), of vermeld op de nestkaarten (WRN en SOVON). Met deze bronnen houden we al jarenlang structureel de vervolging van roofvogels in Nederland bij. Het gaat om een gestandaardiseerde, en dus van jaar op jaar representatieve, manier van werken in stand.

Werkwijze

CVI-Lelystad

Vergiftiging, klemmen en afschot werden op gestandaardiseerde wijze door CVI-Lelystad onderzocht. De eerste onderzoeksstap omvat sectie, in een aantal gevallen aangevuld met microbiologisch onderzoek. Macroscopisch onderzoek aan krop- en maaginhoud is van belang bij het vaststellen van vergiftiging en het opsporen van de mogelijke bron en toedracht. Aanwezige hagelkorrels of kogels worden uit het kadaver verwijderd en verzameld als bewijsmateriaal en/of voor eventueel onderzoek op lood. Indien de sectiebevindingen of anderszins verstrekte gegevens vervolgonderzoek vergen, wordt (orgaan)materiaal verzameld voor chemisch-toxicologisch onderzoek. Op basis van de anamnese en de bevindingen van de eerste onderzoeksstap worden inzendingen aangemerkt voor vervolgonderzoek (Zoun 2000, 2007). Na overleg met de inzender wordt dan besloten om al of niet chemisch-toxicologisch onderzoek uit te laten voeren.

Werkgroep Roofvogels Nederland

De verstoring van roofvogelnesten wordt bijgehouden door de nestcontroleurs. Er wordt gekeken naar loopsporen rond het nest, klimsporen, afgebroken takken, schotsporen, schade toegebracht aan eieren, en andere vreemde zaken. Dit wordt apart op de nestkaart vermeld. Daarnaast worden meldingen en opmerkingen van omwonenden opgetekend; deze kunnen licht werpen op eventuele duistere praktijken, zoals verstoringen van nesten (wat wij zelden voor onze ogen zien gebeuren, maar waarvan we de sporen wel aantreffen) en illegale activiteiten (vaak 's nachts). De handleiding van Hugh Jansman (2001) wordt aangehouden waar het de interpretatie van sporen betreft, inclusief verfijningen in de praktijk geleerd. De plotselinge verschijning van bordjes 'Verboden Toegang', actieve tegenwerking in het veld, hinderlijk volgen en intimidatie zijn bijvoorbeeld vaak gekoppeld aan vervolging (Hirschfeld 2011).

Resultaten

Vergiftiging

Er werden 16 gevallen van vergiftiging vastgesteld (Tabel 1), verdeeld over Bruine Kiekendief, Havik en Buizerd. Vergiftigd aas bevatte jachtwild en wat verder voorhanden was: 1x Mol, 7x Houtduif, 3x duif, 1x Kip, 2x aas, 1x gebraden gevogelte en 3x een kippenei.

De verdeling van de vergiftigde roofvogels over de maanden was als volgt: 2x januari, 7x februari, 1x maart, 5x april en 1x september. Voor het vergiftigde aas was de verdeling als volgt: 7x februari, 3x maart, 5x juni, 1x juli, 1x september en 1x november. Opmerkelijk in dit verband zijn de vondsten van vergiftigd aas in de zomer, een nieuw verschijnsel dat zich op meerdere plekken in het land manifesteerde (Overijssel, Gelderland, Utrecht). Vergiftigd aas en vergiftigde roofvogels (plus 2 Vossen *Vulpes vulpes* en een hond, die hier verder niet zijn meegenomen; de hond, gevonden bij Woudenberg, was overigens vergiftigd met strychnine) werden door het hele land gevonden:

Drenthe: Amen, Anloo, Bargerveen, Orvelterzand, Ter Horst;

Friesland: Ooststellingwerf;

Overijssel: Den Ham, Kloosterhaar, Markelo, Westerhaar, Wierden;

Gelderland: Heerde, Lochem, Wijhe/Olst;

Utrecht: Waverveen;

Noord-Holland: Amsterdam, Diemen;

Zeeland: Kapelle;

Noord-Brabant: Mariahout.

De op naam gebrachte gifsoorten bij de gedode roofvogels hadden uitsluitend betrekking op aldicarb (3x). Met gif bewerkt aas had – voor zover op naam gebracht – betrekking op aldicarb (2x), carbofuran (2x) en parathion (3x). De concentraties gif in als aas uitgelegde dieren waren in sommige gevallen – net als vorig jaar – extreem hoog: bij een met aldicarb bewerkte Houtduif bedroeg de concentratie 45.000 mg/kg (Wierden, Overijssel), een met parathion bewerkte Kip haalde 19.000 mg/kg (Lochem, Gelderland).

Afschot

Afschot werd viermaal vastgesteld bij de roofvogels die bij het CVI werden ingeleverd. In één zo'n geval, een vrouwtjeshavik gevonden bij Ter Horst in Drenthe, werd zelfs afschot boven op vergiftiging geconstateerd. Als bron van nestverstoring komt afschot geregeld voor, terwijl er sterke aanwijzingen zijn dat er tegenwoordig ook weg van het nest op grote schaal roofvogels worden geschoten (zie hieronder). In Noord-Brabant lijken de vondsten van pijlen in de buurt van roofvogelnesten te wijzen op een nieuwe tak van sport: het schieten van roofvogels met een kruisboog.

Tabel 1. Doodsoorzaken van roofvogels in relatie tot menselijk handelen in Nederland in 1975-2011 (bronnen: CVI, WRN). *Causes of death of raptors in The Netherlands in 1975-2011 (sources: CVI, WRN).*

Doodsoorzaak <i>Cause of death</i>	Gif <i>Poison</i>	Klem/doodslag <i>Trap/killed</i>	Afschot <i>Shot</i>	Nestverstoring <i>Nest disturbance</i>
1975-88	621	2	69	145
1989	21	?	?	?
1990	20	?	?	?
1991	61	?	?	?
1992	76	0	5	?
1993	33	2	7	?
1994	13	2	6	26
1995	65	4	13	9
1996	106	9	18	139
1997	176	10	13	62
1998	91	0	7	105
1999	80	4	4	88
2000	33	2	3	129
2001	21	0	0	80
2002	50	1	3	58
2003	54	1	0	81
2004	37	0	0	85
2005	35	0	0	114
2006	75	1	1	211
2007	20	0	0	103
2008	18	0	9	73
2009	20	2	13	77
2010	8	0	0	70
2011	16	0	4	93

Nestverstoring

Het aantal nestverstoringen ligt nu al drie jaar op rij op een min of meer vaste waarde (Tabel 1). De meest toegepaste methodes zijn nog steeds het uithalen en vernielen van eieren (30x). Het doden of uithalen van jongen (3x) werd beduidend minder vaak geconstateerd; onderscheid tussen beide is lastig te maken omdat gedode jongen soms worden opgeruimd. Veel verstoringen zijn niet gespecificeerd, maar hebben betrekking op verdachte sporen rond een mislukt nest of werkzaamheden rond het nest in de broedtijd (26x). Afschot (5x, hier betrekking hebbend op beschoten nesten) en omzagen van de nestboom (6x) zijn weer teruggekeerd als regulier middel om nesten om zeep te helpen. De hier vermelde omgezaagde bomen zijn niet per ongeluk gesneuveld tijdens boswerkzaamheden, maar willens en wetens neergehaald gezien het feit dat ze als enige boom waren geveld. Sowieso worden er opzettelijk allerlei activiteiten rond nestbomen ontplooid met het doel de ouders langdurig weg te houden van het legsel of broedsel: trekker stationair laten draaien pal naast nestboom, langdurig onderhoud aan slootrand, 's avonds tegen nestboom trappen, zagen in de nabijheid van de nestboom, jachthut of hoogzit plaatsen vlakbij nestboom.

Tabel 2. Doodsoorzaken van roofvogels in relatie tot menselijk handelen in Nederland in 2011; afschot = zoals vastgesteld door CVI of in het veld, doorschieten van nesten en afschieten van broedvogels is onder nestverstoring gerangschikt. *Causes of death of raptors, inflicted by humans in The Netherlands in 2011 (shot = as determined during dissection or observed in the field; shooting breeding birds and nests is classified under 'Nest disturbances')*.

Soort <i>Species</i>	Gif <i>Poison</i>	Klem/kooi <i>Trap</i>	Afschot <i>Shot</i>	Nestverstoring <i>Nest disturbance</i>
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	0	0	0	3
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	1	0	0	8
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	5	0	1	9
Sperwer <i>A. nisus</i>	0	0	0	1
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	10	0	3	59
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	0	0	0	12
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	0	0	0	1
Totaal <i>Total</i>	16	0	4	93

De 3102 ingezonden nestkaarten vormen een grote en vermoedelijk representatieve steekproef van de Nederlandse roofvogelbevolking. De verhouding verstoord versus niet-verstoord, zoals gevonden op de nestkaarten, kan dan over de Nederlandse populaties van de respectievelijke soorten worden omgeslagen (Tabel 3). Dat levert een landelijk totaal van 732 opzettelijke nestverstoringen op, waarvan 59% betrekking heeft op Buizerds, 9% op Bruine Kiekendieven en 10% op Haviken, een verhouding die we ook in eerdere jaren vonden. Hoewel het aandeel van Friesland sterk meeweegt (vooral in Bruine Kiekendief), zien we eenzelfde zwaar aandeel Buizerds in de rest van het land. Als meest algemene roofvogel heeft deze soort het dan ook, in absolute cijfers, het zwaarst te verduren.

Tabel 3. Berekening van het totale aantal nestverstoring in Nederland in 2011, waarbij 1 = aantal ingestuurde nestkaarten, 2 = aantal nestverstoringen op nestkaarten, 3 = percentage verstoorde nesten, 4 = maximum aantal paren in Nederland in 2005 (Bijlsma 2006), en 5 = aantal berekende nestverstoringen in Nederland op basis van kolommen 3 en 4. *Calculation of the number of deliberately destroyed nests in The Netherlands in 2011, with 1 = no. of nest cards, 2 = number of destroyed nests on nest cards, 3 = percentage of destroyed nests based on columns 1 and 2, 4 = population size in The Netherlands in 2005, and 5 = calculated number of destroyed nests in The Netherlands based on columns 3 and 4.*

Soort <i>Species</i>	1	2	3	4	5
Wespendief <i>Pernis apivorus</i>	58	3	5.2	600	18
Br. Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	193	8	5.1	1250	64
Havik <i>Accipiter gentilis</i>	474	9	4.1	1800	74
Sperwer <i>A. nisus</i>	273	1	0.4	4500	18
Buizerd <i>Buteo buteo</i>	1364	59	4.3	10.000	430
Torenvalk <i>Falco tinnunculus</i>	609	12	2.0	6000	120
Boomvalk <i>F. subbuteo</i>	90	1	1.1	750	8

Discussie

De vervolging van roofvogels lag in 2011, zoals gemeten via de nestkaarten, boven de waarden van 2008-10.* Omdat veel vervolging tegenwoordig in Friesland wordt vastgesteld (73 van de 93 gevallen van nestverstoring), staat of valt die bevinding met de inspanning van Friese roofvogelaars (en vervolgers). Het is daarom onmogelijk te zeggen of er meer of minder vervolging heeft plaatsgevonden. Het lijkt er op dat vervolging overal veelvuldig plaatsgrijpt (let ook op de ruime verspreiding van vergiftigingsgevallen), en dat Friesland een buitensporig aandeel heeft in de vervolging binnen Nederland (zie ook Bijlage 1, voor een deel van de discussie in de Leeuwarder Courant). Landelijk is het aantal nestverstoringen berekend op 732 gevallen (vooral Buizerd), maar dat is een minimum. De roofvogelvervolger anno 2011 weet donders goed dat hij de wet overtreedt en een kans loopt tegen de lamp te lopen. De permanente aandacht voor hun nefaste bezigheden maakt ze voorzichtig (en agressief), waardoor niet altijd is te achterhalen waardoor een nest is mislukt. Maar als er in een bepaalde regio tientallen nesten misgaan, ligt menselijk ingrijpen voor de hand. Vaak kan beter kijken, of een frequenter terreinbezoek, de zaak snel verduidelijken. De activiteiten van jagers net over de grens van Limburg zijn op die wijze voor het voetlicht gebracht (Hirschfeld 2011). Ook het uitstoten van nesten in Friesland, en de toename van afschot aldaar, zijn vlot zichtbaar geworden. Het blijft zaak alert te zijn.

Het aantal gevallen van vergiftiging is weer terug op het niveau van de afgelopen jaren (Tabel 1). De gebruikte middelen brachten zelfs enkele oldtimers aan het licht, namelijk parathion en strychnine (die laatste bij een hond). Ook afschot is terug bij af: de bij het CVI ingeleverde roofvogels telden al vier gevallen. In Friesland konden daar enkele tientallen andere gevallen aan worden toegevoegd (lang niet allemaal ondergebracht op nestkaart, maar gebaseerd op tientallen aangeschoten vogels die met gehavende vlerken rondvlogen).

Summary

Bijlsma R.G. & van Tulden P.W. 2012. Raptor persecution in The Netherlands in 2011. De Takkeling 20: 46-52.

Poisoning (N=16) and deliberate disturbances of nests (N=93) were recorded throughout The Netherlands (Table 1). Victims of poisoning were Buzzard *Buteo buteo* (N=10), Goshawk *Accipiter gentilis* (N=5) and Marsh Harrier *Circus aeruginosus* (N=1). Raptors were poisoned with aldicarb (3x), and in poisoned baits aldicarb (2x), carbofuran (2x) and parathion (3x) were identified. Pesticide concentrations were found of up to 45,000 mg/kg (aldicarb in a Woodpigeon *Columba palumbus*, used as bait). The baits used for poisoning raptors are typically hunter's quarry, i.e. pigeons (10x), and whatever is available (chickens, chicken eggs, Mole *Talpa europaea*).

* Op de valreep krijg ik via Sjoerd Bakker de gegevens voor Zuidwest-Friesland binnen (verder niet meer verwerkt in dit overzicht): in 2011 maar liefst 23 nestverstoringen daar.

Nest disturbance is widespread and involves a large variety of methods: deliberately keeping parents away from the nest (farming activities, placing a hide near the nest, cutting down tree near nest, and so on), destroying eggs, killing nestlings, cutting down the nesting tree, shooting nests, shooting parents (at the nest, or away from the nest). Based on the recorded intensity of nest-related persecution (Table 2), the large sample of nest record cards (3102 in 2011, all species), the wide distribution of nest record cards across the country and recent population estimates of raptor species, it is calculated that a minimum of 732 raptor nests must have been destroyed in 2011, distributed among Buzzards (430), Kestrels (120), Goshawks (74), Marsh Harriers (64), Honey-buzzards (18), Sparrowhawks (18) and Hobbies (8). This is a minimum, as many nest failures cannot be proven as caused by deliberate disturbance, despite being recorded in areas with a high incidence of illegal persecution. By far the highest frequency of killing and nest disturbance is observed in the province of Friesland, where the conservationists of meadow birds believe that killing raptors and other predators will stop – or even reverse – the long-term decline of Black-tailed Godwits and Lapwings.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2005. De Takkeling 14: 6-53.
- Bijlsma R.G. *et al.* (van Kuik H., Schipperijn J., van Swieten R., Zoun P. & van Tulden P.W.) 1998-2011. Vervolging van roofvogels in Nederland in 1997-2010. De Takkeling 6: 54-61, 7: 52-58, 8: 52-59, 9: 53-60, 10: 49-55, 11: 55-63, 12: 55-63, 13: 57-64, 14: 102-118, 15: 39-47, 16: 56-64, 17: 51-55, 18: 34-40, 19: 52-57.
- Bos N. 2011. Bijdrage van Friesland aan de vervolging van broedende roofvogels in Nederland in 2000-09. De Takkeling 19: 58-65.
- Hirschfeld A. 2011. Illegale roofvogelvervolging in Duitsland: monitoring in Noordrijn-Westfalen in 2005-10. De Takkeling 19: 183-190.
- Jansman H. 2001. Herkenning en opsporing van roofvogelvervolging. Tweede herziene druk. Werkgroep Roofvogels Nederland, Appelscha.
- van Lieshout H., Schipperijn J., Zoun P. & Bijlsma R.G. 1997. Roofvogelvervolging in Nederland in 1996. De Takkeling 5(1): 43-51.
- Pol M. 2008. Evaluatie interventiestrategie roofvogelvervolging 2008. Politie Fryslân, Leeuwarden.
- Pol M. 2010. Evaluatie aanpak roofvogelvervolging Fryslân 2010. Politie Fryslân, Leeuwarden.
- Zoun P.E.F. 2000. Onderzoek naar de doodsoorzaken van wilde fauna ten behoeve van het opsporen van wetsovertredingen. Verslag over 1998. ID-Lelystad Rapport no. H99-2511. ID-Lelystad, Lelystad.
- Zoun P.E.F. 2007. Onderzoek naar de doodsoorzaken van inheemse wilde fauna. Verslag over 2006. CIDC-Lelystad, Lelystad.

Adressen:

RGB: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse, rob.bijlsma@planet.nl

PWvT (Centraal Veterinair Instituut, CVI): Postbus 65, 8200 AB Lelystad, peter.vantulden@wur.nl

Bijlage 1. Rumoer in Friesland rond roofvogels en hun vermeende invloed op weidevogels, zoals weergegeven in de Leeuwarder Courant. *Clippings regarding the public's opinion of the supposed impact of predation on meadow birds, as published in a Frisian newspaper.*

ingezonden 22.6

Roofvogels (4)

FOTO JAN SIBON

Het boek van de zogenaamde kenner dat L. van Kampen (LC 20 juni) gelezen had, komt denk ik alleen in z'n eigen fantasie voor en als je een echte natuurlijfhebber bent ga je roofvogels geen ondiere noemen die je mag uitroepen. Roofvogels zijn prachtieren en horen in de natuur. Eten en gegeten worden, zo gaat het al heel lang in de natuur en zo hoort het ook. En wij mensen hebben daar al

genoeg negatieve effecten op. Als er dan ook nog van die halve zolen zijn die roofvogels dood maken door ze te vergiftigen, neer te schieten of te vangen met klemmen, die moeten volgens mij toch een kleine herscholing hebben op bepaald gebied. Misschien moet Van Kampen zich hier ook voor opgeven.

Ben Kooistra. Wolvega

Rôffûgels (5)

Mient 'weidevogelboer' Titus de Wolff (LC 20 juni) it no echt as er skriuwt dat der gjin inkeld bewiis is dat de tebekgong fan de greidûfûgels te witen is oan de lege grûnwetterstân en greiden as biljertekkens? Is hy soms blyn? Ik fyts en kuerje in protte troch de Greidhoeke en it foel my dizze maaitiid alledaerlitgen op dat ik yn dy biljertekken greiden hast gjin greidûfûgel hearde of seach. Mar kaam ik yn in gebiet mei wiete greiden en in see fan blommen, lykas by natoergebiet it Skrok by Easterlein, yn'e omkriten fan Easterlitens en westlik fan Tsjom, dan ynienen tilde it fan de ljippen, skriezen, strânljippen en tsjirren! Ik haw dan ek gjin witten-

skliplik ûndersyk nedich om myn konklúzjes te lûken. Rôffûgels komme yn de wiete gebieten likefolle foar as yn gebieten mei biljertekkengreiden, dus dat kin de reden net wêze. Ik sil net ûntstriede dat se wol in rol spylje yn'e tebekgong fan de greidûfûgels mar dy is ûndergeskikt oan de ekologyske omstannichheden. As ik De Wolff wie dan soe'k ris nei de eacharts gean en my in bril oanmjitte litte om mei eigen eagen te sjen wat der yn Fryslân oan'e hân is. As wy op deselde foet trochgean mei de lânbou dan sil der oer in fearn ieu gjin greidûfûgel mear oer wêze yn Fryslân.

Johannes Elzinga. Frenstjer

ingezonden

21.6.2011 LC

Roofvogelmoordboeren 3

Nu ben ik er trots op om Fries te zijn. Om als provincie koploper te zijn in het aantal roofvogelmoorden. Door een stelletje achterlijke boeren die zogenaamd de vogeltjes op het land willen beschermen. Van die boeren die niet verder kijken dan hun eigen weilandjes. Hoe dom moet je zijn om te denken dat roofvogelbeheer?

Ik zal die boeren wat tips geven: Er struinen over uw velden meer vijanden voor de weidevogeltjes. Denk aan kraaien, reigers, eksters, mantelmeeuwen, zilvermeeuwen, koeien, katten, honden, ratten en vossen. Wil je echt voorkomen dat geen weidevogel nog wordt gedood, dan zal je al deze soorten ook moeten uit-

roeien. En vergeet vooral uzelf niet. Want het aantal nesten en jonge vogels dat door landbouwmachines wordt gedood, liegt er ook niet om. Gaat u al die boeren dan ook vermoorden? En gaat u tijdens de vogeltrek ook even naar Frankrijk om te voorkomen dat ze daar als culinaire lekkernij op het bordje belanden?

En dan nog het waterschap. Draai dat ook de nek om, want zij zorgen voor een lage grondwaterstand. Lang leve de weidevogel! Nee, het gaat niet om de weidevogel. Het gaat om het vangen van subsidie. En om de kick. Hoe bekrompen kun je zijn?

Monique Hoekstra-Haan. Reduzum

Roofvogels (6) 23.6.2011 LC

Naar ik aanneem is het ingezonden stuk van L. van Kampen (LC 20 juni) over roofvogels bedoeld als uitlokkung tot discussie. Mocht hij e.e.a. serieus bedoelen, dan raad ik hem aan vandaag nog lid te worden van een

natuurorganisatie en zijn mening daar te toetsen. Daar zitten ook 'natuurkenners', maar dan anders.....

Betty Schellevis-Guidemeester, IVN-gids. Exmorra

27.6.2011

Duo vast voor LC

doden vogels

AKKRUM - Twee mannen uit Akkrum zijn vanochtend in hun woning aangehouden op verdenking van het doden van roofvogels. Het regionaal milieuteam van de politie, dat zich met roofvogelzaken bezighoudt, had informatie over de twee binnengekregen en stelde een onderzoek in. In de woning van een van de mannen is huiszoeeking gedaan.

Geslaagd broedgeval van Zwarte Wouw *Milvus migrans* in zuidoostelijk Noord-Brabant

Pieter Wouters & Wil de Veer

Op 21 juni 2011 kwam er een mail binnen van een beheerder van Brabants Landschap met de vraag of ik eens wilde gaan kijken in een van hun gebieden waar hij al meerdere malen een Zwarte Wouw had gezien. Omdat ik niet veel ervaring heb met broedende Zwarte Wouwen ben ik eerst maar enkele artikelen gaan lezen. Met die informatie toog ik het veld in.

Omdat Wil de Veer ook in het gebied actief is, werd hij eveneens op de hoogte gebracht. Hij was al een tijd niet meer ter plekke geweest en had de Zwarte Wouw nog niet gezien. Een afspraak werd gemaakt om op maandag 27 juni samen te gaan kijken. Aangezien het bij mij toch wel kriebelde, besloot ik om op vrijdag 24 juni alvast te gaan kijken. Vrijwel meteen kwam er een Zwarte Wouw met een kleine prooi aanvliegen. De vogel dook weg achter een stel populieren. Meteen ging ik er achteraan om een eventueel nest zo wel heel gemakkelijk te kunnen opsporen. Helaas, niets te vinden! Toch maar even verder het gebied ingelopen. Nu zag ik daar weer een Zwarte Wouw met prooi. De vogel vloog van de andere kant de populieren in. Meteen kwam er een tweede wouw door de populieren aanvliegen om de prooi aan te nemen en ermee te verdwijnen. Hier moest toch een nest zitten, dus weer gaan kijken. Maar opnieuw niet te vinden. Omdat ik maandag toch terug zou komen en een van de wouwen constant boven me hing, verliet ik snel het gebied om er zeker van te zijn dat verstoring tot een minimum beperkt zou blijven.

Op maandag 27 juni zagen we bij aankomst meteen een wouw met prooi de populieren invliegen op de plek waar dat vrijdag ook tweemaal gebeurde. Toen we dichterbij kwamen zat de wouw in een van de bomen volop te roepen. Besloten werd om het geheel op gepaste afstand te gaan observeren. Plotseling paniek! Een vrouwtje Havik *Accipiter gentilis* vloog tussen de populieren door en werd meteen door een felle wouw verjaagd. Iets wat de havik duidelijk niet had verwacht! We zagen de wouw terugkeren, maar konden niet goed zien waar hij bleef. Daarom besloten we om de populieren een voor een af te zoeken. Al vrij snel vonden we een klein nest met een roofvogel erop. Er was een stukje van de staart en de rug te zien. Maar op het nest lag geen plastic of iets dergelijks. Zou het wel een wouw zijn die op het nest lag. Of was het misschien een Wespandief *Pernis apivorus*, daar deze hier ook regelmatig werd gespot? Maar dan zou er op het nest toch wel iets van vers loof te zien moeten zijn? Omdat we van deze kant geen goed zicht op het nest hadden, besloten we om aan de andere kant van het perceel te gaan kijken. Daar werd alles snel duidelijk. Het betrof het nest van de Zwarte Wouw met daarop twee jongen waarvan we de leeftijd op tien dagen schatten.

De daarop volgende weken hebben we het nest regelmatig bezocht om er zeker van te zijn dat alles goed zou verlopen. Ook konden we op die manier onze kennis over broedende Zwarte Wouwen opvijzelen. Er werd een uitkijkpost ingericht in een wilgenkoepel die tachtig meter van het nest stond. Van hieruit kon het nest met de telescoop goed in de gaten worden gehouden. Het nest zat in een volwassen populier *Populus* sp. op c. 21 meter hoogte. Waarschijnlijk was het een oud nest van een Zwarte Kraai *Corvus corone* dat door de wouwen iets was uitgebouwd. Eerlijk gezegd hadden we een groter nest verwacht. De afmeting was net groot genoeg voor twee jongen. Je kon zien dat het nest er steeds slechter uit ging zien gedurende de periode dat de jongen er in zaten. Dit duidt erop dat de ouders geen nieuwe takken aanbrachten. Tijdens de observaties is ook geen enkele keer een wouw gezien die een verse tak naar het nest bracht.

Zwarte wouwen zijn zorgzame ouders. Zo gauw we in de buurt van het nest kwamen, steeds op geruime afstand, kwam een van de ouders aanvliegen om de zaak in de gaten te houden. Meestal gebeurde dit van grote hoogte, maar soms werd er fel gealarmeerd. De vogel kwam dan omlaag en maakte een fluitend geluid. Het verjagen van het vrouwtje Havik toonde aan dat ze niet voor een kleintje vervaard zijn.

Zwarte Wouw kijkt over de nestrand van haar nest in een populier, Noord-Brabant, juli 2011 (Foto: Marijn Heuts). *Black Kite on nest in poplar, Noord-Brabant, summer 2011.*

Aangezien het nest op een soort van eiland zat, was het niet makkelijk om onder de nestboom te kijken. Tweemaal (8 en 29 juli) heeft Pieter onder het nest gezocht naar prooiresten en/of braakballen. De enige prooivondst was een Egel *Erinaceus europaeus* die een paar meter onder het nest in de takken hing. Deze was een paar dagen daarvoor gebracht, maar werd net voordat de ouder op het nest kon landen verloren. Verder was er, op veel poepspetters na, niets te vinden. Geen enkele keer was duidelijk te zien wat er werd aangevoerd. De ouders kwamen altijd vanaf de

oostkant met een prooi aanvliegen. Vanuit onze positie werden de ouders pas op het laatste moment zichtbaar, zodat het voeren voor ons te snel ging. Eenmaal werd een vogelprooi aangevoerd die iets groter leek dan een Merel *Turdus merula*. Verder waren het allemaal kleine prooien in de categorie muis. Eenmaal kwam een ouder met een kleine prooi aanvliegen, en liet die direct na landing op het nest los. Door de telescoop was nog net het doorslikken van de prooi door een van de jongen te zien.

Van de jongen hebben we geen biometrische gegevens verzameld, omdat Brabants Landschap geen toestemming gaf om de jongen te ringen. Dat mede vanwege het feit dat de nestboom niet zonder gevaar was te beklimmen. Het nest zat namelijk in een zijtak (diameter 20-30 cm) die uitgegroeid was als hoofdstam. De eigenlijke hoofdstam was er niet meer en daardoor zat het nest ongeveer vier meter uit de stam. Daar kwam bij dat aan het begin van de zijtak een Grote Bonte Specht *Dendrocopos major* een hol had uitgehakt. Zoals eerder aangegeven schatten we de jongen bij de nestvondst op 27 juni op een leeftijd van ongeveer tien dagen. Dit bleek later niet slecht geschat. Het oudste jong, dat een stuk actiever was dan de jongste, werd op 26 juli voor het eerst op een tak buiten het nest gezien. Op 29 juli waren beide jongen niet meer in de directe omgeving van het nest en dus echt uitgevlogen. In de *Handleiding veldonderzoek Roofvogels* wordt voor de broedduur 34 dagen aangehouden en voor de fase dat de jongen in het nest zitten, 42 dagen. Terugrekenend zou dat betekenen dat er rond 13 mei is begonnen met de eileg en dat de jongen rond 16 juni uit het ei zijn gekropen.

Summary

Wouters P. & de Veer W. 2012. Successful breeding of Black Kite *Milvus migrans* in southeastern Noord-Brabant. De Takkeling 20: 53-55.

In 2011, a pair of Black Kites nested successfully in a nature reserve in the southeastern Netherlands. The small nest was situated in a poplar *Populus* sp. and might have been an old crow's nest *Corvus corone*. Two chicks were raised, and egg laying was estimated to have started on 13 May. The pair presumably mostly fed on voles, but the only prey identified was a Hedgehog *Erinaceus europaeus*. The pair actively defended the nesting area and successfully chased a female Goshawk *Accipiter gentilis*.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1997 Handleiding veldonderzoek Roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht
Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem
Don H. 2006. Nieuw voor Limburg: Broedgeval van Zwarte wouw te Stevensweert. Limburgse Vogels 16:19-23.
Schoppers J. 2000. Mislukt broedgeval van de Zwarte wouw *Milvus migrans* langs de IJssel bij Doesburg in 2000. De Takkeling 8: 189-198.

Adres: PW, Lensheuvel 37, 5541 BA Reusel, woutersloos@hetnet.nl

Gekleurringde Zeearend *Haliaeetus albicilla* in Noord-Groningen

Albert-Erik de Winter

Op 5 februari 2011 werd door mij in de Noord-Groningse Emmapolder een niet alledaagse vogelwaarneming gedaan. Boven een tochtsloot nabij de Middenweg zag ik op c. 70 meter afstand van de weg namelijk een juveniele Zeearend. Deze Zeearend was op ongeveer 3 meter hoogte aan het bidden boven een groep van vijf tamme ganzen. Deze ganzen, te weten drie Soepganzen, een Grauwe Gans en een Dwerggans, waren door aanwezigheid van de Zeearend in paniek in zwommen dicht op elkaar van links naar recht door de kale tochtsloot waarin schuil- en dekkingsmogelijkheden ontbraken. Toen ik met de auto langs de kant van de weg ging staan om te zien hoe dit schouwspel zou aflopen staakte de Zeearend zijn bidactie en ging op het maaipad naast de tochtsloot zitten.

Juveniele Zeearend jaagt vanaf de rand van een tochtsloot op tamme ganzen, Noord-Groningen, 5 februari 2011 (Foto: Albert-Erik de Winter). *White-tailed Eagle hunting domesticated geese in northern Groningen, 5 February 2011.*

Ringen om poten

Opvallend aan de vogel waren de ringen om zijn poten. Om de rechterpoot een vrij hoge blauwzwarte ring, om de linkerpoot een metalen ring. Geprobeerd is om de letter- en cijfercombinatie op de blauwzwarte ring af te lezen. Doordat de vogel maar kort op deze plek bleef zitten (om vervolgens in zuidelijke richting weg te vliegen) en het zicht door de weersomstandigheden op 5 februari slecht was (veel bewolking, regen en een stevige wind), is dit helaas niet gelukt. Wel kon van de ringcombinatie

een foto worden gemaakt. Hoewel ook deze foto uiteindelijk te slecht bleek te zijn om de cijfer- en lettercombinatie te kunnen aflezen, is het met hulp van deze foto wel gelukt om de herkomst van de vogel te achterhalen.

Gekleurde Zeearend op akker in Noord-Groningen, 5 februari 2011, de ideale gelegenheid om ringen af te lezen (Foto: Albert-Erik de Winter). *Colour-ringed juvenile White-tailed Eagle on arable land in northern Groningen, 5 February 2011.*

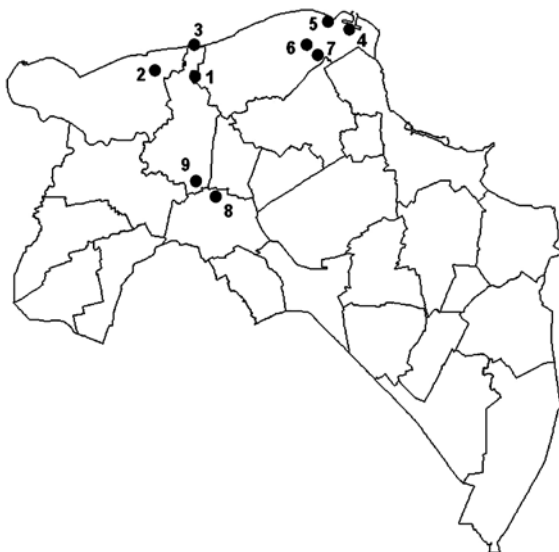
Herkomst

De foto van de ringcombinatie is verzonden naar Björn Helander, coördinator van het North Europe WT Eagle project (Zweden) en de Projektgruppe Seeadlerschutz (Noord-Duitsland). Naar aanleiding hiervan ontving ik op 9 maart 2011 een reactie van het Institut für Vogelforschung ‘Vogelwarte Helgoland’. De vogel (een eerstejaars man) blijkt op 27 juli 2010 te zijn gevonden op de Altendeich (Oude dijk) in de gemeente Misselwarden (Nedersaksen). De vogel was ziek en verzwakt en is overgebracht naar een vogelopvangcentrum. Op 17 november 2010 is de vogel voorzien van beide ringen en vrijgelaten nabij Sellstedter See (omgeving Bremerhaven). De afstand tussen dit gebied en de locatie waar ik de vogel in de Emmapolder heb gezien bedraagt 125 km.

Verblijf in Groningen

De Zeearend wordt op 2 januari 2011 voor het eerst gemeld vanaf de pier bij Holwerd (bron: lauwersmeer.com) en Ameland (bron: waarneming.nl). Gedurende eind januari en begin februari heeft de vogel voor langere tijd in Noord-Groningen rondgezworven. Op basis van waarnemingen van vogelaars en gegevens van waarnemingssites (waarneming.nl; Lauwersmeer.com en avifaunagroningen.nl) is een reconstructie gemaakt van de vermoedelijke rondzwerving van deze juveniele vogel (Figuur 1 en Appendix 1). Hoewel de ringen niet altijd konden worden afgelezen (eigenlijk alleen bij de waarnemingen 1 en 5; zie Bijlage 1), gaat het hoogstwaarschijnlijk telkens om

dezelfde vogel. De vele vogelaars, de foto's aan de hand waarvan doorslaggevende individuele kleeckenmerken zichtbaar werden en de cumulatie van waarnemingen in een beperkt gebied maken dat een aannemelijk scenario.

Figuur 1. Waarnemingen van de juveniele Zeearend in Groningen tussen 20 januari en 9 februari 2011 (nummers corresponderen met die in Bijlage 1). *Observations of colour-ringed juvenile White-tailed Eagle in northern Groningen in January and February 2011; numerals correspond with those in Appendix 1.*

Waarnemingen buiten Groningen

De juveniele Zeearend is in Groningen voor het laatst gezien op 9 februari 2011. Na deze datum zijn ondermeer waarnemingen gedaan van juveniele Zeearenden bij Uffelte (14 februari), Mirnser Klif (18 februari), Terschelling/Ameland (21 februari), Schiermonnikoog (22 februari), Hardegarijp (23 februari) en Ameland (2, 3 en 4 maart). Of het hier telkens om dezelfde vogel gaat, is niet bekend. Doordat de Zeearend veelal vliegend of op grotere afstand is waargenomen, zijn er maar weinig vogelaars geweest die hebben gezien dat de vogel geringd was. Vast staat wel dat de ringcombinatie voor het laatst op 6 maart 2011 is gemeld vanuit de Oostervaardersplassen. Na deze datum ontbreken waarnemingen van deze vogel (med. Olaf Geiter, Vogelwarte Helgoland).

Dank

Dank gaat uit naar Klaas van Dijk voor zijn tips die ertoe hebben geleid dat de herkomst van de vogel kon worden achterhaald, Date Luterop voor informatie over de waarneming van de Zeearend bij de Zeehondencrèche in Pieterburen en naar Olaf Geiter (ringer van deze Zeearend) voor achtergrondinformatie over de vogel.

Summary

Winter A.E. de 2012. Colour-ringed White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla* in northern Groningen. De Takkeling 20: 56-59.

A juvenile, colour-ringed White-tailed Eagle was recorded in the province of Groningen whilst hunting five domesticated geese in a ditch. Subsequent research revealed that the bird had been captured as a weakened juvenile male in Niedersachsen (NW-Germany) on 27 July 2010, taken to a rehabilitation centre, and eventually released near Bremerhaven (Niedersachsen) on 10 November 2010. Between 30 January and 9 February 2011, nine observations of presumably this individual were recorded in the province of Groningen, with some more (but not necessarily the same individual) elsewhere in The Netherlands until it was last seen at Oostvaardersplassen on 6 March 2011 (positive identification).

Adres: Landschapsbeheer Groningen, Roderwolderdijk 60, 9744 TH Groningen (Hoogkerk), a.e.de.winter@landschapsbeheergroningen.nl

Bijlage 1. Waarnemingen van de juveniele Zeearend in Noord Groningen tussen 20 januari en 9 februari 2011 (vet gedrukt: zekere waarnemingen van de gekleurde vogel). *Observations of the juvenile White-tailed Eagle in northern Groningen between 20 January and 9 February 2011 (in bold: definite observations of the colour-ringed bird).*

Nr.	Datum	Tijd	Locatie	Bijzonderheden
1	30 januari 2011	16.00	Den Andel/ Warffum	Rustend bij vloeivelden Rixona. Zwarte ring vaag zichtbaar.
2	3 februari 2011	?	Pieterburen, Zeehondencreche	Hing boven een zeehondenbassin en maakte ruzie met Blauwe Reiger (of andersom).
3	3 februari 2011	?	Kwelders Linthorst Homanpolder	Twee zeearenden waarvan een met duidelijk lichtere kop en die leek ook redelijk wat geel op snavel te hebben.
4	3 februari 2011	?	Eemshaven	Subadulte vogel nabij rotonde.
5	5 februari 2011	14.15	Emmapolder	Biddend boven ganzen. Ringen om beide poten zichtbaar. Hiervan foto gemaakt.
6	6 februari 2011	11.55	Hefswal (Uithuizermeeden)	Juveniel overvliegend in zuidelijke richting.
7	6 februari 2011	16.45	Roodeschool	Bij ijsbaan, later vliegendrichting Uithuizermeeden, foto op lauwersmeer.com
8	9 februari 2011	11:00	Groningen, Koningslaagte	Foeragerend op Nijlgans, foto op waarneming.nl
9	9 februari 2011	13.38	Adorp, ten zuiden van dorp	Cirkelend boven Winsumerweg, vliegend in noordwestelijke richting, foto op waarneming.nl.

Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* op Mid-Friese slaapplaatsen in de winters van 2003/04-2010/11

Romke Kleefstra & Wiesje Spijkstra-Scholten

In de provincie Friesland gaat van oudsher veel aandacht uit naar slaapplaatsen van vogels, waaronder die van Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus*. In het binnenland van Friesland leidden slaapplaatstellingen begin jaren tachtig tot een maximum van 40 individuen (Zumkehr & van der Heide 1981). Sinds de winter van 2003/04 worden slaapplaatsen in het centrale deel van de provincie jaarlijks opgespoord, waarna aantallen liefst maandelijks worden bijgehouden. Het gaat hier onder andere om het Sneekermeergebied en de omgeving van de Oude Venen. Over de eerste vier seizoenen is reeds gerapporteerd in De Takkeling, waarbij zowel aandacht uitging naar goede muizenjaren als naar de effecten van braaklegging (Kleefstra & Veenstra 2002, Kleefstra 2005, Kleefstra & Spijkstra-Scholten 2008). Onderstaand artikel geeft een overzicht van acht winters slaapplaatstellingen van Blauwe Kiekendieven in Midden-Friesland, en een vergelijking met landelijke data uit de winters van 1985/86-1989/90 (Castelijns & Wouters 2011).

Gebieden en werkwijze

In de eerste vier seizoenen werden in de periode oktober-maart vrijwel maandelijks slaapplaatstellingen uitgevoerd in het Sneekermeergebied (2003/04-2006/07) en even ten zuiden van de Oude Venen (natuurgebied It Eilân, 2006/07) (Bijlage 1). In het seizoen 2007/08 werden maandelijks tellingen uitgevoerd bij het Sneekermeer, in de Oude Venen en in het Bokkumermeer (een verland meertje langs de A32 tussen de dorpen Grou en Akkrum). In het natuurgebied It Eilân werden geen tellingen uitgevoerd, omdat met het oog op een aanstaande herinrichting (natuurontwikkeling) alle overjarige ruigte van de braaklegging bleek te zijn gemaaid. Daarnaast bleven slaapplaatstellingen in december 2007 door fysieke malheur uit. In het seizoen 2008/09 werden Sneekermeer, Oude Venen en Bokkumermeer opnieuw bezocht. Slaapplaatstellingen vonden niet maandelijks plaats, maar één keer per twee maanden (oktober, december, januari/februari). Het seizoen daarna werden in het Sneekermeergebied twee tellingen uitgevoerd (oktober, november), bij de Witte en Zwarte Brekken en in It Eilân slechts eentje (resp. december en maart). In de winter van 2010/11 werden in Midden-Friesland vier gebieden bezocht, te weten Sneekermeer, Terkaplester Poelen, Bokkumermeer en It Eilân, waarbij het aantal tellingen per plek niet overhield (1-3 per seizoen, Bijlage 1). Naar aanleiding van een oproep van SOVON om slaapplaatsen te tellen, bezochten diverse vrijwilligers nog zestien andere gebieden op het vasteland van Friesland, vooral in de maanden januari en februari.

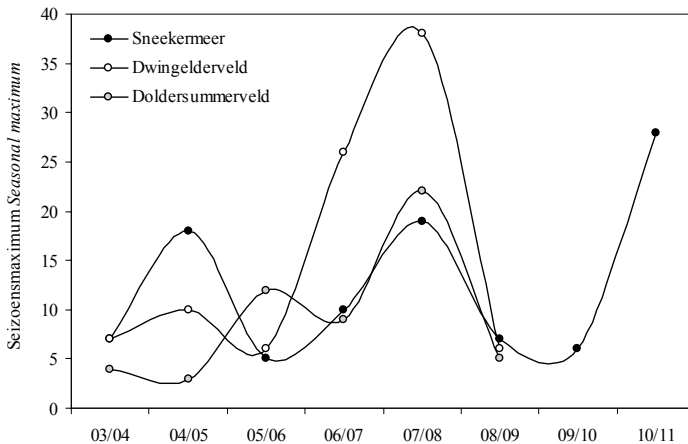
Alle Mid-Friese tellingen werden uitgevoerd vanaf anderhalf tot twee uur voor zonsondergang en gingen door totdat het te duister was om nog vogels te zien, conform de richtlijnen in Gilbert *et al.* (1998). De afstand van de waarnemer tot de slaappleatsen varieerde in alle gevallen van 50-420 m. Daarmee was het mogelijk arriverende kiekendieven op geslacht en leeftijd te brengen (Bijlage 1). In de laatste vier seizoenen werden ook stevast de aankomsttijden per individu genoteerd.

In de meeste seizoenen werden niet alleen tellingen uitgevoerd, maar werden overdag ook braakballen gezocht. Dat geldt voor de eerste twee seizoenen voor het Sneekermeergebied (Kleefstra & Veenstra 2004, Kleefstra 2005), het vierde seizoen (Sneekermeer/Eilân; Kleefstra & Spijkstra-Scholten 2008) en het vijfde seizoen (Sneekermeer/Bokkumermeer). In het laatste seizoen werden op vier slaappleatsen verspreid in de provincie braakballen verzameld, te weten de Friese waddenkust (kwelder bij Holwerd, 28 januari 2011), moerasgebied Het Houtwiel bij Veenwouden (9 februari 2011), Terkaplester Poelen bij Akmarijp (25 januari 2011) en opnieuw It Eilân bij Goëngahuizen (24 januari en 15 februari 2011).

Resultaten

Aantallen

De resultaten van de eerste vier seizoenen zijn eerder aan bod gekomen (Kleefstra & Veenstra 2004, Kleefstra 2005, Kleefstra & Spijkstra-Scholten 2008). De grootste aantallen werden toen in de 2004/05 en 2006/07 vastgesteld, samenhangend met goede, soms lokale voedselomstandigheden (Veldmuizen *Microtus arvalis*).

Figuur 1. Verloop in de seizoensmaxima van de Blauwe Kiekendief in het Sneekermeergebied in de winterseizoenen van 2003/04-2010/11. Aantallen van de Drentse slaappleatsen zijn gebaseerd op Kleine & van Dijk (2008). *Changes in the seasonal maxima of Hen Harriers in the Sneekermeer area during the winters of 2003/04-2010/11. Numbers at Dwingelderveld and Doldersummerveld are based on Kleine & van Dijk (2008).*

Met alle Mid-Friese tellingen op een rij komt 2007/08 er uit als ‘beste’ jaar. Op de slaapplaatsen in het Sneekermeergebied, het Bokkumermeer en de Oude Venen werden toen relatief grote aantallen vastgesteld (Bijlage 1, Figuur 1). Op basis van kleedkenmerken werden deze drie plekken gedurende het seizoen door respectievelijk minstens 24, 12 en 13 Blauwe Kiekendieven als slaapplaats gebruikt (Tabel 2). In de twee seizoenen erna lagen de aantallen lager, maar een verminderde telfrequentie speelt daarin ook een rol. In het laatste seizoen was sprake van een hogere presentie op de Mid-Friese slaapplaatsen, wat aansloot op het provinciale beeld (Tabel 1). Slaapplaatstellingen op grotere schaal leverden namelijk goed bezette slaapplaatsen op tal van plekken op, zoals langs de Friese Waddenkust, in natuurgebieden als Wide Mar bij Stiens, Het Houtwiel bij Veenwouden, de Bonnen Brekken bij Wijckel en langs de Linde nabij Slijkenburg. In Tabel 1 staat voor It Eilân nog een aantal vermeld dat niet voorkomt in Bijlage 1, omdat de slaapplaats toen door anderen is geteld.

Tabel 1. Maxima van Blauwe Kiekendieven op Friese slaapplaatsen in de winter van 2010/11 (- = geen telling). *Maximum number of Hen Harriers found at winter roosts in the province of Friesland in 2010/11 (- = no count).*

Locatie Site	December	Januari	Februari	Maart
Friese waddenkust, Holwerd	-	23	0	-
Lauwersmeer, Amjum	-	-	>1	-
Wilde Mar, Stiens	-	9	10	3
Makkumer Súdwaard, Makkum	-	0	0	2
Houtwiel, Veenwouden	-	10	9	-
Sippenfennen, Hardegarijp	-	-	0	-
Groote Wielen, Giekerk	-	1	-	-
It Eilân, Goëngahuizen	3	9	2	-
Bokkumermeer, Akkrum	-	0	-	-
Terkaplester Poelen	-	11	1	-
Sneekermeer, Uitwellingerga	-	17	14	-
Witte en Zwarte Brekken, Sneek	-	3	-	-
Blauwhuister Poelen, Greonterp	4	0	0	-
Oudegaasterbrekken, Oudega	-	6	6	-
Bonne Brekken, Wijckel	-	4	14	-
It Swin, Elahuizen	-	2	4	-
Mokkebank, Laaxum	-	-	-	1
Tjonger, Bantega	-	0	-	-
Linde, Slijkenburg	-	9	24	0
Duurswouderheide, Wijnjewoude	-	2	1	1
Totaal Total	7	106	85	7

Prooien

In de seizoenen 2007/08 en 2010/11 werden op acht verschillende dagen braakballen geraapt, verdeeld over zes verschillende slaapplaatsen (Tabel 3). In het eerstgenoemde seizoen leverde dat 182 braakballen op met daarin 181 prooiresten, waarvan 179

Veldmuizen. In het meest recente seizoen ging het om 180 braakballen met 213 prooiresten, op een na alle Veldmuis.

Tabel 2. Maximale aantallen verschillende Blauwe Kiekendieven dat gedurende een seizoen gebruik maakte van de slaappleaats, gebaseerd op een optelling van de maxima per geslacht en leeftijd per slaappleaats en winterseizoen (- = geen telling; Bijlage 1 voor basisdata). *Maximum number of different Hen Harriers at various roosting sites in Central Friesland in the winters of 2003/04-2010/11 (- = no count).*

Locatie Site	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11
Sneekermeer	7	21	5	11	24	7	8	17
It Eilân	-	-	-	13	0	-	-	9
Bokkumermeer	-	-	-	-	12	3	-	-
Oude Venen	-	-	-	-	13	-	-	-
Witte en Zwarte Brekken	-	-	-	-	-	-	4	-
Terkaplester Poelen	-	-	-	-	-	-	-	11

Discussie

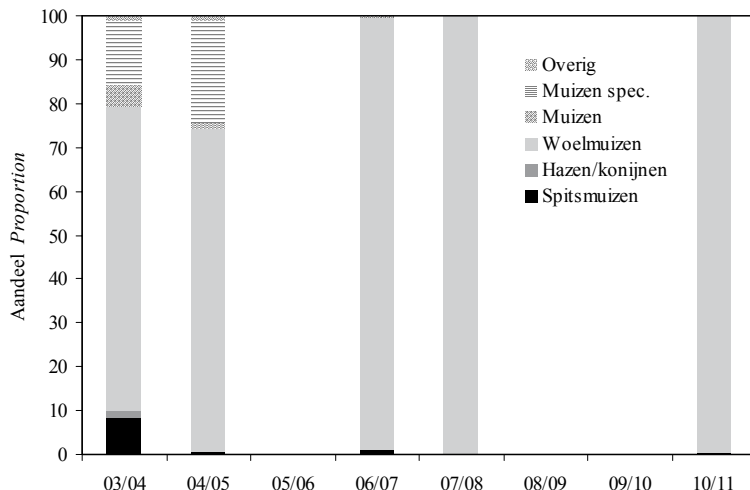
Aantalsverloop

Hoewel de steekproef klein is, laat het aantalsverloop op basis van de seizoensmaxima van de Blauwe Kiekendief in het Sneekermeeergebied pieken zien in de winters van 2004/05, 2007/08 en 2010/11 (Figuur 1). Dit kan vanzelfsprekend per regio sterk verschillen onder invloed van terrein- en voedselomstandigheden. Toch valt op dat het aantalsverloop overeenkomsten vertoont met die van twee Drentse slaappleaatsen, in het bijzonder de piek in 2007/08 (Figuur 1; Kleine & van Dijk 2008). Daarnaast vallen de ‘piekjaren’ samen met die van de Veldmuis. In 2004/05 ging het om stevige aantallen Veldmuizen, ook in het vroege voorjaar, wat tevens gunstig uitpakte voor de muizeneters onder de broedvogels (Kleefstra 2005, Bijlsma 2006). Ook de winter van 2007/08 werd gekenmerkt door een goede veldmuizenstand, die in de loop van de winter op veel plekken afnam, hoewel de veen- en kleiregio’s van Friesland daar een uitzondering op leken te vormen (Bijlsma 2009). Het beeld van de winter van 2010/11 komt daarmee overeen, waarbij dichte netwerken van loopgangen, afgewisseld met gaatjes een goede veldmuizenstand verraadden (Bijlsma 2010).

Voedsel

Dat Veldmuizen doorgaans de hoofdprooi vormen, omdat ze relatief talrijk zijn en makkelijker te vangen dan vogels (Temeles 1987), moge bekend zijn. Toch is enige variatie in de voedselkeus van Blauwe Kiekendieven niet vreemd. In zijn Schotse studiegebieden vond Watson (1977) in de periode 1969-75 voornamelijk vogels (70%) onder de 118 prooiresten in de braakballen. In de vier onderzoeksjaren (1977-80) van Picozzi & Cuthbert (1982) varieerde het aandeel kleine zoogdieren (overwegend muizen) in 489 prooiresten van 35 tot 60% en richtte de soort zich in sommige jaren behoorlijk op zangvogels (18-54%, grotendeels Spreeuwen *Sturnus vulgaris*). Clarke et al. (1993) zagen in Zeeland op basis van 879 prooiresten hoe de prooikeuze gedurende

het winterseizoen varieerde naar gelang het voedselaanbod, met een groot aandeel zangvogels in november 1989 en 1990, veel kleine zoogdieren (vooral muizen) in december 1988 en vooral Hazen *Lepus europaeus*/Konijnen *Oryctolagus cuniculus* in maart 1989 en 1992. In Zuidelijk Flevoland stelden Boedeltje & Zijlstra (1981) in de winter van 1976/77 vast dat in 91% van de 458 door hun verzamelde prooiresten in braakballen om muizen ging, 86% betrof Veldmuis. Van Manen (1996) determineerde in de winters van 1989/90 tot en met 1994/95 1093 prooien, waarvan 90.9% Veldmuis. In de eerste vier winters vertoonde de voedselkeus weinig variatie en bevatten de braakballen uit Midden- en Zuid-Drenthe 91-99% Veldmuizen. De winter van 1994/95 vormde daarop een uitzondering toen 46.3% van de prooien vogels betrof.

Figuur 2. Procentuele verdeling van prooien in braakballen van Blauwe Kiekendieven in Midden Friesland in de winters van 2003/04-2010/11. In drie seizoenen zijn geen braakballen verzameld. *Percentage of prey in pellets of Hen Harriers in Central-Friesland in the winters of 2003/04-2010/11. No pellets were collected in 2005/06, 2008/09 and 2009/10. Symbols from the top down: Other, Mice/Voles, Mice, Voles, Hares/Rabbits, Shrews.*

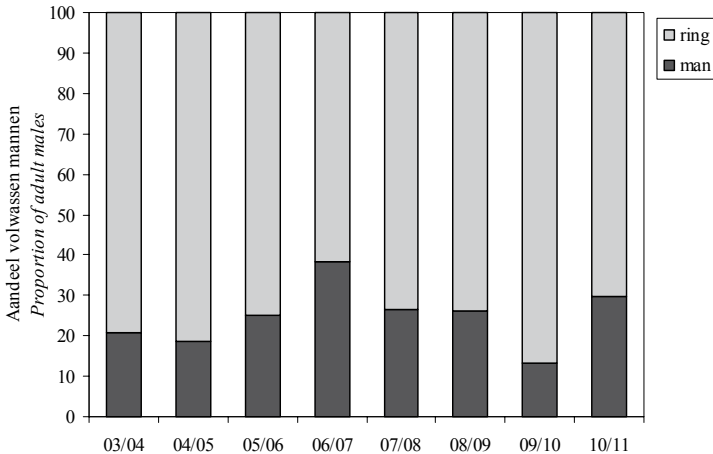
In (Midden-)Friesland is variatie in het voedsel ver te zoeken (Figuur 2). In de eerste twee seizoenen werden nog wat ‘andere muizen’ vastgesteld, maar in de overige seizoenen betrof het vrijwel alleen Veldmuizen. In de winter van 2006/07 was het aandeel Veldmuis in 145 prooiresten 98.5% (Kleefstra & Spijkstra-Scholten). In het seizoen daarna werden 181 prooiresten gevonden, waaronder twee Aardmuizen *Microtus agrestis* en de rest Veldmuis (98.9%, Tabel 3). Naar aanleiding van het seizoen 2010/11 werd nog enige variatie verwacht, omdat er braakballen werden geraapt in uiteenlopende habitats in de provincie, zoals de Friese Waddenkust, moerasgebied Het Houtwiel, de braaklegging van It Eilân en een ongemeaaid zomerpolder aan de Terkaplester Poelen. Niets van dat alles. Van de 213 prooien waren er 212 Veldmuis (99.5%).

Tabel 3. Prooikeuze van Blauwe Kiekendieven in de winters van 2007/08 en 1010/11 op basis van 381 braakballen. *Prey items of Hen Harriers identified in 381 pellets found at various roosts in Central Friesland in the winters of 2007/08 and 2010/11.*

Locatie <i>Site</i>	Datum <i>Date</i>	Braakballen <i>Pellets</i>	Bospitsmuis <i>Sorex araneus</i>	Veldmuis <i>Microtus arvalis</i>	Aardmuis <i>M. agrestis</i>
Sneekermeer	13 Dec. 2007	58	0	49	0
Bokkumermeer	26 Feb. 2008	74	0	75	2
Sneekermeer	14 Maart 2008	50	0	55	0
It Eilân	24 Jan. 2011	19	0	25	0
Terkapl. Poelen	25 Jan. 2011	37	0	42	0
Friese kust	28 Jan. 2011	29	0	34	0
Houtwiel	9 Feb. 2011	95	1	111	0
It Eilân	15 Feb. 2011	19	0	25	0
Totaal Total		381	1	415	2

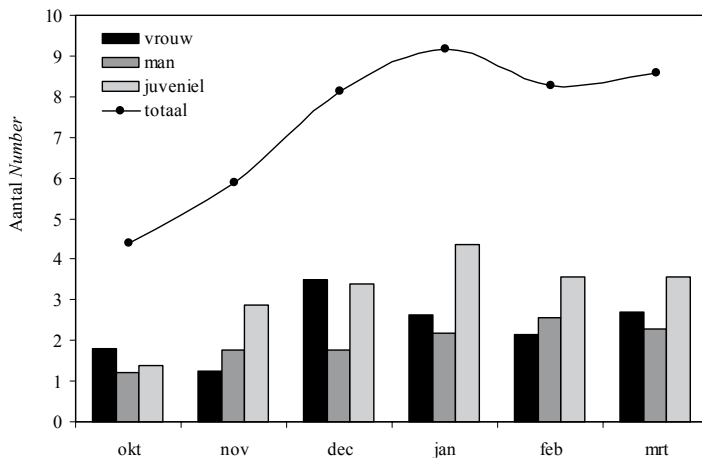
Demografie

In de meeste gevallen konden Blauwe Kiekendieven goed op geslacht en leeftijd worden gebracht (Bijlage 2). In de eerste twee seizoenen lag het aandeel juvenielen beduidend lager dan in de daaropvolgende seizoenen. Vereenvoudigd naar een indeling van kiekendieven in vrouwen- en mannenkleed (ringstaarten versus mannen), komt dat op een gemiddelde verhouding van 75.2% (spreiding 61.7-86.7%) in vrouwelijk kleed en 24.8% (spreiding 13.3-38.3%) in mannelijk kleed (Figuur 3). Dat komt aardig overeen met de resultaten van de landelijke slaaplaatstellingen in de winters van 1985/86-1989/90, toen gemiddeld 21.7% van de vogels in mannelijk kleed was (Castelijns & Wouters 2011).

Figuur 3. Procentuele verdeling van Blauwe Kiekendieven in mannelijk en vrouwelijk kleed op de slaapplaatsen in Midden-Friesland. *Percentages of Hen Harriers in male (man) and female plumage (ring) on roosts in Central-Friesland.*

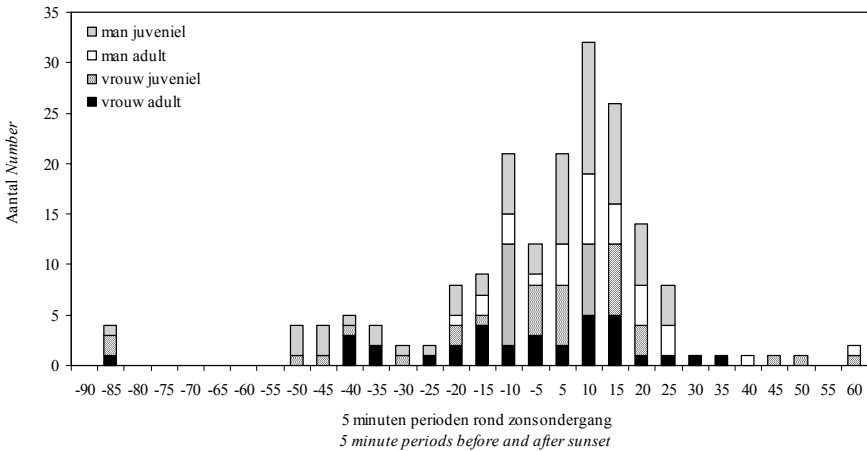
Het seizoenspatroon laat zien dat de grootste aantallen Blauwe Kiekendieven in januari aanwezig waren (Figuur 4). Dat wijkt iets af van het landelijke beeld in de tweede helft van de jaren tachtig, toen de bezettingsgraad van de slaapplekken in februari het hoogst was (Castelijns & Wouters 2011). Dat laatste was ook het geval in Flevoland in de jaren zeventig (Schipper et al. 1975, Boedeltje & Zijlstra 1981).

Figuur 4. Gemiddelde seizoensverloop van Blauwe Kiekendieven op Mid-Friese slaapplekken in de winterperiodes van 2003/04-2010/11, verdeeld naar adulte vrouwtjes, adulte en subadulte mannetjes en juvenielen. *Average seasonal pattern of Hen Harriers at Central-Frisian roosts in the winter periods of 2003/04-2010/11, split up into adult females (black), adult plus subadult males (dark grey) and juveniles (grey).*

Opvallend is dat met de tellingen in Midden-Friesland de adulte vrouwen het talrijkst waren in december, terwijl de hoogste presentie van adulte en twee kalenderjaars mannetjes in februari viel. De juvenielen (zowel mannetjes als vrouwtjes) zaten daar keurig tussenin (januari, Figuur 5). Dat de mannetjes later in het seizoen pieken, is mogelijk niet geheel verrassend. Najaarstrek van Blauwe Kiekendieven komt doorgaans begin oktober op gang, die van vrouwtjes en juvenielen gemiddeld een week eerder dan die van de mannen. Mannetjes overwinteren echter dicht bij de broedplaatsen en pas bij streng winterweer ten noorden en oosten van ons land komt veelal nog een tweede golf van vooral mannetjes ons land opzoeken (Linnartz 2002). Castelijns & Wouters (2011) lieten voor slaapplekken in de Eemshaven en het Verdrongen Land van Saeftinghe zien dat de meeste Blauwe Kiekendieven in de periode na zonsondergang arriveerden. Specifieker nog: in de periode van 11-20 minuten na zonsondergang. Daarbij arriveerden vrouwen gemiddeld een kwartier eerder dan de mannen. In Figuur 5 is de aankomst van Blauwe Kiekendieven op slaapplekken in Midden-Friesland uitgezet naar geslacht en leeftijd. Het merendeel (59.0%) van de kiekendieven arriveerde na zonsondergang. Vrijwel overeenkomstig met Castelijns & Wouters (2011) piekte de aankomst rond 5-15 minuten na zonsondergang. Bij de vogels

die voor zonsondergang arriveerden waren de vrouwen in de meerderheid (56.0%), bij de vogels na zonsondergang waren dat de mannen (61.1%), dit alles ongeacht leeftijd. Bij de vrouwen was het aantal individuen dat vóór en dat ná zonsondergang arriveerde fiftyfifty. Bij de mannen kwam tweederde na zonsondergang aan (66.7%).

Figuur 6. Aankomst van Blauwe Kiekendieven op de slaappleatsen in Midden-Friesland, weergegeven per vijf minuten en gebaseerd op 16 tellingen in de laatste vier seizoenen. *Arrival of Hen Harriers at the roosts in Central-Friesland per five minutes, based on 16 counts in the last four seasons (grey=male juvenile, white=male adult, hatched=female juvenile, black=female adult).*

Monitoring

Castelijns & Wouters (2011) pleiten voor een nieuwe reeks integrale tellingen van Blauwe Kiekendieven, welke vergelijkingsmateriaal zou kunnen opleveren voor de tellingen in de periode 1986-90. Gelet op de deelname in Friesland in de winter van 2010/11 kan dat rekenen op enthousiasme bij vogeltellers, hoewel opgemerkt moet worden dat 2010/11 een goed jaar was en dat zoiets tot meer enthousiasme leidt dan wanneer er geen Blauwe Kiekendief op de slaappleats te bekennen is en het tellen een kwestie van blauwbekken wordt. Slaappleatsstellingen geven bij een soort als de Blauwe Kiekendief een beter inzicht in de aanwezige aantallen dan tellingen overdag. Bovendien formuleren Castelijns & Wouters (2011) nog enkele interessante onderzoeksvragen, waaronder hoe slaappleatsen zich opbouwen, of er in de loop van het seizoen clustering plaatsvindt, of er sprake van plaatstrouw is aan locaties, waarom mannen later op de slaappleats arriveren dan vrouwen, enzovoorts. Daarvoor volstaan enkel slaappleatsstellingen niet, maar zullen individuen gevangen en voorzien moeten worden met zenders/loggers.

Redenen genoeg om Blauwe Kiekendieven op slaappleatsen te blijven volgen, hun braakballen te verzamelen, en veranderingen door de jaren heen te detecteren, zeker voor een soort waarvan de broedpopulaties onder druk staan.

Dank

Voor het aandragen van aanvullende informatie over de Mid-Friese slaappleatsen door de jaren heen gaat dank uit naar Sjoerd Bakker, Joop Hellinga, Gerrit Jellema, Nico Minnema, Sip Veenstra en Harm van der Wal. De tellingen en het rapen van braakballen in Midden-Friesland werden uitgevoerd door RK, in de beschreven periode vaak geholpen door Anja Cervencl. In het seizoen 2010/11 hielpen Jaap Feddema, Jakob Hanenburg, Gerrit Jellema en Ruurd Koopmans bij het zoeken van braakballen. De braakballen werden geplozen door WSS. In de winter van 2010/11 postten de volgende vrijwilligers onder coördinatie van Jelle Postma (SOVON) en Jaap Feddema (FFF) bij (potentiële) slaappleatsen: Sjoerd Bakker, Florian Bijmold, Sieds Boersma, Greet Boomhouwer, Jaap Feddema, Jakob Hanenburg, Henk Hiemstra, Hans Horstmann, Gerrit Jellema, Jan de Jong, Ruurd Koopmans, Jan Kramer, Ronald Kuindersma, Yde Kuipers, Theo Meijer, Jouke van der Meulen, Freek Nijland, Ernst Oosterveld, Jelle Postma, Wybren Siemensma, Sip Veenstra, Marten Wesselijs, Teartse van der Zee, en overige mede-waarnemers en leden van de Wadvogelwerkgroep FFF.

Summary

Kleefstra R. & Spijkstra-Scholten W. 2012. Hen Harriers *Circus cyaneus* at nocturnal roosts in Central Friesland in the winters of 2003/04-2010/11. De Takkeling 20: 60-71.

Since the winter of 2003/04, numbers of Hen Harriers *Circus cyaneus* are being monitored at nocturnal roosts in the central part of the province of Friesland; those in the area of lake Sneekmeer are covered annually. The results of the first four seasons have already been published (Kleefstra & Veenstra 2002, Kleefstra 2005, Kleefstra & Spijkstra-Scholten 2008). This paper summarizes the results of all seasons, including trends in numbers, prey choice, demography, seasonal patterns and timing of arrival at the roosts. These data are compared with the results of national counts at roosts in the late 1980s.

The highest numbers of Hen Harriers were present in the winters of 2004/05, 2007/08 and 2010/11 (Fig. 1). These winters were characterised by a good supply of Common Voles *Microtus arvalis*, which were the sole prey species found in pellets (Fig. 2). Due to the fact that the counts were carried out close to the roosts, the age- and sex-composition of the Hen Harriers was well studied (Appendix 2). Simplified to a division between ringtails (females and juveniles) and males, an average ratio of 75.2% ringtails (range 61.7 to 86.7%) and 24.8% males (range 13.3 to 38.3%) was found at the roosts (Fig. 3), which is close to the average of 21.7% males found during national roost counts in the late 1980s (Castelijns & Wouters 2011). Numbers peaked in January (Fig. 4), although adult females tended to peak in December, while adult males did so in February. The latter is probably associated with the later arrival of males in Friesland, as males tend to winter closer to the breeding areas than females unless adverse winter conditions force the birds further south.

In the winters of 2007/08-2010/11, 59% of the Hen Harriers arrived at the roost after sundown, more specifically 5-15 minutes after sundown (Fig. 5). For female Hen

Harriers, the number of individuals arriving before and after sundown was fifty-fifty. Among males, two thirds of the individuals arrived after sundown (66.7%). It is suggested to continue monitoring roosting harriers, preferably nationwide. This enables a comparison with data collected in the 1980s, and provides a monitoring scheme for a species in decline.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 2006. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2005. De Takkeling 14: 6-53.
- Bijlsma R.G. 2009. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2008. De Takkeling 17: 7-50.
- Bijlsma R.G. 2010. Muizenpiek op komst (2010). Nieuwsitem op de WRN-website (<http://www.werkgroeproofvogels.nl>)
- Boedeltje G. & Zijlstra M. 1981. Territorialiteit, biotoop- en voedselkeuze bij de Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* in de winter. Limosa 54: 73-80.
- Clarke R., Bourgonje A. & Castelijns H. 1993. Food niches of sympatric Marsh Harriers *Circus aeruginosus* and Hen Harriers *C. cyaneus* on the Dutch coast in winter. Ibis 135: 424-431.
- Gilbert G., Gibbons D.W. & Evans J. 1998. Bird Monitoring Methods. RSPB, Bedfordshire.
- Kleefstra R. 2005. Veldmuis *Microtus arvalis* doet aantal Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in Sneekermeergebied pieken in winter van 2004/05. De Takkeling 13: 187-191.
- Kleefstra R. & Spijckstra-Scholten W. 2008. Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* en Velduilen *Asio flammeus* profiteren van tijdelijke Mid-Friese braaklegging. De Takkeling 16: 76-84.
- Kleefstra R. & Veenstra S. 2004. Prooikeuze van Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* op een slaappleats in het Sneekermeergebied in de winter van 2003/04. De Takkeling 12: 199-204.
- Kleine J. & van Dijk A.J. 2008. Plotseling zestig Blauwe Kiekendieven *Circus Cyaneus* op slaappleatsen van het Dwingelderveld en Doldersummerveld in 2006-08. Drentse Vogels 22: 42-46.
- Linnartz L. 2002. Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus*. Pp. 98-99 in LWVT/SOVON 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co., Haarlem.
- Manen W. van 1996. Demografie en voedsel van overwinterende Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* in Drenthe. Limosa 69: 9-12.
- Picozzi N. & Cuthbert M.F. 1982. Observations and food of Hen Harriers at a winter roost in Orkney. Scottish Birds 12: 73-80.
- Schipper W.J.A., Buurma L.S. & Bossenbroek Ph. 1975. Comparative study of hunting behaviour of wintering Hen Harriers *Circus cyaneus* and Marsh Harriers *Circus aeruginosus*. Ardea 63: 1-29.
- Temeles E.J. 1987. The relative importance of prey availability and intruder pressure in feeding territory size regulation by harriers *Circus cyaneus*. Oecologia 74: 286-297.
- Watson D. 1977. The Hen Harrier. Poyser, Berkhamsted.
- Zumkehr P. & van der Heide W. 1981. Roofvogels in de winter in Friesland. FFF-rapport 13. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Leeuwarden.

Adressen:

RK, FFF-Slaappleatsentelgroep Fryslân, Ulesprong 6, 8406 AH Tijnje
WSS, FFF-Sûchbistenwurkgroep, Douwemastins 37, 8925 EA Leeuwarden

Bijlage 1. Slaapplaatstellingen in Midden-Friesland in de winters van 2003/04-2010/11, uitgesplitst naar adulte vrouwen (Ad V) en adulte (Ad M), tweedejaars mannetjes (2kj M), onvolwassen vrouwtjes (Juv V), onvolwassen mannetjes (Juv M) en niet opgeslacht gebrachte onvolwassen vogels (Juv ?). *Number of adult females (Ad V), adult males (Ad M), 2cy males (2kj M), juvenile females (Juv V) and non-sexed juvenile Hen Harriers counted at various roosts in Central Friesland in 2003/04-2010/11.*

Winter	Datum	Ad	Ad	2kj	Juv	Juv	Juv	Totaal
<i>Winter</i>	<i>Date</i>	<i>V</i>	<i>M</i>	<i>M</i>	<i>V</i>	<i>M</i>	<i>?</i>	<i>Total</i>
2003/04								
Sneekermeer	17 Oktober 2003	2	0	0	0	0	0	2
	19 November 2003	2	0	0	0	0	0	2
	10 December 2003	4	1	0	0	0	0	5
	2 January 2004	5	2	0	0	0	0	7
	2 February 2004	2	1	0	0	0	0	3
	5 March 2004	3	1	0	0	0	0	4
	6 April 2004	1	0	0	0	0	0	1
2004/05								
Sneekermeer	6 Oktober 2004	1	1	0	0	0	0	2
	12 November 2004	2	1	0	0	0	0	3
	3 December 2004	9	2	0	0	0	3	14
	27 December 2004	7	1	0	0	0	4	12
	31 January 2005	7	0	0	0	0	1	8
	21 March 2005	3	1	3	0	0	0	7
2005/06								
Sneekermeer	24 Oktober 2005	0	0	0	0	0	0	0
	8 November 2005	0	0	0	0	0	0	0
	25 December 2005	1	0	0	0	0	2	3
	2 January 2006	1	0	1	1	1	0	4
	13 February 2006	1	1	1	0	0	2	5
2006/07								
Sneekermeer	4 November 2006	0	0	0	-	-	0	0
	12 December 2006	2	1	1	-	-	2	6
	27 January 2007	2	2	1	2	0	1	8
	18 February 2007	1	1	1	-	-	1	4
	23 March 2007	3	3	0	2	1	1	10
2006/07								
It Eilân	3 November 2006	1	1	2	-	-	2	6
	4 December 2006	1	2	2	-	-	5	10
	8 January 2007	0	2	0	-	-	2	4
	5 February 2007	3	3	0	2	2	0	10
	13 March	2	3	1	1	2	1	10
2007/08								
Sneekermeer	25 Oktober 2007	3	3	0	1	1	0	8
	23 November 2007	1	3	3	5	7	0	19
	9 January 2008	3	2	3	3	5	0	16
	2 February 2008	4	4	1	4	2	0	15
	15 March 2008	5	3	0	3	5	0	16
2007/08								
Bokkumermeer	29 November 2007	0	0	0	2	2	0	4
	27 January 2008	1	2	0	1	4	0	8
	26 February 2008	1	1	1	3	4	0	10
	25 March 2008	2	0	0	2	2	0	6

Vervolg Appendix 1, Continuation of Appendix 1

Winter <i>Winter</i>	Datum <i>Date</i>	Ad <i>V</i>	Ad <i>M</i>	2kj <i>M</i>	Juv <i>V</i>	Juv <i>M</i>	Juv <i>?</i>	Totaal <i>Total</i>
2007/08								
Oude Venen	25 November 2007	2	4	1	2	2	1	12
	12 January 2008	0	0	0	0	0	0	0
	14 February 2008	0	0	0	0	0	0	0
	13 March 2008	1	1	0	4	1	0	7
2008/09								
Sneekermeer	16 Oktober 2008	1	1	0	1	0	1	4
	21 December 2008	1	2	1	2	1	0	7
	26 January 2009	1	0	1	2	1	0	5
2008/09								
Bokkumermeer	18 Oktober 2008	0	0	0	0	0	0	0
	24 December 2008	2	0	0	1	0	0	3
	7 February 2009	0	0	0	0	0	0	0
2008/09								
Oude Venen	19 Oktober 2008	0	0	0	0	0	0	0
2009/10								
Sneekermeer	11 Oktober 2009	2	1	0	2	1	0	6
	7 November 2009	2	1	0	1	1	0	5
2009/10								
WZ Brekken	7 December 2009	0	0	0	2	2	0	4
2009/10								
It Eilân	13 March 2010	0	0	0	0	0	0	0
2010/11								
Sneekermeer	10 Oktober 2010	0	0	0	0	0	0	0
	25 January 2011	3	3	2	4	5	0	17
	9 February 2011	3	3	2	3	3	0	14
It Eilân	19 December 2010	1	0	0	1	1	0	3
	16 January 2011	0	2	1	2	3	0	8
Bokkumermeer	17 January 2011	0	0	0	0	0	0	0
Terkaplester Poelen	24 January 2011	0	1	2	5	3	0	11
	10 February 2011	0	0	0	0	1	0	1

Bijlage 2. Samenstelling van de slaapplaatsconcentraties in Midden-Friesland in de winterseizoenen 2003/04-2010/11 naar leeftijd en geslacht. *Age and sex composition of Hen Harriers roosting at different sites in Central Friesland in the winters of 2003/04-2010/11.*

Winter <i>Winter</i>	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11
Vrouw adult <i>Female adult</i>	19	37	3	15	23	5	4	7
Man adult <i>Male adult</i>	5	7	1	18	23	3	2	9
Man 2kj <i>Male 2cy</i>	0	5	2	8	9	2	0	7
Vrouw juveniel <i>Female juv.</i>	0	0	1	7	30	6	5	15
Man juveniel <i>Male juv.</i>	0	0	1	5	35	2	4	16
Juv spec. <i>Juvenile spec.</i>	0	15	4	15	1	1	0	0
Totaal <i>Total</i>	24	64	12	68	121	19	15	54

Buizerd *Buteo buteo* en Boommarter *Martes martes* in het Noord-Kennemerlands Duin

Jos A. Vroege

Afgelopen jaar werkte ik voor de twaalfde achtereenvolgende maal mee aan het onderzoek van de Roofvogelwerkgroep Noord-Kennemerlands Duin in de duinen tussen Camperduin en Wijk aan Zee. Al die jaren onderzocht ik, samen met onder andere Henk Levering en Henk van der Leest, het gebied tussen de Zeeweg en de Hoofdweg bij Castricum op broedende roofvogels.

De Buizerd

Het aantal succesvolle broedgevallen van de Buizerd groeide in die jaren van 2-4 in de periode 2000-02, tot 6-7 in de periode 2003-05 en 8-9 in de periode 2006-08. Daarna viel het aantal succesvolle broedsels terug tot 5-6 in de periode 2009-10 en tot 3 in 2011.

Het aantal territoria van de Buizerd was in gebied Castricum steeds veel groter dan het aantal succesvolle legsels: 6-9 in 2000-02, 7-10 in 2003-05, 9-13 in 2006-08 en 11-12 in 2009-11 (Levering 2010). Waarschijnlijk hangt het aantal succesvolle broedgevallen in belangrijke mate samen met de beschikbare hoeveelheid voedsel. Opvallend in dit verband is dat in de afgelopen drie jaar op een na alle succesvolle broedsels te vinden waren in het noordelijk deel van gebied Castricum. De betrokken Buizerds foerageerden onder andere op de Limiet, in het Infiltratiegebied Castricum en in het buitenduin ten westen daarvan. In het deel van het buitenduin tussen de Stille Strandweg en de Zeeweg komen, net als in het ten noorden daarvan gelegen Vogelduin, nog relatief veel Konijnen *Oryctolagus cuniculus* voor. Een van ‘onze’ paren broedde in 2011 weer aan de noordzijde van de Zeeweg, in het bos direct ten oosten van het Vogelduin, waar de grootste dichtheid aan Konijnen is te vinden. Dat betekende een nest minder voor ons en een nest meer voor de groep Bakkum-Egmond - van een daadwerkelijke afname was daarbij geen sprake.

Wat - ook in 2011 - wél zorgde voor een daadwerkelijke afname van het aantal succesvolle broedsels was nestverstoring. Bij een nestcontrole op 25 juni 2011 trof Henk Levering op korte afstand van een buizerdnest in het zuidelijk deel van ons gebied twee tentjes aan. Henk alarmeerde onmiddellijk de dienstdoende boswachter die de illegale kampeerder op de bon slingerde en hem sommeerde om zo spoedig mogelijk het terrein - waar hij al vijf dagen zou kamperen - te verlaten. Voor de drie jonge Buizerds uit dit nest, die op 4 juni waren geringd, bleek dat helaas te laat te zijn. Twee van hen werden op 3 juli dood op het nest aangetroffen. Van het derde jong - bij het ringen aanmerkelijk kleiner dan de twee andere - vonden wij niets meer terug. Waarschijnlijk heeft dat jong als eerste het lootje gelegd en is het vervolgens door de twee andere opgegeten.

De laatste Buizerd die in het zuidelijk deel van gebied Castricum succesvol heeft gebroed, was ‘Choco’. Choco was een buizerdvrouwtje dat samen met haar

partner(s) in de periode 2004-09 steeds 1 of 2 jongen wist groot te brengen. Zij was de enige Buizerd die wij in de afgelopen jaren een naam hebben gegeven. Choco onderscheidde zich van andere Buizerds in ons gebied door haar chocoladebruine kleur. Zij bracht niet alleen ieder jaar jongen groot, maar deed dat ook steeds op hetzelfde nest. En dat terwijl in de loop der jaren in de onmiddellijke nabijheid van dat nest toch een aantal malen een nieuw nest werd gebouwd. Alle nesten in het territorium van Choco bevonden zich relatief laag tegen de stam – en dus niet, zoals bij andere Buizerds in ons gebied, steeds hoog in de kruin of op een tak ver van de stam. Het zijn bovendien stevige nesten. Er zijn ook buizerdparen in ons gebied waarbij ieder jaar aan het eind van het broedseizoen vrijwel niets meer van het gebruikte nest over is. Bij benadering van het nest werd door Choco soms gealarmeerd. Vaker ging zij er stil vandoor. Van aanvallen van trimmers of fietsers die in de periode van uitvliegen de jongen te dicht benaderen, zoals in 2011 voor het derde jaar op rij door een Buizerdpaar in het noordelijk deel van ons gebied, was bij haar geen sprake.

Het laatste seizoen waarin door Choco een jong werd groot gebracht – 2009 - verliep buitengewoon merkwaardig. Op 2 mei deden wij een nestcontrole met behulp van een camera gemonteerd op een lange stok. Choco vloog van het nest en in het nest werden 1 ei en 1 pas uitgekomen jong aangetroffen. Onder het nest lag een lege eierschaal. Ook op 21 mei vloog Choco bij onze benadering van het nest. Daaronder waren echter nog altijd geen poepspetters van jongen te vinden. Op 23 mei werd de inhoud van het nest daarom nog eens met behulp van de camera gecontroleerd. Nu vloog het mannetje van het nest en was Choco alarmerend in de buurt. In het nest bleek nog steeds 1 ei te liggen. Van het eerder uitgekomen jong geen spoor. Wij concludeerden dat dit ei waarschijnlijk niet meer zou uitkomen en vroegen ons af wanneer de oudervogels zouden stoppen met broeden.

Op 7 juni werden onder het nest echter toch poepspetters aangetroffen! En op 13 juni werd 1 jong geringd: een – vermoedelijk – mannetje van ongeveer 19 dagen oud. Het was naar schatting op 25 mei uit het ei gekropen: twee dagen na onze laatste nestcontrole. Het ei waar het uitkwam, was, gezien de broedduur van 36 dagen (Bijlsma 1998), naar schatting op 19 april gelegd. Bij de eerste nestcontrole op 2 mei was het dus al aanwezig. Toen lag er echter ook 1 pas uitgekomen jong in het nest. Het ei waar dat uit kroop, zal op zijn laatst op 27 maart zijn gelegd. Dat is ruim drie weken eerder dan het tweede ei! Ook door Rob Bijlsma – aan wie wij een en ander via de mail voorlegden - werd dit als ‘vreemd’ aangemerkt: ‘De grootste afstand tussen eieren die ik ooit opmerkte was 7 dagen. Kan er niet een of andere joker actief zijn geweest die een jong heeft bijgeplaatst? Wat misschien zou kunnen is dat het nest halverwege de incubatie is overgenomen door een andere vrouw, iets wat ik wel bij de Havik heb waargenomen maar nooit bij Buizerd. Weet je iets over de identiteit van de vrouw?’ Van een partnerwisseling hebben wij echter niets gemerkt. Achteraf gezien is het wel opvallend dat Choco vóór 27 maart op de nestkaart niet expliciet werd vermeld (‘Paartje vloog laag richting nest’). Rond 19 april gebeurde dat wel (‘Choco wegvliegend uit boom in de buurt van nest’, ‘Choco op nest’). Maar zou na zoveel jaar een paartje zonder Choco bij dit nest onvermeld zijn gebleven?

De Boomarter

In 2010 was Choco voor het zevende jaar op rij in haar territorium aanwezig. Zowel zij als haar partner werden een aantal malen bij en op het nest gezien. Toen dat nest op 15 mei met de camera werd gecontroleerd, bleek dat echter leeg te zijn. Was Choco inmiddels te oud om jongen groot te brengen? Of was het voedseltekort wat haar en haar partner parten speelde?

In 2011 zagen wij Choco niet meer terug. In haar territorium was wel een buizerdpaar aanwezig. Of haar partner uit het vorige seizoen daar onderdeel van uitmaakte, weten wij niet. Zij bleken hun oog te hebben laten vallen op een nest dat al in 2006 was gebouwd, maar tot dan toe nooit was gebruikt. Op 26 maart kwam ons ook bij het oude nest van Choco echter een luid alarmerende Buizerd tegemoet vliegen. In eerste instantie gingen wij er vanuit dat dit uitsluitend te maken had met onze aanwezigheid in de buurt van het nest. Even later ontstond daarover twijfel. Toen werd door Henk van der Leest in het bosperceel waar de alarmerende Buizerd vandaan kwam immers een Boomarter ontdekt: kort na de ontdekking zagen alle leden van onze groep hem door de bomen wegvluchten.

Het was niet voor het eerst dat wij in gebied Castricum een Boomarter zagen. Op 18 maart 2006 ontdekten Ruud Kok, Jan Schermer en ikzelf een Boomarter op een buizerdnest waarop in de periode 2003-05 succesvol was gebroed. Sindsdien is dat nest in onbruik geraakt - en inmiddels uit de boom gevallen. Ook de Boomarter hebben wij er niet meer teruggezien. En op 21 maart 2009 ontdekte Henk van der Leest een Boomarter op een eekhoornnest. Deze Boomarter werd door Henk Levering gefilmd – een filmpje dat zowel op ‘Youtube’ als bij de ‘clips’ op de site ‘Duinen en mensen Kennemerland’ is terug te vinden.

Net als in 2009 gaven wij ook dit jaar onze boomarterwaarneming door aan Leo Heemskerk, die naar aanleiding van onze eerste waarneming was gestart met onderzoek naar het voorkomen van Boomarters in het Noordhollands Duinreservaat (Heemskerk 2011). In 2009 constateerde die na een kleine twee weken dat de Boomarter helaas niet meer terugkeerde naar het eekhoornnest waarop hij door ons en door hem een aantal maal was waargenomen. In 2011 had Leo meer geluk: niet ver van de plek waar wij de Boomarter hadden gezien vond hij eerst een latrine en vervolgens ook een nestholte. Daarin werd dat voorjaar met succes een aantal jonge Boomarters groot gebracht, het eerste nest dat in de duinen ten noorden van het Noordzeekanaal werd gevonden!

De Buizerds in dat territorium hadden minder succes. Op 3 mei werd eerst het nest dat in 2006 werd gebouwd en vervolgens ook het oude nest van Choco met de camera gecontroleerd. Beide nesten bleken leeg te zijn. Door de vondst van Leo Heemskerk van een nest met jonge Boomarters in de nabijheid van deze nesten, kwamen de mislukte broedpogingen van dit jaar en het voorafgaande jaar in een heel ander daglicht te staan. Zal, behalve voedselgebrek en nestverstoring, nu ook predatie van eieren en jongen door Boomarters de Buizerds in ons gebied parten spelen?

Roofvogelwerkgroep Noord-Kennemerlands Duin werd in 1994 opgericht om kennis te verzamelen over de roofvogels die broeden in de duinen tussen Camperduin en Wijk

aan Zee, en om gevallen van verstoring en vervolging van roofvogels te signaleren en te melden aan de terreinbeheerders (Levering 2010). Dat zullen we ook in de toekomst blijven doen. De opmars van de Boommarter en de invloed daarvan op het broedsucces van 'onze' roofvogels zullen wij daarbij met belangstelling volgen. Met Leo Heemskerk hebben wij afgesproken dat wij vanaf volgend jaar alle broedpogingen van roofvogels in ons gebied die om onduidelijke redenen zijn mislukt bij hém zullen melden. Een plotseling verlaten nest kán immers duiden op de aanwezigheid van een Boommarter.

Dank

Dit artikel verscheen eerder in 'De Winterkoning' – het blad van de Vogelwerkgroep Midden-Kennemerland. De auteur dankt Rob Bijlsma, Leo Heemskerk, Henk van der Leest, Henk Levering en Dook Vlucht voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel en Rienk Slings voor nadere informatie over het voorkomen van het Konijn in het Noordhollands Duinreservaat.

Summary

Vroege J.A. 2012. Buzzard *Buteo buteo* and Pine Marten *Martes martes* in the dunes of Noord-Holland. De Takkeling 20: 72-75.

The number of successful breeding attempts of Buzzards *Buteo buteo* in Noordhollands Duinreservaat near Castricum increased from 2–4 in 2000-02 to 8-9 in 2006-08. Since then, numbers decreased to 5-6 in 2009-10 and 3 in 2011. Probably, the number of successful breeding attempts is correlated with food supply. Disturbance of nests and (since 2006) possibly egg and/or chick predation by Pine Martens *Martes martes* also have a negative impact. In 2011, for the first time a den with young Pine Martens was found in the dunes north of the Noordzeekanaal. The Buzzard pair near Castricum, in which territory this Pine Marten den was found, failed to raise nestlings in 2010 and 2011. In 2009 a single Buzzard chick was raised in this territory; its sibling disappeared early in the chick stage. In this nest, and based on measurements of the chicks, the second egg must have been laid more than three weeks after laying of the first egg, which is highly unusual.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1998. Handleiding veldonderzoek roofvogels (2de, herziene druk). KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Heemskerk L. 2011. Boommarters óók in het Noordhollands Duinreservaat. Nieuwsbrief Vrijwilligers PWN 21 (herfst): 5-6.
- Levering H. 2010. *Verslag* Roofvogelinventarisatie 2010. Uitgave Roofvogelwerkgroep Noord-Kennemerlands Duin, Castricum.

Adres: Laanacker 15, 1902 AK Castricum (j.vroege@casema.nl).

Eerste broedsel in een boom van Slechtvalken *Falco peregrinus* in Nederland in het post-DDT tijdperk

Peter van Geneijgen

Vanaf 1990 is de Slechtvalk een jaarlijkse broedvogel in Nederland. Na een langzame groei van nul naar tien broedparen in 2001 is de populatie in exponentieel vaarwater gekomen. In 2011 waren er tussen de 100 en 125 territoriale paren. De eerste vogels vestigden zich op hoogbouw, zoals koeltorens, schoorstenen en zendtorens die met hun 100 tot 200 meter dominant boven het landschap uittorenden. Er is niet veel fantasie voor nodig om de gelijkenis te zien met de bij Slechtvalken zo geliefde rotswanden in een natuurlijker omgeving. Dergelijke hoge zitplaatsen bieden de Slechtvalk, trekvogeljager bij uitstek, een ruim zicht over de omgeving. Ideaal voor het taxeren van kansen op het vangen van voorbijvliegende vogels en als uitvalsbasis voor jachtvluchten. De laatste jaren raken hoogspanningsmasten steeds meer in trek (in 2011 bij ongeveer 25% van de paren).

Voordat Slechtvalken uit grote delen van de wereld verdwenen door het grootschalige gebruik van DDT en andere bestrijdingsmiddelen, kwamen ze in Nederland maar heel af en toe tot broeden. In 1926 en 1930 werden er grondnesten gevonden op stuifduintjes in het Waddengebied. Op de Veluwe waren twee boombroedende paren aanwezig van 1949 tot en met 1956 op de Hoge Veluwe en van 1973 tot en met 1980 in het Harskampsche Zand (Bijlsma 1993).

Er is een opvallend verschil in nestplaatsen tussen de broedparen in het pre- en post-DDT tijdperk. In onze moderne tijd duurde het tot 2006 voor een natuurlijk nest werd gevonden; een grondbroedsel op de Hoge Platen (Beijersbergen 2007). Pas in 2011 werd er voor het eerst weer in een boomnest gebroed. De vraag rijst welke factoren van invloed zijn op de keuze van een nestplaats. Bij de discussie aan het eind van dit artikel wordt daar verder op ingegaan.

Boombroedsel in de Biesbosch

Vanaf het voorjaar van 2008, en wellicht al in de loop van 2007, kreeg een paar Slechtvalken belangstelling voor de enorme hoogspanningsmasten (\pm 100 meter hoogte) in de Biesbosch (med. Christiaan Boer). Het is niet bekend of er werd gebroed, maar indien wel, dan toch in ieder geval zonder succes. Rond half mei 2011 trokken op deze locatie alarmerende Slechtvalken de aandacht van Staatsbosbeheer-medewerkers Cors Aantjes en Herman van Nieuwenhuizen. Ze werden door de alarmerende vogels naar een kraaiennest in een wilgenbos geleid, waar poepsporen en prooi-resten onder lagen. Bij een volgend bezoek op 23 mei, met boswachter Jacques van der Neut, bleek het inderdaad om een broedsel van Slechtvalken te gaan. Eén van de jongen was echter uit het nest gevallen en zodoende werd ik ingeschakeld om het terug te zetten. Op 24 mei werd daartoe het nestbos opnieuw bezocht. De drop-out bleek een mannetje van 23 tot 24 dagen oud. Hij had de val van 19.5 meter hoogte wonderwel overleefd, maar

er wel een geblesseerde hangvleugel en een gezwollen bovenarm aan overgehouden. Deze blessure was zo ernstig dat het niet verstandig leek om hem terug te zetten. Later bleek er inderdaad weinig hoop op een snelle genezing. Op het nest was nog een tweede jong te zien, maar een ringactie moest worden uitgesteld. Flink windstoten (kracht 4), zwipten de nestboom soms meer dan een meter uit het lood.

Foto 1. Wilgenbos met slechtvalkennest en omgeving in de Biesbosch, 24 mei 2011 (Peter van Geneijgen). Links een stukje van een populierenbos met succesvolle broedsels van Buizerd en Sperwer. *Breeding site of Peregrine Falcon in the Biesbosch, a willow thicket with a small poplar woodlot nearby (the latter a breeding site of Buzzard and Sparrowhawk); 24 May 2011.*

Het nestbos betrof een doorgeschoten griend van lange dunne Schietwilgen *Salix alba* (25 meter hoog, 0.4 ha). Het bosje grenst in het zuidwesten aan een populierenbos van 6 ha en in het noorden aan een brede rivier. De rest van de omgeving bestaat uit moerasgebied, doorkruist door een hoogspanningsleiding (Foto 1).

Foto 2. Broedplaats van Slechtvalken in nest van Zwarte Kraaien in Schietwilg, Biesbosch, 24 mei 2011 (Peter van Geneijgen). In het bos zijn nauwelijks takken aanwezig waar de valken op kunnen zitten. De bosrand ligt op de heersende windrichting en de afgebroken bomen geven een beeld van wat de wind hier kan aanrichten. *Breeding site of Peregrine in crow's nest in Biesbosch, 24 May 2011. The thicket contained very few sitting posts for falcons. Wind throws can be seen throughout the woodlot, indicating its vulnerability to strong winds.*

Foto 3. Kraaiennest met Slechtvalkenjong, Biesbosch, 24 mei 2011 (Jacques van der Neut). *Crow's nest in willow with Peregrine chick, Biesbosch, 24 May 2011.*

De stammen van het nestbos waren tot 18-19 meter hoogte nagenoeg takvrij en de kronen bestonden uit schuin omhoog gerichte, dunne takken (Foto 2). De ondergroei bestond uit een ruige vegetatie van Grote Brandnetel *Urtica dioica* en Reuzenbalsemien *Impatiens glandulifera* van 1 meter hoogte. Het nest was het jaar daarvoor gebouwd door Zwarte Kraaien *Corvus corone* en zat in een vork in de stam op 19.5 m hoogte aan de zuidwestelijk rand van het bos (Foto 3). Voorwaar geen makkelijk bos om doorheen te vliegen en in te landen voor een zo weinig wendbare soort als de Slechtvalk. Voor uitvliegende jongen leken alleen een paar omgevallen bomen, een hut van balken en pallets en wat zwaardere, horizontaal gerichte takken in de bosrand geschikt om op te landen. De dichtstbijzijnde hoogspanningsmast staat daarvoor te ver weg (230 m).

Op 25 mei was het nagenoeg windstil en konden we het overgebleven jong ringen. Het was een vrouwtje van 24 dagen oud, hooguit één dag jonger dan haar broer in het asiel (Foto 4). De volgende dag heerste er een stormachtige wind met vlagen van windkracht 7-8. In mijn gedachten zag ik de nestboom in de Biesbosch meters ver doorbuigen en ik kon me bijna niet voorstellen dat het valkennestje dit geweld zou doorstaan. Toch bleef alles wonderwel op zijn plaats.

Foto 4. Jonge Slechtvalk op kraaiennest, een vrouwtje van 24 dagen oud. Biesbosch, 25 mei 2011 (Peter van Geneijgen). Links op het nest is de poot van een Tureluur te zien. Er lagen geen andere prooi-resten. *Female nestling Peregrine Falcon of 24 days old on nest in willow, Biesbosch, 25 May 2011. To the left, a leg of a Tringa totanus can be seen.*

Op 11 juni bleek het nest leeg en zat het jong drie meter hoog op een horizontale tak in de bosrand (Foto 5). Ze was nu 41 dagen oud, de normale leeftijd voor het uitvliegen (vanaf dag 40). Het zou moeilijk worden om van tak tot tak hoger in het bos te komen maar er waren wel voldoende mogelijkheden om op dezelfde hoogte naar andere zitplaatsen te vliegen. Het was opvallend dat er deze keer niet door de oudervogels werd gealarmeerd, terwijl mijn bezoek zeker was opgemerkt. Ik zag het vrouwtje twee maal over het bos vliegen en eenmaal cirkelde ze zelfs geruime tijd boven me. Op 15 juni zag ik helemaal geen ouders meer en vond het jong uitgehongerd onder de nestboom. Het is moeilijk voor te stellen dat ouders en jong het contact met elkaar hadden verloren, maar na het verlaten van het nest heeft het jong in ieder geval niets meer te eten gehad.

Foto 5. Pas uitgevlogen Slechtvalk van 41 dagen oud, op drie meter hoogte in de bosrand bij nestboom. Biesbosch 11 juni 2011 (Peter van Geneijgen). De vogel verstijfde toen er een Wespindief in de bosrand landde op twee meter afstand en gelijke hoogte. Deze vloog echter meteen weer weg bij het zien van de fotograaf. *Recently fledged Peregrine of about 41 days old, about three meters high in the forest edge near the nesting site, Biesbosch, 11 June 2011.*

Bij mij thuis hoopte ik de pechvogel weer op krachten te krijgen en dat lukte. Na een aarzelend begin vrat ze als een wolf en werd snel sterker. Na negen dagen (24 juni) woog ze 920 gram, een normaal gewicht voor een pas uitgevlogen vrouwtje. Het ouderpaar zat nu minstens negen dagen zonder jongen en misschien was er al vanaf het uitvliegen geen contact meer geweest (tenminste 13 dagen). Het was dus spannend of het jong weer zou worden geaccepteerd. Op 24 juni werd ze teruggebracht en in de favoriete hoogspanningsmast van het ouderpaar gezet voor een maximale kans op hereniging. Er was echter geen ouder te zien en ook toen het jong even later uit de mast vloog, kwam er geen reactie. Na een paar rondjes om de mast verdween ze boven een populierenbos maar keerde na een tot twee minuten netjes terug. Het vliegen ging

uitstekend maar landen bleek minder eenvoudig. Door een onverwachte luchtstroom rond de mast miste ze de uitgekozen landingsplaats en botste zacht tegen een spant. Daarna dwarrelde ze gedesoriënteerd naar beneden en belandde in een rietveld! Dat leek een nog moeilijker plek om uit omhoog te komen dan het nestbos zelf. Een zoekactie van bijna een uur met vier man sterk leverde helaas niets op. De vele paadjes die we in het riet achterlieten gaven nog een klein beetje hoop op de kans dat de pechvogel er op eigen kracht uit zou komen.

De opluchting was dan ook groot toen de jonge valk op 27 juni weer prinsheerlijk in de hoogspanningsmast zat. Ontspannen poetsend en bovendien ook nog eens onder het toezien van beide ouders. Die ouders waren beide gekleurde en afkomstig van Nederlandse nesten; helaas was het niet mogelijk de ringen zodanig af te lezen dat de exacte herkomst kon worden achterhaald. Op 6 juli werd het jong nog vliegend met prooi gezien.

Met een beetje hulp was dit boombroedsel uiteindelijk toch nog succesvol verlopen.

Discussie

Het broeden in bomen is nooit een wijdverbreid verschijnsel geweest. Het is in Europa vrijwel uitsluitend bekend in het uitgestrekte laagland van Noord- en Oost-Duitsland, Polen, Litouwen, Letland en Estland, oostelijk tot aan de Oeral en meer incidenteel in Finland en Zweden. Elders in de wereld is het alleen bekend in Australië en sporadisch in het oosten van de Verenigde Staten (Ratcliffe 1993). Als er rotswanden of hoge bouwwerken aanwezig zijn, hebben die een sterke voorkeur.

Buiten het voormalige Europese boombroedersareaal zijn slechts enkele gevallen bekend. In Nederland was een boombroedend paar aanwezig op de Hoge Veluwe van 1949-56 met vier nestvondsten in grove den in 1949, 1950, 1955 en 1956 (Bijlsma 1993). Elders op de Veluwe was een paar aanwezig in het Harskampsche Zand van 1973-80. Er zijn daar geen nesten gevonden maar in 1977 en 1979 waren er wel pas uitgevlogen jongen (Bijlsma 1993). Hier kan alleen in bomen zijn gebroed zijn. In dit uitgestrekte landschap van dennenbossen, stuifzand en heide zou een bodembroedsel de enige andere optie zijn geweest. Door de aanwezigheid van grondpredatoren, zoals Vossen *Vulpes vulpes* en Wilde Zwijnen *Sus scrofa*, is dat echter uitgesloten.

In Groot-Brittannië werd in 1983 voor het eerst een boombroedsel gevonden in een ravennest *Corvus corax* in open grove dennenbos in een heidegebied in Noord-Ierland. In 1985 werd er opnieuw gebroed in hetzelfde nest. In Wales werd in 1984 een boombroedsel gevonden in ravennest in een groep grove dennen in open akkerland (Ratcliffe 1993). Pas in 1999 werd er opnieuw een boombroedsel gevonden. Deze keer in Schotland in een oud buizerdnest *Buteo buteo* in een Es, onder aan een steile helling langs een beekje in een open heidegebied (Leckie & Campbell 2000). Bij al deze gevallen vormde het boomnest een alternatief voor rotswanden. In het Engelse graafschap Shropshire werd in 2002 en 2003 gebroed in een ravennest in een vrijstaande eik. Dit was in open akkerland en er wordt geen melding gemaakt van een rotswand als alternatief. In 2005 werd er weer in de eik gebroed, maar nu in een kunstnest vlak bij het vervallen ravennest (Turner 2005).

In 2007 werd er een boombroedsel gevonden in de Duitse deelstaat Noordrijn-Westfalen, oostelijk van het Roergebied. Er werd gebroed in een kraaiennest in een vrijstaande Populier in een open weidelandschap. De populier stond op 50 meter van een hoogspanningsleiding waarvan de masten veel als zitplaats werden gebruikt (Fleer & Thomas 2007). In 2008 broedden dezelfde vogels weer in de populier, maar nu in een mandje dat op de plaats van het vervallen kraaiennest was geïnstalleerd (Thomas & Fleer 2008).

Tijdens de DDT-veroorzaakte crash verdween de Slechtvalk compleet uit het Noord-Europese laagland en daarmee kwam er meteen een eind aan het broeden in bomen. Tijdens het herstel van de slechtvalkenpopulatie bleven nieuwe vestigingen in dit gebied echter uit. In Oost-Duitsland wijt men dit aan het verdwijnen van een traditie waarbij jonge Slechtvalken opgroeien in een boomnest en daardoor later zelf ook voor een boomnest kiezen. Vogels die van rotswanden of hoge bouwwerken uitvliegen, herkennen bomen of bossen niet als mogelijke broedplaats en zullen daar niet zo makkelijk heen gaan. Een spontane terugkeer van boombroedende Slechtvalken werd daarom op korte termijn voor onwaarschijnlijk gehouden. In Oost-Duitsland is geprobeerd om deze traditie terug te krijgen door het uitzetten van gefokte Slechtvalken in boomnesten. In 2009 broedden er al 19 broedparen in boomnesten. Bijna alle broedvogels stammen uit het uitzetprogramma of zijn zelf opgegroeid in een boomnest (Kleinstäuber *et al.* 2009).

Slechtvalken bouwen zelf geen nest. Ze gebruiken oude nesten van andere vogels of krabben een nestkuiltje uit. Op hoge gebouwen in de stad zijn die mogelijkheden er meestal niet (tenminste: als er geen nestkast is neergezet). Desondanks worden er toch broedpogingen ondernomen. Er zijn diverse legsels gevonden op een kale, harde ondergrond die geen van alle jongen opleverden. De valken lijken hier dus inderdaad vrij star gebonden aan een broedplaats op een gebouw. Aan de rand van de stad en in het buitengebied zijn op hoogbouw en in hoogspanningsmasten vaak kraaiennesten te vinden. Deze worden graag door Slechtvalken ingepikt. In de loop van een broedseizoen raakt zo'n nest ernstig in verval. Er is dus ieder jaar een nieuw nest nodig. Hierbij blijken de valken minder star in de nestplaatskeuze dan in een puur stedelijke omgeving. Er zijn meerdere wisselingen tussen kraaiennesten op gebouwen en in hoogspanningsmasten waargenomen.

De laatste jaren neemt het aantal paren in open agrarische landschappen of in natuurgebieden toe. Dat lijkt er toe te leiden dat Slechtvalken voor andere broedlocaties kiezen dan die waarin ze zijn opgegroeid. Mogelijk hangt dit samen met de zitplaatsen die ze in dit landschap gebruiken. Zo wordt er op de Hoge Platen in de Westerschelde (Beijersbergen 2007) en op een zestal zandplaten en eilandjes in de Duitse Waddenzee (med. Uwe Robitzky 2011) op de grond gebroed, meestal in de beschutting van lage duintjes. Deze vogels zitten vrijwel altijd op de grond. Andere mogelijkheden zijn er bijna niet.

Het overgrote deel van de paren in onbebouwde agrarische landschappen of natuurgebieden broedt in kraaiennesten in hoogspanningsmasten. Het broedsucces is erg laag omdat de nesten minstens een jaar oud zijn. Bij koud weer en harde wind kunnen de eieren makkelijk onderkoeld raken in de poreus geworden bekleding van

de nestkom. Slechtvalken zijn bij dit soort weersomstandigheden trouwens niet of nauwelijks te vinden. Ze zoeken beschutting in een hoek van brede spanten of gaan zelfs in een slootkant of een boom zitten als de omstandigheden te heftig worden. Tijdens dergelijke escapades kunnen waarschijnlijk wel bruikbare boomnesten ontdekt worden. Hetzelfde geldt voor bomen die een gunstige uitgangspositie bieden voor jachtvluchten, zoals vastgesteld in Wales (1984) en Shropshire (2002).

Het zou dus wel eens kunnen dat de nestplaats wordt gekozen op plekken die de vogels in het dagelijkse leven ook gebruiken voor de jacht, of als rust- slaap- en schuilplaats. De plaatselijke omstandigheden kunnen daarbij meer bepalend zijn dan fixatie op een bepaald nesttype, zoals voorgesteld door Kleinstäuber *et al.* (2009). Beide oudervogels van het boombroedende paar in de Biesbosch waren bovendien geringd in Nederland en dus zeker niet opgegroeid in een boomnest. Dat is tegengesteld aan wat de Oostduitsers vinden: alle wisselingen van habitat ten opzichte van de geboorteplaats gaan van boom naar klif of stad, nooit omgekeerd; alle boombroeders daar zijn opgegroeid als boomjong (Kleinstäuber *et al.* 2009).

Bij een verdere toename ligt het voor de hand dat Slechtvalken vaker in onbebouwde gebieden terechtkomen. Bomen zullen meer en meer in zwang komen als zitplaats en wellicht ontstaat er een traditie waarbij Slechtvalken al bij voorbaat op zoek gaan naar boomnesten. Die mogen dan best een beetje groter zijn dan kraaiennesten want die zijn aan de kleine kant voor drie of vier grote jongen. De Britse boombroeders vonden alle grotere nesten van Raaf en Buizerd. Wat staat ons allemaal nog te wachten: Slechtvalken in reiger-, aalscholver- of buizerdnesten? Ze zullen onvermijdelijk op een zeearendnest terechtkomen. Nog een paar jaartjes geduld!

Tot slot

Voor Slechtvalken met interesse voor hoogspanningsmasten is terughoudendheid geboden met het plaatsen van nestkasten. Luxe voorzieningen gaan altijd ten koste van de creativiteit. Verwende valken krijgen weliswaar meer jongen, maar ze zullen nooit in een boom gaan broeden.

Dank

Cors Aantjes en Herman Nieuwenhuizen ontdekten het nest. Jacques van der Neut zorgde voor waarnemingen en aangename boottochten. Martin Mollet en Harry van Dijk voorzagen het jonge vrouwtje van respectievelijk ringen en duivenvles tijdens de opvang. Teun Schoemaker nam de verzorging van het gewonde jong op zich. Dorien Meijer bracht enkele belangrijke verbeteringen in de lijn van dit artikel.

Summary

Geneijgen P. van 2012. First tree-nesting Peregrine *Falco peregrinus* in The Netherlands in the post-DDT era. De Takkeling 20: 76-84.

After an absence of at least a decade, Peregrines started breeding again in The Netherlands in 1990. The population slowly increased from 1 to 10 pairs between 1990 and 2001; the present population (in 2011) is estimated at 100-125 pairs. At first,

the birds nested exclusively on tall industrial buildings, then increasingly started to use crow's nests in electricity pylons. The first natural breeding site, on the ground in a nature reserve in the western Netherlands, was recorded in 2006.

In 2011, a Peregrine was found nesting on an old crow's nest (19.5 m) in a tall willow *Salix alba* in the Biesbosch in the western Netherlands. This is the first tree-nesting Peregrine since 1980. The nest site was situated in a woodlot of some 0.4 ha, bordered by a poplar plantation (6 ha), a marshland and a river. The undergrowth consisted of a dense vegetation of *Urtica dioica* and *Impatiens glandulifera*. In mid-May, the nest was located by following alarm-calling adults; it contained two chicks. One of the chicks, a male of 23-24 days old, was found injured underneath the nest on 23 May. The next day, 25 May, the nest was climbed and the sole surviving chick, a female, was ringed and measured. This bird had fledged by 11 June, when some 41 days old. However, on 15 June this bird was found underneath the nest, and its emaciated condition suggested that it had not been fed in the past days. It was taken into custody, rehabilitated and released again near the nesting site on 24 June (when the parents were apparently absent). The next visit, on 27 June, showed that the chick was in good health and in company of the parents; the last observation, on 6 July, was of the juvenile flying around with a prey. Interestingly, both parents had been ringed as a chick in The Netherlands, showing that Peregrines raised on buildings or electricity pylons may nevertheless choose a tree as nesting site in later life.

Literatuur

- Beijersbergen R. 2007. Grondnest van Slechtvalk *Falco peregrinus* op de Hoge Platen in 2006. *De Takkeling* 15: 89-92.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Fleer K. & Thomas T. 2007. Die erste dokumentierte Baumbrut des Wanderfalken in NRW. *Jahresbericht Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz des NABU 2007*: 5-6.
- Kleinstäuber G., Kirmse W. & Sommer P. 2009. The return of the Peregrine to eastern Germany – re-colonisation in the west and east; the formation of an isolated tree-nesting subpopulation and further management. *In: Sielicki J. & Mizera T. (eds), Peregrine Falcon populations - status and perspectives in the 21st century: 641-676.* Turul/Poznań University of Life Sciences Press, Warsaw/Poznań.
- Leckie F. & Campbell S. 2000. A new record of successful tree nesting Peregrines. *Scottish Birds* 21(1): 45-46
- Ratcliffe D. 1993. *The Peregrine Falcon*. Poyser, London
- Thomas T. & Fleer K. 2008. Erste dokumentierte Baumbrut in NRW (in 2007) und Brutverlauf 2008. *Jahresbericht Arbeitsgemeinschaft Wanderfalkenschutz des NABU 2008*: 5-6.
- Turner J. 2005. Tree-nesting Peregrines in Shropshire. *BTO News* 260: 23

Adres: Zijpendaalseweg 50, 6814 CL Arnhem, geneijgen@wish.net

Slechtvalk *Falco peregrinus* grijpt Rotgans *Branta bernicla* als prooi

Harry Horn

Vandaag, dinsdag 24 januari 2012, waren Frieda te Boekhorst en ondergetekende er getuige van dat een Slechtvalk een Rotgans als prooi uitkoos. Een en ander speelde zich af in de polder op Terschelling nabij het dorpje Oosterend.

We bekeken een groep van *c.* 600 Rotganzen, waaronder zich onder meer ook een Roodhalsgans *Branta ruficollis* bevond. Rond 13.15 uur ontstond er plotseling grote opwindning in de groep ganzen, die massaal opvlogen en hun toevlucht zochten op het nabijgelegen wad. Ook groepjes Goudplevieren *Pluvialis apricaria*, Kieviten *Vanellus vanellus* en Steenlopers *Arenaria interpres* gingen luid roepend op de vlucht. We ontdekten spoedig de oorzaak van deze opwindning. Onder aan de waddijk stond een Slechtvalk op een zich nog hevig verzettende rotgans. De Slechtvalk, een adult vrouwtje, stond met de vleugels half gespreid op de rotgans en zij was direct begonnen met het plukken van de nog levende prooi. Even vloog ze van de prooi af om enkele tellen later zich weer op de prooi te storten en het plukwerk voort te zetten. Het duurde wellicht vijf minuten maar toen waren de levensgeesten bij de rotgans geweken. De valk plukte driftig door en begon de prooi vanaf de hals en de bovenzijde van de rug in stukjes te consumeren. Na ongeveer een half uur stopte zij hier mee en ging een poosje op een hekpaal in de buurt zitten uitrusten. Vervolgens vloog zij naar een paal een paar honderd meter verder op. Wij hebben toen de prooi nader bekeken (een adulte Rotgans) en constateerden dat slechts een deel van het vlees van de hals en de rug was opgegeten (zie ook bijgaande foto). We hebben de gans verder laten liggen omdat we vermoeden dat deze slechtvalk later nog wel meer van deze prooi zou willen opeten. En zo niet, dan zullen Buizerd *Buteo buteo* of Zwarte Kraai *Corvus corone* dit werk wel afmaken. De volgende dag was er inderdaad weinig meer van de Rotgans over, al weet ik niet wie daarvoor verantwoordelijk was.

Het is de tweede maal dat ik hier op het eiland heb kunnen vaststellen, dat een Rotgans door een Slechtvalk werd gepakt.

Summary

Horn H. 2012. Peregrine *Falco peregrinus* catches Brent Goose *Branta bernicla*. De Takkeling 20: 85-86.

On the Wadden Sea Island of Terschelling, an adult female Peregrine Falcon captured an adult Brent Goose on 24 January 2012. The bird had been part of a flock of 600 geese. The actual kill was not witnessed, but deduced from the panicked flight of the flock and other birds nearby. The falcon immediately started plucking, although the goose was still alive and struggling. It took about five minutes before the goose was

dead. The falcon fed for some thirty minutes, starting at the neck and dorsal side. On Terschelling, this was the second Brent Goose found killed by a Peregrine.

Adres: Burg. van Heusdenweg 15, 8881 EC Terschelling-West.

Plukplaats van een Rotgans, geslagen op Terschelling door een adulte vrouw Slechtvalk, 24 januari 2011 (Foto: Harry Horn). *Brent Goose killed and partly plucked by an adult female Peregrine, Terschelling, 24 January 2011.*

Roofvogelinventarisatie Friese Wouden Noordoost 2011

Bouke Smid & Oane Tol*

In dit overzicht worden de inventarisatieresultaten met betrekking tot roofvogels toegelicht zoals we die in 2011 verzamelden in ons werkgebied in het noordwesten van Friesland. De begrenzing loopt vanaf ten zuiden van Dokkumer Nieuwe Zijlen langs Dokkumer Grootdiep naar het westen tot aan het Steenvak, zuidelijk langs Westergeest en De Zwemmer naar het Bergumermeer, rond Drogeham en dan weer in noordelijke richting naar Gerkesklooster en Burum westelijk naar de Dokkumer Nieuwe Zijlen.

In ons vaste gebied karteren we op standaardwijze alle roofvogels, waarbij we per soort zoveel mogelijk informatie vastleggen: territoria, nestbouw, datum van de eileg, aantal eieren, aantal uitgekomen jongen, en leeftijd en geslacht van de jongen. Tijdens het ringen van de jongen nemen we hun biometrie. De werkzaamheden beginnen al in de nawinter, vanaf half februari, als we op zoek gaan naar nieuwgebouwde nesten. Gemiddeld bezoeken we de nesten 4-5 maal, meestal door van een afstand te observeren. Alleen tijdens het ringen van de jongen beklimmen we de nestboom. De gegevens worden opgestuurd naar de Werkgroep Roofvogels Nederland, SOVON en Vogeltrekstation.

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*

Hoewel we in eerste instantie met drie territoria van doen meenden te hebben, bleek dat er uiteindelijk toch maar één te zijn. Dit paar broedde in het rietveld van een petgat en bracht drie jongen groot (2 mannetjes en 1 vrouwtje, zoals bleek tijdens het ringen). Na het uitvliegen hebben we de jongen vaak in de omgeving van de nestplaats kunnen waarnemen.

Havik *Accipiter gentilis*

Van acht territoria vonden we in zes ervan een nest. Alle zes waren succesvol, en lieten in totaal 14 jongen uitvliegen (10 mannen, 4 vrouwen). Dit jaar werd door ons – sinds we in 2000 zijn gestart met ringen – het honderdste havikjong geringd, een vrouwtje dat als enige jong op het nest zat.

Sperwer *A. nisus*

We hebben drie nesten gevonden, maar dat zullen er vermoedelijk meer zijn geweest. Twee kleine nesten zaten in boompjes die niet te beklimmen waren, met respectievelijk vijf en vier jongen. We hebben met opzet afgezien van beklimming, omdat het niet

* Oane Tol overleed op 21 november 2011 (zie elders in deze Takkeling voor een In Memoriam), en dit verslag geeft een indruk van de activiteiten die hij ontplooidde als roofvogelaar. Het is een bewerking van een rapport dat recent verscheen.

denkbeeldig is dat zulke nestjes uit de boom vallen tijdens de klim. Het derde broedsel is om onbekende redenen verloren gegaan.

Buizerd *Buteo buteo*

In 2011 vonden we 45 territoria, waarvan 41 met nest. Van die nesten mislukten er twaalf, waarvan 7x door onbekende oorzaak, 3x door predatie van Zwarte Kraaien *Corvus corone* en 2x door mensen. Van de succesvolle paren vlogen 52 jongen uit, daarvan 44 met een ring van het Vogeltrekstation.

Torenvalk *Falco tinnunculus*

Meerdere paartjes waren dit jaar erg laat met de eileg. Een paartje moest noodgedwongen wachten tot een Nijlgans *Alopochen aegyptiacus*, die de nestkast had gekraakt, vier van haar zeven eieren had uitgebroed en met haar kuikens was vertrokken. Pas daarna legde het torenvalkvrouwtje vijf eieren; bij de nestcontrole hebben we de drie niet-uitgekomen nijlganseieren verwijderd om de Torenvalk het broeden te vergemakkelijken.

Van de 18 nesten gingen er zes verloren. De overige nesten hadden in totaal 67 eieren, waarvan 46 jongen uitvlogen. In één nestkast bleken drie van de vier jongen spreidpoten te hebben. Het vierde jong had één spreidpoot, en is de enige die uitvloog. Na het uitvliegen hebben wij, alsook de eigenaar van het land, niets meer van dit jong vernomen, wat doet vermoeden dat hij snel het loodje heeft gelegd. Voor ons was dit in al die jaren van roofvogels ringen de eerste maal dat wij zoiets aantreffen. Het zou te maken kunnen hebben met een tekort aan vitamine D (rachitis). Onze nestkasten hebben een dikke laag braakballen en andere resten, zodat de bodem niet glad is en de jongen normaal kunnen bewegen.

Boomvalk *F. subbuteo*

Na twee jaar ogenschijnlijke afwezigheid hadden we gelukkig weer zes territoria. Misschien waren er eerder ook wel nesten, maar konden we die niet vinden. In de zes territoria vonden we bij vier paren een nest. Twee hiervan zijn met respectievelijk 2 en 3 jongen verloren gegaan, waarschijnlijk door predatie. De twee andere nesten leverden 2 en 3 jongen op, die – na te zijn geringd – succesvol zijn uitgevlogen.

Dank

We willen iedereen bedanken die ons heeft geholpen, in het bijzonder Wietse Reitsma en Egbert Veenstra. Mede door hun inzet konden wij de roofvogels inventariseren en ringen. Ook willen we de eigenaren van de terreinen, waarvoor we toestemming kregen om er te inventariseren, bedanken.

Contact: 0511-544066, of 06-13436070.

Oproepen en mededelingen

Oude knakker

Op 27 december 2011 ving Christiaan de Vries bij de Duurswouderheide in Friesland een Buizerd met een ring aan de poot. Geen bijzondere gebeurtenis, want veel Buizerds zijn geringd. Deze vrouw bleek echter op 11 juni 1986 door Willem van Manen (op naam van Hans Esselink) als nestjong te zijn geringd in de buurt van de woonplaats van Rob op landgoed Berkenheuvel. Dat is ongeveer 20 km van de vangplek vandaan. Ze was het eerste jong op een nest van twee, en woog op de ringdag 820 gram bij een vleugellengte van 212 mm; haar broertje woog 660 gram bij een vleugel van 178 mm. Aardig dat we haar achteraf, tijdens het analyseren van de gegevens voor de *Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels* als vrouw hebben gedetermineerd. Dat blijkt dus te kloppen. Toen Christiaan haar in 2011 ving, woog ze 1059 gram, een goede conditie dus. De vogel was al bekend bij Christiaan, want ze broedde vanaf 1994 op de plek waar ze uiteindelijk ook gevangen is. Een leeftijd van 25 jaar en zes maanden is respectabel voor een Buizerd. De oudste staat te boek met een leeftijd van 28 jaar en negen maanden, een Deense vogel die dood werd gevonden (www.euring.org). Zulke oude vogels moeten een indrukwekkende serie jongen hebben geproduceerd. Het zijn de dragers van de populatie, omdat de meeste doodgaan voordat ze zich überhaupt als broedvogel hebben kunnen vestigen. Hoe aardig het vangen van zo'n oude knakker ook is, uiteindelijk willen we natuurlijk weten wat het vangen van al die volgroeide Buizerds oplevert. Hoe is de broedpopulatie opgebouwd, wat is de gemiddelde leeftijd (met variatie) waarop een Buizerd voor het eerst tot broeden overgaat, verschilt dat naar sekse, wat is de individuele bijdrage aan de populatie (in termen van jongen die later zelf tot broeden overgaan, de rekrutering), hoe verloopt de natale dispersie van jonge Buizerds, enzovoort. Waar blijft het eerste artikel hierover? Vangen van Buizerds is een leuke bezigheid, maar zonder een uitwerking van de gegevens, en publicatie daarvan, blijft het luchtfietsen.

Kleurringen van Torenvalk, Buizerd en Ruigpootbuizerd

De vogelringgroep Bergumermeer doet mee aan de kleurringprojecten van roofvogels. Die projecten willen primair de overlevingskansen, verplaatsingen en leeftijdsopbouw van de betreffende vogels in kaart brengen. Daartoe is het nodig ze individueel te herkennen. Wij doen dat door ze na vangst van een kleurring met lettercombinatie te voorzien. Mocht je een Torenvalk, Buizerd of Ruigpootbuizerd in de kijker, telescoop of teelens hebben, en de letters kunnen aflezen, dan stellen wij een bericht zeer op prijs. Wij zijn geïnteresseerd in de **kleur** van de ring, de **lettercode**, de **datum** en de **plaats** waar de vogels is gezien. Ook ringgegevens van gewonde en zieke roofvogels zijn welkom. De melder krijgt vanzelfsprekend alle gegevens van de betreffende vogel te horen. We ontvangen de meldingen bij voorkeur via email: p.das@upcmail.nl, of anders: 06-22995510. Meer informatie is te vinden op www.vogelringgroep.nl

Emailnetwerk tegen roofvogelshows

Aanbieders van roofvogelshows, en gebruikers ervan, zijn zeer gevoelig voor negatieve publiciteit. De WRN heeft inmiddels diverse malen met succes tegen deze shows geageerd, onder meer door er op af te stappen en door onze bezwaren uit te leggen. Ook via uitleg per email zijn goede ervaringen opgedaan. We willen dat gaan uitbreiden, in de hoop dat meer bedrijven en instellingen overstag gaan en geen shows meer inhuren. U kunt daarbij helpen.

Wat te doen als deelnemer aan het netwerk:

- opgeven via email als medewerker bij Dook Vlucht: d.vlugt@quicknet.nl
- Dook stuurt alle deelnemers een bericht over aanstaande shows. Deelnemers kunnen dan zelf een brief sturen, met de flyer die bij de actie hoort, om onze afkeuring kenbaar te maken (en waarom, maar dat staat al in de flyer uitgelegd). U kunt er ook voor kiezen gebruik te maken van de voorbeeldbrief.
- U bent uiteraard niet verplicht op iedere melding te reageren. Elke verzonden email kan echter bijdragen aan de kans dat gebruikers afzien van een show.
- Deelnemers kunnen Dook ook op de hoogte brengen van geplande shows, zodat Dook het netwerk erop kan attenderen.

Iedereen kan meedoen. Graag zelfs.

Mijn Roofvogels

Dit voorjaar verschijnt er een boek over roofvogels van de hand van uw eigen redacteur. Uitgeverij Atlas, bij monde van Emile Brugman, vroeg enkele jaren geleden of ik oren had naar het schrijven van een persoonlijk relaas over roofvogels. Ofwel: de wording en werking van een roofvogelaar. Dat boek heb ik afgelopen herfst en winter geschreven, en het is – hoe kan het ook anders – een beetje anders geworden dan aanvankelijk bedoeld. In vijftig hoofdstukken passeert een waaier van onderwerpen de revue, van boompje klimmen (en vallen) tot het hoe en waarom van de huidige en verleden populatieontwikkeling van roofvogels, zenderonderzoek, overleving in de winter, zelf aan de kost komen, seksuele en sociale monogamie, Kaïn en Abel, raven, copulatiegedrag, Warp en Burp, boeken, illustere voorgangers, vragen en antwoorden, slaapgedrag, postduiven, libellen, natuurbescherming, hongermaliën, valkeniers en roofvogelhouders, Afrika, korhoenders, conflicten, uilen, mastjaren, de WRN, predatierisico, en veel meer. Dat alles opgeluisterd met foto's, grafieken, een paar honderd voetnoten met weer andere informatie, achtergronden zoals aangeleverd door wetenschappelijk onderzoek, persoonlijke meningen (waarschijnlijk niet tot ieders genoegen), en andere zijpaden. Het laat zien dat je je niet hoeft te vervelen tijdens de korte stonde dat je op aarde rondloopt.

Expositie Museum Elburg: Octopussen, stieren en andere dieren

Op zaterdag 4 februari opent om 15.00 uur bovenstaande expositie, over de rol van het dier in de beeldende kunst in de loop de eeuwen. Er zijn schilderijen, grafiek-etsen, beelden, sieraden, illustraties, keramiek en houtsnedes te zien. Ulco Glimmerveen is met zes schilderijen vertegenwoordigd. De openingstijden zijn van dinsdag tot en met zaterdag, van 11.00-17.00 uur. Het adres: Jufferstraat 6-8, 8081 CR Elburg, info@museumelburg.nl.

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Bakker A. 2011. Derde jaar op rij succesvol broedende Zwarte Wouw in Limburg. Limburgse Vogels 21: 102.

Broedgeval op oud reigernest in schietwilgen, bij de Pietersplas te Maastricht: in ieder geval één van de twee jongen overleefde zware onweersbuien en vloog uit. De jongen werden op 16 juni geschat op een leeftijd van 16 dagen; ze zijn niet geringd. (aah.bakker@prvlimburg.nl).

Biricik M. & Karakas R. 2011. Black Kites (*Milvus migrans*) winter in southeastern Anatolia, Turkey. J. Raptor Res. 45: 370-373.

De broedpopulatie van de Zwarte Wouw in Turkije wordt op 1500-2500 paar geschat. Overwintering was al bekend van de Middellandse Zeekust, maar het blijkt op grote schaal voor te komen. De vogels zitten rond vuilstorten (vooral die van Gaziantep, een stad met 850.000 inwoners, met jaarlijks 411.000 ton afval). Daar werden op 17 februari 2011 maar liefst 7000-8500 Zwarte Wouwen geteld. (rkarakas@dicle.edu.tr).

Booms T.L., Talbot S.L., Sage G.K., McCaffery B.J.M., McCracken K.G. & Schemp P.F. 2011. Nest-site fidelity and dispersal of Gyrfalcons estimated by noninvasive genetic sampling. Condor 113: 768-778.

Met behulp van geruide veren van volwassen Giervalken, en bloed van nestjongen (hoezo noninvasieve?), werd in Alaska gekeken naar plaatstrouw en dispersie. Broedvogels waren zeer trouw aan hun broedplaats, maar minder aan hun nestplek. Slechts 22% van de nestplekken werd opnieuw gebruikt in het volgende jaar. Nieuwe nesten lagen gemiddeld 750 m van de vorige nestplek af. De gemiddelde jaarlijkse turnover bedroeg 20% (vervanging door een andere broedvogel). Van drie nestjongen werd de broedplaats bekend; die lagen op 0-254 km afstand van de geboorteplaats. Deze gemiddelde cijfers verschilden iets naar locatie, wat aan de kleine steekproeven kan liggen. (travis.booms@alaska.gov).

Buij R., van der Goes D., De Iongh H.H., Gagare S., Haccou P., Komdeur J. & de Snoo G. 2012. Interspecific and intraspecific differences in habitat use and their conservation implications for Palaearctic harriers on Sahelian wintering grounds. Ibis 154: 96-110.

In Noord-Kameroen is onderzocht hoe Bruine, Steppe- en Grauwe Kiekendief van het terrein gebruik maken, welke voedselkeus ze er op nahouden, en of dat samenhangt met sekse en leeftijd. Ze leken alle drie in dezelfde habitat te kunnen foerageren, maar daarbinnen bejaagden ze wel verschillende segmenten van het aanwezige voedselaanbod: Bruintjes waren echte muizen/ratteneters, Steppekieken ook maar met een redelijk aandeel sprinkhanen, terwijl Grauwe voor meer dan de helft (in biomassa) sprinkhanen aten en dat aanvulden met kleine zoogdieren (in mindere mate vogels en reptielen). Sekseverschillen in habitatkeus waren het meest geprononceerd bij Steppekiek (de soort die van de drie kiekendieven de grootste seksuele dimorfie kent: vrouw in de rijstvelden, man veel in droog grasland en juist niet in rijst). Juvenielen leken meer in de gecultiveerde gebieden

rond te hangen, waar de lagere vegetatie mogelijk het vangen van prooi vergemakkelijkt (maar waarom zouden de adulte vogels dat dan niet doen?) (ralph.buij@gmail.com).

Catry I., Franco A.M.A. & Sutherland W.J. 2012. Landscape and weather determinants of prey availability: implications for the Lesser Kestrel *Falco naumanni*. Ibis 154: 111-123.

Een van de belangrijkste prooien van Kleine Torenvalken in Portugal tijdens de vroege broedfase is de veenmol, een forse krekkel. Kolonies van Kleine Torenvalken die vlakbij goede veenmolgebieden leefden, begonnen eerder met de eileg. Bovendien, hoe meer veenmollen er in de braakballen zaten, hoe groter het legsel. Veenmollen waren talrijker in nattere jaren en in vochtiger gebieden met een lossere bodem. Door de randvegetatie van waterstromen te sparen, zou het omringende land beter het water kunnen vasthouden, erosie verminderen en bodemvruchtbaarheid toenemen, met gunstige gevolgen voor de dichtheid van veenmollen. Dat kan dan weer positief uitwerken op Kleine Torenvalken. (inescatry@yahoo.com).

Corso A. 2011. Migrating dragonflies as a food source for breeding Eleonora's Falcons and migrating raptors. British Birds 104: 671-672.

Een hele trits roofvogels ging zich te buiten aan trekkende libellen en vlinders bij hun oversteek van de Middellandse Zee, vooral Eleonora's Valken, Roodpootvalken, Kleine Torenvalken, Boomvalken, Steppekiekendieven en Grauwe Kiekendieven. Verder geen kwantificering. (voloerrante@yahoo.it).

Dijk A.J. van 2011. Eindelijk broedende Slechtvalk *Falco peregrinus* in Drenthe in 2011. Drentse Vogels 25: 20-25.

In 2011 broedde een Slechtvalk succesvol op de radiozendmast van Hoogersmilde; er vloog één jong uit. Onder de prooiresten veel Postduiven, maar ook Houtduif, Merel, Spreeuw, Veldleeuwerik en tropische vogel. De toren stortte op 15 juli deels in, en gezien het huidige herstel is een broedgeval aldaar in 2012 niet aannemelijk. Een eerder gemeld broedgeval voor Drenthe, te Coevorden, komt bij gebrek aan bewijs te vervallen (arend.vandijk@sovon.nl).

Ende G. van den 2011. Overwinterende slechtvalken op de Dikke Toren in Zierikzee in de herfst van 2009/2010 en 2010/2011. Zêêlieven 26: 32-35.

Vanaf 1999 overwinteren er slechtvalken op de Dikke Toren. Hun voedsel vertoont opmerkelijke overeenkomsten over de jaren: vooral goudplevieren en andere steltlopers, daarnaast was stadsduiven en zangvogels.

Ewing S.R., Revecca G.W., Heavisides A., Court I.R., Lindley P., Ruddock M., Cohen S. & Eaton M.A. 2011. Breeding status of Merlins *Falco columbarius* in the UK in 2008. Bird Study 58: 379-389.

De derde census van Smellekens in het Verenigd Koninkrijk kwam uit op 1162 paren (betrouwbaarheidsinterval: 891-1462). Hoewel 13% lager dan de schatting voor 1993-94 is de stand niet significant veranderd. De meerderheid broedt in Schotland. (steven.ewing@rspb.org.uk).

Gamauf A. & Friedl C. 2011. Zug- und Überwinterungsstrategien junger Wespenbussarde *Pernis apivorus*. Vogelwarte 49: 290-291.

Deze Oostenrijkse studie naar het trekgedrag van Wespendien is gebaseerd op zenderonderzoek. Na het zelfstandig worden blijven jonge Wespendien nog tot

drie weken rond het nest klooiën. Onafhankelijk van elkaar gaan de nestjongen op trek bij en leeftijd van 67-71 dagen. In de daaropvolgende drie weken leggen ze maar kleine afstanden af (zelden meer dan 30 km/dag). Vermoedelijk vetten ze dan op. De eigenlijke trek gaat abrupt van start met dagelijkse afstanden van 220-310 km. De Alpen knetteren ze over zonder zich iets van passen aan te trekken. Voor de passage van Europa en de Middellandse Zee hebben ze 4-10 dagen nodig. De Sahara wordt in 8-10 dagen overgestoken (270-420 km/dag). Bij het bereiken van de eerste stop in de Sahel hebben ze 3900-4950 km afgelegd. Daar wordt een pauze van een paar dagen ingelast, maar dat kan oplopen tot 41-42 dagen. Daarna vliegen ze door naar hun eigenlijke overwinteringsgebied in West-Afrika (van Liberië tot in Nigeria), dat ze in wijde lussen doorkruisen en waarbij ze een gebied van 168.000-181.000 km² bestrijken. Daarbinnen bezetten ze tijdelijk veel kleinere gebiedjes van <10 km² tot >200 km². Ze blijven hun eerste zomer in Afrika en keren pas in het daaropvolgende voorjaar naar Europa terug. (anita.gamauf@nhm-wien.ac.at).

Hustings F. & Reneerkens N. 2011. Winter 2010/2011 goed voor Ruigpoot-buizerd in Limburg. Limburgse Vogels 21: 10-15.

In 1926-2004 werden er in Limburg maar 37 Ruigpootbuizerds gezien. In 2010/11 verbleven 3-4 exemplaren langdurig bij hamsterreservaten (drie eerstejaars, één tweedejaars), daarnaast werden er 30 doortrekkers gezien. De sneeuwperiode eind december/begin januari verdreef de meeste vogels; eentje bleef achter (tot 27 maart vrijwel dagelijks in hamsterreservaat), met uitstapjes van enkele km naar wintertarwen en mosterdpercelen. (FH, Promenade 159, 6581 BZ Malden).

Khaelghizadeh A., Zarei A. & Tohidifar M. 2011. Past and present status of the Barbary Falcon *Falco peregrinoides* in Iran. *Falco* 38: 12-15.

Uit gepubliceerde en ongepubliceerde wordt de status van de Barbariëse Slechtvalk in Iran gereconstrueerd voor de jaren zeventig en tweeduizend. De soort lijkt in de tussenliggende periode niet te zijn afgenomen. Illegale jacht is momenteel de enige bedreiging. (Akhaleghizadeh@gmail.com).

Koks B. & Poffers J. 2011. Geslaagd broedgeval Grauwe Kiekendief in Overijssel in 2011. *Vogels in Overijssel* 10: 3-11.

In dit beste jaar sinds de jaren negentig, met 63 paren in Nederland, broedde er ook een paar in Overijssel. Het nest zat in wintertarwe. Het vrouwtje was geboren in 2010, het mannetje in 2009; een derde vogel, een mannetje, was in zijn eerste levensjaar (en vermoedelijk geboren in Nedersaksen). Het nest werd in de jongenfase gevonden; drie jongen werden grootgebracht (2 vrouwen, 1 man). In braakballen, als plukrest en op foto's werden voornamelijk (veld)muizen als voedsel vastgesteld, aangevuld met grote groene sabelsprinkhanen, (levendbarende) hagedissen en vogels.

McIntyre C.L. & Schmidt J.H. 2012. Ecological and environmental correlates of territory occupancy and breeding performance of migratory Golden Eagles *Aquila chrysaetos* in interior Alaska. *Ibis* 154: 124-135.

De noordelijk broedende Steenarenden beginnen met balts en eileg op het moment dat de prooivoorraden laag zijn. In Alaska gaat het dan om Sneeuw hazen en hoenders, soorten die er een cyclisch aantalsverloop op na houden. De talrijkheid van hazen was van invloed op het aantal paren dat tot broeden overging en jongen grootbracht. De

omstandigheden in de broedgebieden verklaarden echter niet waarom de stand van de Steenarend achteruitgaat, noch waarom er minder jongen worden opgevoed. Gaat het om competitie binnen de soort, of verslechtering van de leefgebieden die op de trek of tijdens de winter worden aangedaan (waar ze 40% van hun tijd doorbrengen)? (carol_mcintyre@nps.gov).

Mellone U., Yáñez B., Limiñana R., Muñoz A.-R., Pavón D., Gonzalez J.-M., Urios V. & Ferrer M. 2011. Summer staging areas of non-breeding Short-toed Snake Eagles *Circus gallicus*. *Bird Study* 58: 516-521.

Onvolwassen Slangenarende die in Spanje zijn geboren overwinteren in de Sahel maar trekken vanaf half april noordwaarts en overzomeren in enkele kerngebieden in Oost-Marokko en NO-Algerije. De grootte van de actieradius aldaar varieert van 85-24.000 km². Sommige vogels gebruikten opeenvolgend diverse gebieden, die soms meer dan duizend km uit elkaar lagen. (ugomellone@libero.it).

Molina-López R.A., Casal J. & Darwich L. 2011. Causes of morbidity in wild raptor populations admitted at a wildlife rehabilitation centre in Spain from 1995-2007: A long term retrospective study. *PloS One* 6(9), e24603.

Bij een asiel in Catalonië werden in 1995-2007 7021 roofvogels (23 soorten, 5000 ex.) en uilen (7 soorten, 3521 ex.) binnengebracht. De belangrijkste oorzaken van inlevering bij een asiel waren trauma bij roofvogels (vooral aangeschoten, auto's en elektrocutie) en ouderloze jongen bij uilen. De meest binnengebrachte soorten waren bij Torenvalk, Buizerd, Sperwer, Havik, Steenuil, Bosuil, Dwerguil en Kerkuil. In de loop van de tijd werden meer niet-vliegvlugge uilen aangebracht, en namen elektrocutie en parasitaire ziektes toe. Het aantal verkeersslachtoffers nam af. Een mooie studie die laat zien wat je kan doen met asielbeesten (anders dan oplappen).

Panhuizen A. 2011. Een broedgeval van de Slechtvalk op de Laarderheide, Nederweert. *Limburgse Vogels* 21: 92-94.

De eerste waarneming van een Slechtvalk op de Laarderheide dateerde van januari 2001. Op 21 maart 2002 werd een nestkast geplaatst in een hoogspanningsmast. Een paartje toonde in 2010 interesse. Dat leidde in 2011 tot een succesvol broedgeval, met een mannetje en twee vrouwtjes uitvliegend. (Gebroek 11, 6002 WJ Weert).

Shoh A., Sugiyama A. & Brazil M.A. 2011. The status and breeding biology of Ospreys in Hokkaido, Japan. *Condor* 113: 762-767.

Meer dan de helft van de broedplaatsen van Visarenden op Hokkaido was op een klif. Er waren minder nesten op plekken waar Zearenden voorkwamen, wat suggereert dat ze die mijden (predatie, competitie?). Nesten lagen meer in de buurt van menselijke activiteiten dan op grond van een willekeurige verdeling kon worden verwacht. Tegelijk suggereren de auteurs dat het succes van Visarenden (?) gevaar loopt vanwege toenemende verstoring van wetlands door mensen (geen gegevens). Een ongesubstantieerde opmerking. (akikosho@gmail.com).

Skipper B.R. & Boal C.W. 2011. Female American Kestrel survives double amputation. *J. Raptor Res.* 45: 374-375.

Roofvogels zijn harde bikkels, maar deze Amerikaanse Torenvalk bakte het bruin: ze werd in december gevangen met een bal-chatri en bleek beide poten te missen. Vermoedelijk waren de poten geamputeerd in een klapval (de littekens kenmerkend

voor elektrocutie ontbraken). Hoe ze aan haar eten kwam, is onduidelijk. De auteurs speculeren dat ze aas moet hebben gegeten (verkeersslachtoffers) of anders met haar snavel moet hebben gejaagd. In zit balanceerde ze op haar buik en borst. Ze woog maar 81.2 g, wat slechts 60% is van het normale gewicht. De vogel was dan ook uitgemergeld. Ze is afgemaakt. (ben.skipper@ttu.edu).

Sumasgutner P., Gamauf A. & Krenn H.W. 2011. Urbane Jäger im Aufwind? Habitatnutzung, Brutbiologie und Nahrungsökologie des Turmfalken *Falco tinnunculus* in Wien. Vogelwarte 49: 309-310.

In Wenen broedt de Torenvalk met een dichtheid van 104 paren/100 km², aanmerkelijk dichter dan in het buitengebied. Het broedsucces was duidelijk beter bij paartjes die van nestkasten en nissen gebruik maakten dan van open kraaiennesten. In de binnenstad deden de vgels het veel slechter dan in de schillen er omheen: gemiddeld maar 1 uitvliegend jong op een legsel van 2.5 eieren, tegen 4 jongen op een legsel van 5 eieren in de buitenste rand van de stad. De hardcore stedelingen vulden hun muizenmenu (51%) aan met vogels, insecten en reptielen, de randstedelingen aten overwegend muizen. Opmerkelijk dat de echte stadgers meer vrouwen grootbrachten, vermoedelijk omdat die bij voedselschaarste hun kleinere mannelijke nestgenoten eruit kunnen concurreren. (petra.sumasgutner@gmx.at).

Terraube J., Mougeot F., Cormulier T., Verma A., Gavrilov A. & Arroyo B. 2011. Broad wintering range and intercontinental migratory divide within a core population of the near-threatened pallid harrier. Biodiversity Research 2011: 1-9.

Geringde (ongeveer 23 terugmeldingen) en gezenderde (6 adulte vogels in 2007 en 2008) Steppekiekendieven van Centraal-Kazakhstan schetsen een bekend beeld: een deel van de vogels vliegt naar de Sahel (van Ethiopië tot in Burkina Faso), een ander deel naar India. De gezenderde vogels vlogen via de westkant van de Kaspische Zee door Rusland, Georgië, Armenië en het Midden-Oosten, waarna enkele via Egypte verder gingen, andere vlogen door Iran en Saudi-Arabië en staken de Rode Zee over. Gemiddeld vertrokken ze op 28 juli van de broedplaatsen, en arriveerden ze in de winterverblijven op 29 oktober (83 dagen). De reis duurde zo lang omdat ze een lange stopover van gemiddeld 54 dagen inlasten op 1695 km van de broedplaats. De gemiddelde afstand per dag afgelegd was 106 km (of 164 km exclusief de stopover). De vogels bleven gemiddeld 148 dagen in het winterverblijf, waar vandaan ze vertrokken op 23 maart. De terugtrek nam gemiddeld 28 dagen in beslag (258 km/dag). De afgelegde afstand bedroeg 6888 km gemiddeld in het voorjaar. De enige vogel die in India overwinterde, zat daar slechts 3322 km van de broedplaats in Kazakhstan af. (julien.terraube@pierroton.inra.fr).

Vansteelant W., Faveyts W. & Buckens J. 2011. Opmerkelijke Ruigpootbuizerd-invasie in de winter 2010-2011: oorzaken in een historische en Europese context. Natuur.oriolus 77: 87-98.

In Vlaanderen werden in 2010/11 109 Ruigpootbuizerds geteld, veel meer dan de jaarlijks 1-13 exemplaren die er in de voorafgaande tien winters waren geregistreerd. Er waren twee pieken: een kleine in de tweede helft van oktober (trekkers), en een grote eind december/begin januari (pleisteraars). Onder de op leeftijd en geslacht

gebrachte individuen overwogen juvenielen (29), tegen 1 tweedewinter en 8 adulte. Er wordt nog eens nadrukkelijk op enkele valkuilen gewezen waarin veel mensen trappen die menen een Ruigpootbuizerd te zien; het is en blijft een zeldzame tot schaarse wintergast. (w.m.g.vansteeland@uva.nl).

Voskamp P. & de Boer P. 2011. Overwinterende Blauwe Kiekendieven in de akkergebieden van Zuid-Limburg. Limburgse Vogels 21: 1-9.

Ten oosten van Maastricht is een klein deel van het boerenland ingericht als hamsterreservaat. Daar kunnen de dikzakjes naar hartelust graan opslaan en hun buikje volen. Dat ze daarbij zelf lekkere hapjes zijn, en een voedersilo vormen voor de rovers in de wijde omtrek, is duidelijk. In de winter van 2010/11 zijn hier de Blauwe Kiekendieven geteld op slaappleatsen, braakballen gezocht en vier kiekjes gevangen om ze van een 7 gram wegende zender te voorzien. De slaappleats telde maximaal 25 vogels, in meerderheid vogels in vrouwkleet. Ze sliepen in liggend graan, deels binnen een elektrisch raster waarmee de vierpotige dikzakjes gevrijwaard worden van vossenvraat (toch werden er drie dode kiekjes gevonden met afgebeten slagpennen). Een eerstejaars mannetje sliep geregeld in een perceel fijnspar. Zeventig procent van de waarnemingen viel binnen hamsterreservaten, de rest vooral in graanstoppel en groenbemester. Het voedsel bestaat uit Veldmuizen (slechts 1 vogel, een Winterkoninkje, in 122 braakballen). (pj.voskamp@prvlimburg.nl).

Wiseman E.J. 2012. Honey-buzzards in southern England. British Birds 105: 23-28.

De Wespddieven van New Forest, Hampshire, zijn vanaf 1954 ononderbroken gevolgd (5-9 paar in 1965-83, 2-4 in 1984-96, 7-10 in 1997-2011). In die periode werden minimaal 214 broedpogingen geregistreerd, waarvan er 194 succesvol waren. Die leverden 346 uitvliegende jongen op (1.78 jong per succesvol paar, 1.62 per paar). Zelfs in jaren met weinig wespen wordt succesvol gebroed. Er is een vervolglegsel bekend geworden, nadat het eerste legsel met twee eieren was verstoord. Het hele gebied is 57.000 ha groot, waarvan 28.150 ha bos. Het is grotendeels beschermd gebied. De Wespddieven broeden er voornamelijk in eik (91), beuk (55), douglas (31) en grove den (26), zelden in tamme kastanje (1), lariks (2) en Corsicaanse den (1). De meeste nesten zaten op 12-15 m hoogte, de hoogste op 24-27 m. Het dichtstbijzijnde bezette nest zat zelden op een afstand korter dan 3.2 km. Sommige nesten werden langdurig gebruikt, waaronder eentje met tussenpozen 22x (daaronder 10x in elf jaar), een andere 14x in 15 jaar. In een geval gebruikte een Wespddief dezelfde vork in dezelfde eik na een gat in bezetting van 18 jaar. Een goed identificeerbare vogel verschoof 8 km van nestplek over tien jaar, daarna opnieuw 8 km naar een derde plek (ongeveer 12 km van de beginplek). Er wordt gedacht aan een invloed van Haviken, omdat zulke verplaatsingen vrij recent zijn (een alternatief is: recreatie). De waarde van deze studie is slecht in te schatten, omdat er niets over de methode van onderzoek en onderzoeksintensiteit wordt gezegd. Sommige uitspraken zijn vreemd (net uitgevlogen jongen met baltpogingen boven nestgebied, wat moet je daar nou van denken), andere laten duidelijk merken dat ze het niet op pottekijkers hebben (verstoorders van nesten, in de ogen van de onderzoekers, maar duidelijke gevallen geven ze niet zonder duidelijke bewijzen) (ed.wiseman@virgin.net).

Overzicht van WRN-steunpunten en contactpersonen

Friesland

Herman Dijkman, Schuur 35, 9205 BE Drachten. Tel. 0512-523369, Email: h.dijkman54@hetnet.nl
ZO-Friesland: Thijs van Galen, Hobbemastraat 28, 8471 VW Wolvega (0561-614522),
thijsvangalen@home.nl, www.roofvogelsweststellingwerf.nl
Kiekendieven: Romke Kleefstra, Ulesprong 6, 8406 AH Tijnje, 06-10646640, Email: craneland@planet.nl

Groningen

Kiekendieven: www.grauwekiekendief.nl

Drenthe

Sake de Vlas, Heiakkers 3, 9463 TN Eext, 0592-263576, info@werkgroeproofvogels.nl

Overijssel

Jan van Dijk, Mgr. Nolenslaan 19, 8014 AS Zwolle (038-4657050), Email: jwhvdijk@wxs.nl
Twente: Roeleke Steentjes-ter Stege, Hofstedenweg 4, 7497 NC Bentelo (0547-292541), Email: roeleke@hccnet.nl

Gelderland

Harry van Diepen, Troelstrastraat 2, 8161 DS Epe, 0578-615114, 06-83042954, dile@introweb.nl
Jan ten Böhmer, Ordermolenweg 64, 7312 SL Apeldoorn, 055-3552850
Bert Verboog, Molenbelt 67, 7241 JK Lochem (0573-256654/299299), Email: bverboog@hetnet.nl

Flevopolders

Frank de Roder, Zwartemeerweg 20A, 8307 RP Ens (06-50213098), Email: frankderoder@hccnet.nl

Noord-Brabant

Algemene contacten + Midden-Brabant: Kees Kraneveld, J. Ruysdaelstraat 37, 5143 GL Waalwijk (0416-336499), kraneveld@hotmail.com
Onderzoek + Oostelijk Noord-Brabant (Noord): Edward Sliwinski, Marijkelaan 16, 5342 EM Oss (0412-639612), edward.sliwinski@home.nl
Oost-Brabant Zuid: Pieter Wouters, Lensheuvel 37, 5541 BA Reussel (0497-643049), woutersloos@hetnet.nl
Westelijk Brabant: Ton Bakker, Gripkeshof 55, 4661 VZ Halsteren (0164-687184), bakker.karman@planet.nl
André Scheeres, (vervolgingszaken), Lavadijk 297, 4707 KZ Roosendaal (0165-559445, 06-41559521), Zippy05@home.nl
Kleurringen Boomvalk: Hanneke Sevink, 035-5421019, hannekesevink@freeler.nl
Vogelasiel Someren, oostelijk Noord-Brabant (0493-493564)
Vogelasiel Zundert, westelijk Noord-Brabant (076-5974165)

Zeeland

Inventarisaties: Henk Castelijns, Marollenoord 10, 4553 CP Philippine, castelijns@zeelandnet.nl,
<http://www.roofvogelszeeland.nl>

Limburg

(Noord-Limburg) Jos Custers, Venloseweg 61, 5993 PH Maasbree (077-4653574)
(Midden Limburg) Henk Beckers, Schaapsweg 72, 6077 CG Odiliënberg, 0475-533003, boomvalk@home.nl

Utrecht en Het Gooi (plus kleurringen Boomvalk)

Hanneke Sevink, Einder 31, 3742 ZG Baarn (035-5421019), Email: hannekesevink@freeler.nl

Zuid-Holland

André de Baerdemaeker, Mijnsherenlaan 85b, 3081 GG Rotterdam (06-55550221), baerdemaeker@hotmail.com
Ton Elzerman, Merbauhout 31, 2994 HJ Barendrecht (0180-417154), Email: buteo@xs4all.nl
(Zuid-Hollandse eilanden, Rotterdam en omgeving, Nieuwe Waterweg Noord)

Noord-Holland

Dook Vlugt, Nassaulaan 8, 1862 EJ Bergen (072-5897778), Email: d.vlugt@quicknet.nl

Algemeen contact politie (roofvogelvervolging): Henri Madern (06-55823185)
Roofvogelvervolging Noord-Nederland (tot en met Flevoland): Jan Schipperijn (06-55834171)

Inhoud De Takkeling 20(1), 2012

- 3 Hanneke Sevink: Een nieuw seizoen voor de deur
- 4 Landelijke Roofvogeldag in Meppel, 25 februari 2012
- 5 Bouke Smid: Oane Tol, een bevlogen man
- 7 Ruud Vlek: Nirk Zijlmans, een stadsvogelaar in Amsterdam en wijde omtrek
- 10 Rob G. Bijlsma: Trends and broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2011
- 46 Rob G. Bijlsma & Peter W. van Tulden: Vervolging van roofvogels in Nederland in 2011
- 53 Pieter Wouters & Wil de Veer: Geslaagd broedgeval van Zwarte Wouw *Milvus migrans* in zuidoostelijk Noord-Brabant
- 56 Albert-Erik de Winter: Gekleurde Zeearend *Haliaeetus albicilla* in Noord-Groningen
- 60 Romke Kleefstra & Wiesje Spijkstra-Scholten: Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* op Mid-Friese slaappleaatsen in de winters van 2003/04-2010/11
- 72 Jos A. Vroege: Buizerd *Buteo buteo* en Boommarter *Martes martes* in het Noord-Kennemerlands Duin
- 76 Peter van Geneijgen: Eerste broedsel van Slechtvalken *Falco peregrinus* in een boom in Nederland in het post-DDT tijdperk
- 85 Harry Horn: Slechtvalk *Falco peregrinus* grijpt Rotgans *Branta bernicla* als prooi
- 87 Bouke Smid & Oane Tol: Roofvogelinventarisatie Friese Wouden Noordoost 2011
- 89 Oproepen en mededelingen
- 91 Rob G. Bijlsma: Recente roofvogelliteratuur

Contents De Takkeling 20(1), 2012

- 3 Hanneke Sevink: Introduction
- 4 Raptor Day in Meppel, 25 February 2012
- 5 Bouke Smid: In Memoriam Oane Tol
- 7 Ruud Vlek: In Memoriam Nirk Zijlmans
- 10 Rob G. Bijlsma: Trends and breeding performance of raptors in The Netherlands in 2011
- 46 Rob G. Bijlsma & Peter W. van Tulden: Raptor persecution in The Netherlands in 2011
- 53 Pieter Wouters & Wil de Veer: Successful breeding of Black Kite *Milvus migrans* in southern Noord-Brabant
- 56 Albert-Erik de Winter: Colour-ringed White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla* in northern Groningen
- 60 Romke Kleefstra & Wiesje Spijkstra-Scholten: Hen Harriers *Circus cyaneus* at nocturnal roosts in Central Friesland in the winters of 2003/04-2010/11
- 72 Jos A. Vroege: Buzzard *Buteo buteo* and Pine Marten *Martes martes* in the dunes of Noord-Holland
- 76 Peter van Geneijgen: First tree-nesting Peregrine *Falco peregrinus* in The Netherlands in the post-DDT era
- 85 Harry Horn: Peregrine *Falco peregrinus* catches Brent Goose *Branta bernicla*
- 87 Bouke Smid & Oane Tol: Raptor survey in NE-Friesland in 2011
- 89 News and comments
- 91 Rob G. Bijlsma: Recent raptor literature